

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARK-YL-2015-0004**

**ANADOLU ERKEN TUNÇ ÇAĞ MEZARLIKLAR
KATALOĞU VE ÖLÜ HEDİYELERİ IŞIĞINDA
DÖNEMİN SOSYAL YAPISI**

HAZIRLAYAN

Nihal AKILLI

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Serap YAYLALI

AYDIN-2015

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARK-YL-2015-0004

ANADOLU ERKEN TUNÇ ÇAĞ MEZARLIKLAR
KATALOĞU VE ÖLÜ HEDİYELERİ İŞİĞİNDA
DÖNEMİN SOSYAL YAPISI

HAZIRLAYAN

Nihal AKILLI

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Serap YAYLALI

AYDIN-2015

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Arkeoloji Ana Bilim Dalı Arkeoloji Programı öğrencisi Nihal Akıllı tarafından hazırlanan “*Anadolu Erken Tunç Çağ Mezarlıklar Kataloğu ve Ölü Hediyeleyeri Işığında Dönemin Sosyal Yapısı* ” başlıklı tez, ... (Savunma Tarihi) tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

<u>Unvanı, Adı ve Soyadı</u> :	<u>Kurumu</u> :	<u>İmzası:</u>

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu yüksek lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulununsayılı kararıyla(Tarih) tarihinde onaylanmıştır.

Prof. Dr. Recep TEKELİ

Enstitü Müdürü

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı : Nihal AKILLI

İmza :

YAZAR ADI-SOYADI: Nihal AKILLI

BAŞLIK: ANADOLU ERKEN TUNÇ ÇAĞ MEZARLIKLAR KATALOĞU VE ÖLÜ HEDİYELERİ IŞIĞINDA DÖNEMİN SOSYAL YAPISI

ÖZET

Paleolitik Çağ'dan beri ölüsünü gömen insan, bu geleneğini ata kültürüne bağlı olarak Neolitik ve Kalkolitik Çağ boyunca yerleşim içi gömü uygulaması ile devam ettirmiştir. Erken Tunç Çağı'nda mezarlıklar, kentleşme, uzmanlık alanlarında gelişim ve yeni mimari unsurlar ile birlikte yerleşim yerlerinin dışındaki özel alanlara yapılmaya başlamıştır. Bu dönem ölümler, öbür dünya inancına bağlı olarak, cinsiyet, yaş ve toplum içerisindeki konumuna göre farklı hediyelerle birlikte gömülmüştür. Bu tezde Erken Tunç Çağ Anadolu mezar/mezarlıklarının kataloğu yapılmış, dönemin sosyal ve kültürel yapısına ışık tutacak ölü hediyeleri değerlendirilmiştir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Anadolu, Erken Tunç Çağ, Ölü Hediyeleri, Mezarlıklar, Sosyal Yapı.

NAME: Nihal AKILLI

TITLE: A CATALOGUE OF EARLY BRONZE AGE ANATOLIAN CEMETERIES AND BURIAL GIFTS IN THE LIGHT OF THE SOCIAL STRUCTURE OF THE TIME

ABSTRACT

People who had buried their dead from the Paleolithic Age onwards, were able to maintain their tradition of burying people inside the settlement, dependent upon the cult of the ancestors, during the Neolithic and Chalcolithic Ages. With urbanization, specialization and the emergence of new architectural forms, burial outside the settlements in cemeteries began to be established during the Early Bronze Age. Deceased individuals, dependent upon belief in the afterlife, gender, age, were buried outside the settlement with different gifts according to their position-status within the community. In this thesis the Early Bronze Age cemetery/cemeteries of Anatolia have been addressed, recorded in a catalogue together with the burial gifts, which can inform us about the material texture of the social and cultural structure of the period.

KEY WORDS: Anatolia, Early Bronze Age, Burial Gifts, Cemeteries, Social Structure.

ÖNSÖZ

“Anadolu Erken Tunç Çağ Mezarlıklar Kataloğu ve Ölü Hediyeİeri Işığında Dönemin Sosyal Yapısı” konulu yüksek lisans tez çalışmamın ilk bölümünde Anadolu’da Erken Tunç Çağı’nın genel yapısı incelenecek, ikinci bölümde Anadolu Erken Tunç Çağ yerleşimlerinde yer alan mezar/mezarlıkların kataloğu yapılacaktır. Bu bölümde mezar/mezarlıklar bugün Anadolu’nun coğrafi bölgelerinde yer alan merkezlere göre konumlandırılacaktır. Üçüncü bölümde Anadolu’da Erken Tunç Çağı’nda ölü gömme uygulamaları hakkında bilgi verilecektir. Dördüncü bölümde Anadolu’da Erken Tunç Çağı ölü hediyeİerinin üretimi, beşinci bölümde ise Erken Tunç Çağ ölü hediyeİerine göre Anadolu sosyal yapısının değerlendirilmesi yapılacaktır.

Çalışmamın konusunun belirlenmesinde rol oynayan, çalışmam boyunca benim yanımda olan ve beni destekleyen değerli hocam Prof. Dr. Serap Yaylalı’ya, değerli fikirlerini benimle paylaşan sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Özlem Tütüncüler Bircan’a, yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Hüseyin Üreten’e, bana tez çalışmalarım sırasında değerli zamanlarını ayıran Arş. Gör. Dr. Emre Erdan ve Yrd. Doç. Dr. Sedat Akkurnaz’a, maddi ve manevi yanımda olan çok değerli arkadaşlarım Arş. Gör. Nurdan Akbulut, Yrd. Doç. Dr. Aydın Eron, Arş. Gör. Dr. Murat Çekilmez, Arş. Gör. Dr. Tülay Yürekli, Arş. Gör. Arzu Özver, Arş. Gör. Yavuz Selim Kaya’ya, yardımları için Arkeoloji Bölümü yüksek lisans öğrencisi Osman Aydın ve Hollanda Arkeoloji Enstitüsü çalışanlarına, son olarak benden hiçbir zaman desteklerini, ilgilerini ve sevgilerini esirgemeyen ablam Serap Coşkun, abim Murat Akıllı ve eşi Uygur Akıllı, annem Selma Akıllı ve babam Ali Akıllı’ya teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
HARİTALAR LİSTESİ	x
LEVHALAR LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xxii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. ANADOLU'DA ERKEN TUNÇ ÇAĞ	5
İKİNCİ BÖLÜM	
2. ANADOLU ERKEN TUNÇ ÇAĞ YERLEŞİMLERİNDE YER ALAN MEZAR/MEZARLIKLARIN KATALOĞU	13
2.1. Marmara Bölgesi	13
2.1.1. Bozcaada-Tenedos Mezarlığı-Çanakkale	13
2.1.2. Ilıpınar-Hacılar-tepe Mezarlığı-Bursa.....	14
2.1.3. Küçük Höyük Mezarlığı-Bilecik.....	15
2.2. Ege Bölgesi	16
2.2.1. Babaköy Mezarlığı-Balıkesir	16
2.2.2. Ovabayındır Mezarlığı-Balıkesir	17
2.2.3. Yortan Mezarlığı-Manisa.....	18
2.2.4. Ahlatlı Tepecik Mezarları-Manisa.....	19
2.2.5. Eski Balıkhane Mezarları-Manisa.....	20

2.2.6. Gavurtepe Höyük Mezarları-Manisa	21
2.2.7. Bakla Tepe Mezarlığı-İzmir	22
2.2.8. Boyalık Mezarlığı-İzmir	23
2.2.9. Metropolis Mezarları-İzmir.....	24
2.2.10. Ulucak Mezarlığı-İzmir	25
2.2.11. Yeşilova Mezarları-İzmir	26
2.2.12. Çine-Tepecik Mezarları-Aydın	27
2.2.13. Tavas Mezarları-Denizli	28
2.2.14. Iasos Mezarlığı-Muğla	29
2.2.15. Turgut Mezarları-Muğla	31
2.2.16. Kaklık Mevkii Mezarlığı-Afyon	32
2.2.17. Karaağaç Mezarları-Afyon.....	33
2.2.18. Kusura Mezarlığı-Afyon	34
2.3. Karadeniz Bölgesi	35
2.3.1. İkiztepe Mezarlığı-Samsun	35
2.3.2. Tekeköy Mezarlığı-Samsun	36
2.3.3. Göller Mezarlığı-Amasya	37
2.3.4. Oymaağaç Mezarları-Amasya.....	38
2.3.5. Horoztepe Mezarlığı-Tokat.....	39
2.4. Orta Anadolu Bölgesi	40
2.4.1. Demircihöyük-Sarıket Mezarlığı-Eskişehir	40
2.4.2. Yazılıkaya Mezarları-Eskişehir.....	41
2.4.3. Balıbağı Mezarlığı-Çankırı	42
2.4.4. Salur Höyük Mezarlığı-Çankırı	43
2.4.5. Alaca Höyük Mezarlığı-Çorum	44

2.4.6. Kalinkaya Mezarlığı-Çorum	45
2.4.7. Resuloğlu Mezarlığı-Çorum	46
2.4.8. Göltepe-Kestel Mezarları-Niğde.....	48
2.5. Akdeniz Bölgesi.....	49
2.5.1. Gavur Evi Tepesi Mezarlığı-Burdur	49
2.5.2. Harmanören-Göndürle Mezarlığı-Isparta	50
2.5.3. Karataş-Semayük Mezarlığı-Antalya.....	52
2.6. Doğu Anadolu Bölgesi	53
2.6.1. Arslantepe Mezarları-Malatya	53
2.7. Güneydoğu Anadolu Bölgesi.....	54
2.7.1. Gedikli Karahöyük Mezarlığı-Gaziantep.....	54
2.7.2. Oylum Höyük Mezarları-Kilis	55
2.7.3. Birecik Mezarlığı-Şanlıurfa	56
2.7.4. Gre Virike Mezarlığı-Şanlıurfa.....	57
2.7.5. Hacinebi Tepe Mezarlığı-Şanlıurfa.....	58
2.7.6. Hassek Höyük Mezarlığı-Şanlıurfa.....	59
2.7.7. Titriş Höyük Mezarlığı-Şanlıurfa	60
2.7.8. Lidar Höyük Mezarlığı-Şanlıurfa	61
2.7.9. Aşağı Salat Mezarlığı-Diyarbakır	62
2.7.10. Girnavaz Mezarlığı-Mardin	63
2.7.11. Başur Höyük Mezarları-Siirt.....	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.ANADOLU ERKEN TUNÇ ÇAĞI ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI	65
3.1. Mezarların Konumlandırılması.....	68
3.1.1. Yerleşim İçi (<i>Intramural</i>).....	68
3.1.2. Yerleşim Dışı (<i>Extramural</i>)	68
3.2. Mezar Çeşitleri.....	68
3.2.1. Basit Toprak Mezarlar	69
3.2.2. Pithos/Küp ve Çömlek Mezarlar	70
3.2.3. Sandık Mezarlar	71
3.2.4. Oda Mezarlar	72
3.2.5. Kaya Mezarları.....	72
3.3. Gömü Uygulaması	73
3.3.1. Ceset Gömü (<i>Inhumasyon</i>)	73
3.3.1.1. Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları	73
3.3.1.1.1. Düz (<i>Dorsal</i>).....	73
3.3.1.1.2. Bükülmüş/Cenin Pozisyonu ve Yarı Bükülmüş (<i>Hocker ve Nim Hocker</i>)	74
3.3.2. Yakma Gömü (<i>Kremasyon</i>)	74
3.4. Mezarın Kullanımı.....	74
3.4.1. Mezardaki Gömüt Sayısına Göre	75
3.4.1.1. Tekli	75
3.4.1.2. Çoklu	75
3.5. Mezarın Zamansal Kullanımı	76
3.6. Ölü Hediyeleri	76

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ANADOLU'DA ERKEN TUNÇ ÇAĞI ÖLÜ HEDİYELERİNİN ÜRETİMİ	78
4.1. Hammadde	78
4.2. Üretim Teknikleri	80
4.3. Mezar Hediyesi Olarak Bırakılan Eşyaların Çeşitleri	82
4.3.1. Kaplar	83
4.3.2. Figürinler/Heykelcikler, İdoller, Amuletler/Pendantifler	84
4.3.3. Güneş Kursları	85
4.3.4. Müzik Aletleri: Çalparalar, Sistrumlar, Çanlar, Ziller	85
4.3.5. Giysi/Kefen ve Aparatları: İğneler, Düğmeler, Tekstil Kalıntıları	85
4.3.6. Dokuma Aletleri.....	86
4.3.7. Mühürler: Damga, Silindir.....	86
4.3.8. Ziyet Eşyaları: Alınlıklar, Diademler, Taçlar, Kolyeler, Gerdanlıklar, Küpeler, Yüzükler, Bileklikler, Torklar (Boyunluk), Pazubentler, Halhallar, Saç Tokaları ve Kulaç Tıkaçları	87
4.3.9. Silahlar: Baltalar, Hançerler, Asa Başları, Topuz Başları, Mızrak Uçları, Ok Uçları, Kamalar, Keskiler, Deliciler, Bıçaklar, Dilgiler, Kazıyıcılar, Usturalar, Delgiler, Kesiciler, Spatulalar, Diskler, Kabzalar, Kancalar	88
4.3.10. Oyuncaklar	88
4.4. Gömü/Gömü Sonrası Ritüeller	89
4.4.1. Buğday Taneleri Serpme.....	89
4.4.2. Hayvan Kurban Etme ve Ölü Yemeği	89
4.5. Kültürel İlişkilerin ve Ticaretin Anadolu Erken Tunç Çağ Ölü Hediyelerine Etkisi	89

BEŞİNCİ BÖLÜM**5.ERKEN TUNÇ ÇAĞ ÖLÜ HEDİYELERİNE GÖRE ANADOLU SOSYAL YAPISININ DEĞERLENDİRİLMESİ..... 93**

5.1.Cinsiyetin Ölü Hediyelerindeki Rolü ve Ölü Hediyelerinin Mezarlar/Mezarlıklardaki Konumu 95

SONUÇ..... 116

KAYNAKÇA 123

LEVHALAR**ÖZGEÇMİŞ**

HARİTA LİSTESİ

HARİTA 1 Anadolu Erken Tunç Çağı Mezar/Mezarlıklar Haritası.

LEVHALAR LİSTESİ

LEVHA 1

a-Bozcaada-Tenedos Mezarlık Genel Görünümü (Sevinç 1995, 116, Pl.1).

b-Bozcaada-Tenedos Mezarlık C Açması (Sevinç 1995, 116, Pl.2).

LEVHA 2

a-Ilıpınar-Hacılar-tepe Çömlek Mezar (Roodenberg-Alpaslan Roodenberg 2008, 417, Fig.30).

b-Ilıpınar-Hacılar-tepe Ölü Hediyesi Gaga Ağzılı Testi Çizimi (Roodenberg-Alpaslan Roodenberg 2008, 403, Fig.15,1-5).

LEVHA 3

a-Küçük Höyük Sandık Mezar Tipi Çizimleri (Gürkan-Seeher 1991, 53, Abb.6).

b-Küçük Höyük Ölü Hediyesi Çanak ve Çömlekler (Gürkan-Seeher 1991, 55, Abb.7).

LEVHA 4

a-Babaköy Pithos Mezar Görünümü (Bittel-Steward-Angel,1939-1941, 17, Abb.12, 4).

b-Babaköy Pithos Mezar Görünümü (Bittel-Steward-Angel,1939-1941, 17, Abb.12, 3).

c- Babaköy Ölü Hediyesi Üç Ayaklı Çömlek (Bittel-Steward-Angel,1939-1941, 13, Abb.10, 1).

d-Babaköy Ölü Hediyesi Üç Ayaklı Çömlek (Bittel-Steward-Angel,1939-1941, 13, Abb.10, 2).

LEVHA 5

a-Yortan Pithos Mezarlığı'nda Ele Geçen Pithos Mezar Tipleri (Kamil 1982, 159, Fig.12).

b-Yortan Ölü Hediyesi İdollere Ait Çizimlerden Birkaçı (Kamil 1982, 231, Fig.84, 289-292).

LEVHA 6

- a-**Yortan Ölü Hediyesi Yüksek Kaideli Ayaklı Kase (Kamil 1982, 170, Fig.23,6).
- b-**Yortan Ölü Hediyesi Üç Ayaklı Çömlek (Kamil 1982, 174, Fig.27,49).
- c-**Yortan Ölü Hediyesi Dört Ayaklı Çömlek Çizimi (Kamil 1982, 173, Fig.26,34).
- d-**Yortan Ölü Hediyesi Kuş Biçimli Kap (Kamil 1982,220, Fig.73,237).

LEVHA 7

- a-**Ahlatlı Tepecik Pithos Mezar (Mitten-Yüğrüm 1969, 129, Fig.6).
- b-**Ahlatlı Tepecik Pithos Mezar Açılmış Hali (Mitten-Yüğrüm 1969, 130, Fig.7).

LEVHA 8

- a-**Eski Balıkhane Mezarlık Alanı Genel Görünümü (Mitten-Yüğrüm 1971, 192, Fig.3).
- b-**Eski Balıkhane Ölü Hediyesi Koç Pandantif/Kolye Ucu (Mitten-Yüğrüm 1971, 193, Fig.6).

LEVHA 9

- a-**Eski Balıkhane Ölü Hediyesi Hançer (Mitten-Yüğrüm 1971, 193, Fig.5).
- b-**Eski Balıkhane Ölü Hediyesi Figürin (Mitten-Yüğrüm 1971, 195, Fig.8).
- c-**Eski Balıkhane Ölü Hediyesi Üç Ayaklı Çömlek (Mitten-Yüğrüm 1971, 195, Fig.9).

LEVHA 10

- a-**Gavurtepe Ölü Hediyesi İdol (Meriç 1993, 360, Res.2).
- b-**Gavurtepe Ölü Hediyesi Gaga Ağızlı Testicik (Meriç 1993, 361, Res.5).

LEVHA 11

- a-**Bakla Tepe Basit Toprak Mezar (Erkanal-Özkan 1999, 352, Res.5).
- b-**Bakla Tepe Taş Sandık Mezar (Erkanal-Özkan 1999, 353, Res.8).

LEVHA 12

- a-**Bakla Tepe Ölü Hediyesi Takılar (Erkanal-Özkan 1999, 352, Res.6).

b-Bakla Tepe Ölü Hediyesi İdoller (Erkanal-Özkan 1999, 351, Res.3).

LEVHA 13

a-Boyalık Kaya Oyma Mezar (Şahoğlu-Vural-Karaturgut 2009, 251, Res.6).

b-Boyalık Ölü Hediyesi Üç Ayaklı Çömlek (Şahoğlu-Vural-Karaturgut 2009, 250, Res.3).

c-Boyalık Ölü Hediyesi Maşrapa (Şahoğlu-Vural-Karaturgut 2009,250,Res.4).

LEVHA 14

a- Boyalık Ölü Hediyesi Pyxis (Şahoğlu-Vural-Karaturgut 2009, 250, Res.5).

b-Boyalık Ölü Hediyesi Koç Figürini (Şahoğlu-Vural-Karaturgut 2009, 252, Res.9).

LEVHA 15

a-Ulucak Pithos Mezarlar (Çilingiroğlu et al. 2004, 144, Fig.43).

b-Ulucak Ölü Hediyesi Ağırşak ve Halka Küpe/Yüzük (Çilingiroğlu et al. 2004, 149, Fig.48,16 ve 17).

LEVHA 16

a- Yeşilova Çömlek Mezar (Derin-Caymaz 2014, 428, Res.1).

b-Yeşilova Çömlek Mezar Çizimi (Derin-Caymaz 2014, 428, Res.2).

LEVHA 17

a-Çine-Tepecik Basit Toprak Mezar L/ 12 Açması (Günel 2014, 122, Res.10).

b-Çine-Tepecik Çömlek Mezar L/11 Açması (Günel 2014, 121, Res.7).

LEVHA 18

a-Çine-Tepecik İskelet ve Ölü Hediyesi Gaga Ağızlı Testi (Günel 2012, 37, Res.10).

b-Çine-Tepecik Ölü Hediyesi Figürin Başı (Günel 2014, 121, Res.8).

LEVHA 19

a-Iasos Sandık Mezarlar (Levi 1986, 122, res. 58).

b-Iasos Ölü Hediyesi Çanak ve Çömlekler (Levi 1986, 122, res.60).

c- Iasos Sandık Mezar ve Ölü Hediyesi Kap (Levi 1986, 122, res.59).

LEVHA 20

a-Kaklık Mevkii Pithos Mezar (Topbaş-Efe-İlaslı 1998, 34, Fig.28).

b-Kaklık Mevkii Taş Sandık Mezar (Topbaş-Efe-İlaslı 1998, 34, Fig.26).

LEVHA 21

a-Kaklık Mevkii Ölü Hediyesi Genel Görünüm (Topbaş-Efe-İlaslı 1998, 37, Fig.34).

b-Kaklık Mevkii Ölü Hediyesi İdol ve Figürin (Topbaş-Efe-İlaslı 1998, 67, Fig.109-110).

LEVHA 22

a-Karaağaç Ölü Hediyesi İdol (Alp 1965, 10, Lev.IV- 7).

LEVHA 23

a-Kusura Pithos Mezar Çizimi (Lamb 1937, 58, Fig.26-1).

b-Kusura Pithos Mezar Çizimi (Lamb 1937, 58, Fig.26-2).

LEVHA 24

a-Kusura Ölü Hediyesi Tek Kulplu Testi (Lamb 1937, 71, Pl.10- 8).

b-Kusura Ölü Hediyesi Çift Kulplu Testi (Lamb 1937, 71, Pl.10-10).

LEVHA 25

a-İkiztepe Basit Toprak Mezar (Bilgi 2004, 45, Res.5).

b-İkiztepe Basit Toprak Mezar (Bilgi 2004, 45, Res.6).

LEVHA 26

a-İkiztepe Ölü Hediyesi Hançer ve Mızrak Ucu (Bilgi 2004, 49, Res.14).

b-İkiztepe Ölü Hediyesi Küpe (Bilgi 2004, 50, Res.17).

LEVHA 27

a-Tekeköy Pithos Mezar (Özgüç 1948, 10, Res.31).

b-Tekeköy Ölü Hediyesi Bıçak (Özgüç 1948, 11, Res.85).

LEVHA 28

a-Göller Mezarlığı Ölü Hediyesi Kolye Ucu/Pendantif Çizimi (Zimmermann 2007, 29, Fig.4).

LEVHA 29

a-Horoztepe Ölü Hediyesi Buluntu Durumu (Özgüç 1958, 65, Lev.II-2).

b-Horoztepe Ölü Hediyesi Buluntu Durumu (Özgüç 1958, 65, Lev.IV-4).

LEVHA 30

a- Horoztepe Ölü Hediyesi Kadın Heykelciği (Özgüç 1958, 72, Lev. IX-Ia Ve Ib).

b- Horoztepe Ölü Hediyesi Sistrum (Özgüç 1958, 75, Lev. XII- 1b).

LEVHA 31

a-Horoztepe Ölü Hediyesi Masa (Özgüç 1958, Lev. III- 2).

b-Horoztepe Ölü Hediyesi Hayvan Heykelciği (Özgüç, 1958, Lev. XI-Ia).

c-Horoztepe Ölü Hediyesi Çalpara (Özgüç 1958, Lev. VII-3).

d-Horoztepe Ölü Hediyesi Sistrum (Özgüç 1958, Lev. VII-2).

LEVHA 32

a-Demircihöyük-Sarıket Basit Toprak Mezar (Seeher 1992, 169, Res.5).

b-Demircihöyük-Sarıket Taş Sandık Mezar (Seeher 1993, 374, Res.7).

LEVHA 33

a-Demircihöyük-Sarıket Ölü Hediyesi Gaga Ağızlı Testi (Seeher 1993, 376, Res.10).

b-Demircihöyük-Sarıket Ölü Hediyesi Heykelcikler (Seeher 1993, 378, Res.17-18).

LEVHA 34

a-Balıbağı Mezarlık Planı (Süel 1991, 209, Çiz.1).

b-Balıbağı Taş Sandık Mezar (Süel 1992, 140, Res.3).

LEVHA 35

a-Salur Höyük Pithos Mezar (İbiş-Durmuş 2010,37, Res.5).

b-Salur Höyük Pithos Mezar Çizimleri (İbiş-Durmuş 2010,41,Çiz.1).

LEVHA 36

a-Salur Höyük Ölü Hediyesi Çeşitli Formlarda Kaplar (İbiş-Ediz 2010, 38, Res.7).

b-Salur Höyük Ölü Hediyesi İğne (İbiş-Ediz 2010, 38, Res.8).

LEVHA 37

a-Alaca Höyük Mezar Genel Görünüm (Koşay 1951, Lev.CLXIX-Pl.CLXIX, Res.1.Fig.1).

b-Alaca Höyük İskelet ve Ölü Hediyesi (Koşay 1951, Lev.CXX- Pl.CXX).

LEVHA 38

a-Alaca Höyük Ölü Hediyesi İbrik (Arık 1937, CLXXI, Al.242).

b-Alaca Höyük Ölü Hediyesi Geyik Heykelciği (Arık 1937, CCIV, Al.658).

LEVHA 39

a-Alaca Höyük Ölü Hediyesi Güneş Kursu (Arık 1937, CXCII, Al.654).

b-Alaca Höyük Ölü Hediyesi Adak Eşyası (Arık 1937, CXCVI, Al.656).

LEVHA 40

a-Alaca Höyük Ölü Hediyeleri Süs Eşyaları (Koşay 1951, Lev.CXXXIV-Pl.CXXXIV).

b-Alaca Höyük Ölü Hediyesi Çelenk Parçaları (Arık 1937, CCXLVII, Al.1030).

c-Alaca Höyük Ölü Hediyesi Kolye (Koşay 1951, Lev. CLVI-Pl.CLVI).

d-Alaca Höyük Ölü Hediyesi Toka (Koşay 1951, Lev. CXCVIII-Pl.CXCVIII).

LEVHA 41

a-Alaca Höyük Ölü Hediyesi İbrik (Arık 1937, Lev.CCXXXV, Al.1082).

b-Alaca Höyük Ölü Hediyesi İdol (Koşay1951, Lev.CXCV-Pl.CXCV).

c-Alaca Höyük Ölü Hediyesi Tarak (Koşay 1951, Lev.CLXXXVIII-Pl.CLXXXVIII).

d-Alaca Höyük Ölü Hediyesi Hayvan Heykelciği (Arık 1937, Le.CCLXXI, Al.1080)

LEVHA 42

a-Resuloğlu Taş Sandık Mezar (Yıldırım-Ediz 2006, 60, Res.2).

b-Resuloğlu Küp ve Çömlek Mezarlar (Yıldırım-Ediz 2007, 219, Res.3).

LEVHA 43

a-Resuloğlu Pithos Mezar (Yıldırım-Ediz 2008, 450, Res.5).

b-Resuloğlu Ölü Hediyesi Çanak ve Çömlekler (Yıldırım-Ediz 2007, 219, Res.4).

LEVHA 44

a-Resuloğlu Ölü Hediyeleri Takılar (Yıldırım-Ediz 2007, 221, Res.8).

b-Resuloğlu Ölü Hediyesi Damga Mühür ya da Düğme Biçimli Küpeler (Yıldırım-Ediz 2008, 452, Res.9).

c-Resuloğlu Ölü Hediyesi İdol (Yıldırım-Ediz 2008, 454, Res.14).

d-Resuloğlu Ölü Hediyesi Damga Mühür (Yıldırım-Ediz 2011,357, Res.9).

LEVHA 45

a-Göltepe/Kestel Mezar Giriş Odası Çizimi (Yener 1994, 207, Şek.2).

b-Göltepe/Kestel Ölü Hediyesi Çanak ve Çömlek Parçaları (Yener 1994, 209, Şek.6).

LEVHA 46

a-Gavur Evi Tepesi Pithos Mezar (Vandam et al. 2013, 256, Fig.2).

b-Gavur Evi Tepesi Ölü Hediyesi Tabak (Vandam et al. 2013, 259, Fig.8).

LEVHA 47

a-Harmanören-Göndürle Mezarlık Genel Görünüm (Özsait 2007, 618, Res.1).

b-Harmanören-Göndürle Pithos Mezar ve İskeletler (Özsait 2005,329, Res.10).

LEVHA 48

a-Harmanören-Göndürle Ölü Hediyesi Depas (Özsait 2000, 378, Res.5).

b-Harmanören-Göndürle Ölü Hediyesi Gaga Ağızlı Testi (Özsait 2000, 378, Res.4).

LEVHA 49

a-Karataş-Semayük Çoklu Gömüt Mezar (Mellink 1964, 280, Pl.78, Fig.5).

b-Karataş-Semayük Çömlek Mezarlar (Mellink 1964, 280, Pl.78, Fig.8).

LEVHA 50

a-Karataş-Semayük Pithos Mezar (Mellink, 1965, 259, Pl.66, Fig.40).

b-Karataş-Semayük Ölü Hediyesi İdoller (Mellink 1964, 284, Pl.82, Fig.24).

LEVHA 51

a-Karataş-Semayük Ölü Hediyesi Damga Mühürler (Mellink 1965, 257, Pl.64, Fig.33a, Fig.33b).

b-Karataş-Semayük Ölü Hediyesi Tankard (Mellink 1965,258, Pl.65, Fig.36).

LEVHA 52

a-Arslantepe Sandık Mezar Genel Görünüm (Frangipane et al. 2001, 111, Fig.9).

b-Arslantepe Sandık Mezar ve Ölü Hediyesi (Frangipane et al.2001, 111, Fig.10).

LEVHA 53

a-Arslantepe Sandık Mezar Ölü Hediyesi Baltalar (Frangipane et al. 2001,119, Fig.22).

b-Arslantepe Sandık Mezar Ölü Hediyesi Bileklikler, Pazubentler, Halkalar/Spiraller/Saç Tokaları (Frangipane et al. 2001,119, Fig.25).

LEVHA 54

a-Gedikli Karahöyük Basit Toprak Mezar (Duru 2006, Lev.49,3)

b-Gedikli Karahöyük Mezar Genel Görünüm (Duru 2006, Lev.95,2).

LEVHA 55

a-Gedikli Karahöyük Ölü Hediyesi Çeşitli Formlarda Kaplar (Duru 2006, 369, Lev.55,1).

b-Gedikli Karahöyük Ölü Hediyesi Figürin ve Çeşitli Formda Kapların Çizimi (Duru 2006, 399, Lev.97).

LEVHA 56

a-Gedikli Karahöyük Ölü Hediyesi İdol (Duru 2006, 407, Lev.5).

b-Gedikli Karahöyük Ölü Hediyesi Çanak ve Çömlekler (Duru 2006, 383, Lev.81).

LEVHA 57

a-Oylum Höyük Mezar Planı (Özgen 1993, 469, Fig.1).

b-Oylum Höyük Mühür Baskıları Çizimi (Özgen 1993, 470, Fig.2).

LEVHA 58

a-Birecik Mezarlık Alanı Genel Görünüm (Sertok-Ergeç 1999, 100, Fig.3).

b-Birecik Mezarlarından Birindeki Ölü Hediyesi Çanak ve Çömlekler (Sertok-Ergeç 1999, 100, Fig.4).

LEVHA 59

a- Birecik Mezarlığı Ölü Hediyesi Çanak ve Çömlek Çizimleri (Sertok-Ergeç 1999, 103, Fig.7).

b-Birecik Mezarlığı Ölü Hediyesi İğne ve Amulet Çizimleri (Sertok-Ergeç 1999, 105, Fig.9).

LEVHA 60

a-Gre Virike Sandık Mezar Görünüm(Ökse 2002a, 266, Şek.20).

b-Gre Virike Çömlek Mezar Görünüm (Ökse 2002a, 265, Şek.19).

LEVHA 61

a-Gre Virike Ölü Hediyesi Çeşitli Formlarda Kaplar (Ökse 2002a, 268, Şek.24).

b-Gre Virike Ölü Hediyesi Çeşitli Formlarda Kaplar (Ökse 2002a, 268, Şek. 25).

LEVHA 62

a-Hacinebi Tepe Sandık Mezar Çizimleri (Stein 1998, 201, Fig.6).

b-Hacinebi Tepe Ölü Hediyesi Genel Görünüm (Stein 1998, 201, Fig.7).

LEVHA 63

a-Hassek Höyük Ölü Hediyesi Kadehler (Behm-Blancke 1987, 77, Res.3c).

LEVHA 64

a-Titriş Höyük Taş Sandık Mezar Görünüm (Matney et al.2010, 341, Fig4).

b-Titriş Höyük Ölü Hediyesi Çeşitli Formlarda Kaplar (Matney-Algaze 1995, 45, Fig.16).

LEVHA 65

a-Aşağı Salat Taş Çevrili Kapaklı Mezar (Şenyurt 2004, 656, Şek.11, Fig.11).

b-Aşağı Salat Taş Sandık Mezar (Şenyurt 2004, 655,Şek.10, Fig.10).

LEVHA 66

a-Aşağı Salat Ölü Hediyesi İdol (Şenyurt 2004, 657, Şek.13, Fig.13).

b-Aşağı Salat Ölü Hediyesi Çanak ve Çömlek Çizimleri (Şenyurt 2002, 683, Şek.6, Fig.6).

LEVHA 67

a-Girnavaz Basit Toprak Mezar Görünüm (Erkanal 1990, 271, Res.6).

b-Girnavaz Kerpiç Sandık Mezarlar Genel Görünüm (Erkanal 1991, 286, Res.4).

LEVHA 68

a-Girnavaz Ölü Hediyesi Mühür'ün Baskısı (Erkanal 1990, 273, Res.15).

c- Gırnavaş Ölü Hediyesi Kolye (Erkanal 1990, 273, Res.14).

d- Gırnavaş Ölü Hediyesi Balta (Erkanal 1991, 292, Res.16).

LEVHA 69

a-Başur Höyük Ölü Hediyesi Metal Eserler ve Boncuklar (Sağlamtimur-Ozan 2014, 527, Res.8)

b-Başur Höyük 9 No'lu Mezardaki Ölü Hediyesi Çeşitli Kaplar ve Oyun Taşları (Sağlamtimur-Ozan 2014, 528, Res.9)

KISALTMALAR LİSTESİ

Abb: Abbildung/Abbildungen(Levha)

A.g.e: Adı Geçen Eser.

AJA: American Journal of Archaeology

bkz: Bakınız

Çev: Çeviren

Çiz: Çizim

Dn: Dipnot

Eds: Editör

Et al: Ve diğerleri

Fig: Figür/Figure

İÖ: İsa'dan Önce

İS: İsa'dan Sonra

Kat: Katalog

KST: Kazı Sonuçları Toplantısı

Lev: Levha

No: Numara

Pl: Plate (Levha)

SS: Sayfa sayısı

Res: Resim

Taf: Tafel (Levha)

vb: Ve benzeri/ve bunun gibi

vd: Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler/ve diğerleri

GİRİŞ

Geçmişten günümüze süregelen binlerce yıl boyunca insanların hayatı ve ölümü anlamlandırmasında inançları belirleyici olmuştur. Şekillenen var oluş ve yok oluş düşüncesi sonucu, gündelik hayata aksedenlerde insan inancının izlerini görürüz. Sevdiklerinin bir gün yeniden, ruhen ya da bedenen dirileceğine inanan insan, onları gömme uygulamasını seçmiş ve bu gelenek binlerce yıl devam etmiştir.

“Ölü gömme uygulaması, özellikle tören eşliğinde olanı, yerindelikle insan tinselliğinin bir göstergesi olarak algılanmaktadır. Bu tür etkinliklere ilişkin arkeolojik kanıtlar, gerçek anlamda insan düşüncesinin ne zaman oluştuğunu saptamak amacıyla öteden beri araştırılmaktadır. Arkeologlar açısından, ölü gömme olayları tarihöncesi kayıtlara ışık tutucu niteliktedir¹.”

Paleolitik Çağ'dan beri ölüsünü gömen insan, çok fazla değişmeden gelen bu geleneği günümüze dek sürdürmüştür. Öteki dünya inancının kökenlerini gözlemleyebileceğimiz arkeolojik kazı çalışmaları sırasında elimize ulaşan materyaller, arkeolojinin geçmiş ve bugün arasında kurduğu köprü ile geleceği okuyabilmemizi sağlamaktadır.

Günümüzde sadece arkeolojik buluntulara göre değerlendirilemeyecek olan ölülerin gömülmesi uygulamasının izini sürmede etnoarkeoloji, antropoloji, sosyoloji, felsefe gibi diğer bilim dalları da çalışmalara dahil edilmiştir. Bizlere farklı perspektiflerden bakmayı öğreten diğer bilimler, salt arkeolojik sonuçlar ile yetinmememiz gerektiğini anlamamızı sağlamıştır.

¹ Lewin 1993, 236.

20. yüzyılın ünlü felsefecisi Levinas, ölüm fikrinde toprağın altına, ana maddeye geri dönüş, dünyanın altında yer alan bir yere gidiş düşüncesinin var olduğunu belirtmektedir. Geride kalanların cenaze merasimi yaparak ölüyü onurlandırdığını, böylece ölünün canlı bir anıya dönüştürüldüğünü düşünmektedir. Yapılan gömme töreni ile ölüm kavramının geride kalanlar tarafından ‘düşünülmüş’ olduğunun altını çizmektedir².

İnsanlar ölümü açıklamak için en eski çağlardan beri din ve doğaüstü inanışları hayatın merkezine koymuşlardır. Din; bireysel yaşama ve grup yaşamına anlam katmış, gücünü manevi varlıklardan alarak ölümden sonra da varlığın sürekli olacağını ön görmüştür³. İnsanın bir bedenden ve bir ruhtan oluştuğu düşüncesi, atalarının ruhlarının geriye dönebileceği inancının yaygın bir şekilde kabul görmesini sağlamıştır⁴. Bu sebeple insanlar, bu dünyadan başka bir dünyaya geçtiğine, orada yeni koşullara uyum sağladığına ve orada belirli bir süre yaşandığına inanmıştır. Bu inanış doğrultusunda da zihninde ölüm sonrası için çeşitli tasavvurlar geliştirmiştir⁵.

İnsanlar, binlerce yıl boyunca ölümlerini, yaşadıkları yerlerin yakınına ya da uzağına gömmüşlerdir. İnsanın “hayatın sonlanması” karşısında duyduğu korku, ölüsünü bilinçli olarak gömmesine ve ölü için tören düzenlemesine neden olmuş, bu töreni endişe ve korkuyla gerçekleştirmiştir.

Paleolitik Çağ insanının göçebe hayatında, kalıcı yerleşim alanına sahip olanlar “ölüler” olmuştur⁶. Bu çağ insanları mağaralara ya da kendi belirledikleri alanlara gömdükleri ölümlerini daha sonra ziyaret etmiş olmalıdırlar. Alt ve Orta Paleolitik Çağ’a ait iskelet kalıntıları yeterli sayıda olmasa da Üst Paleolitik Çağ insanının ölümlerini mezara gömdüğü, öbür dünya kavramına inandığı, mezarlara hayvan kemikleri ve heykelcikler bıraktığı, ölünün vücuduna kırmızı toprak boya döktüğü bilinmektedir⁷.

İnsanda ölüm bilincinin ne zaman ve nasıl doğduğu hala cevaplanamamış sorulardan biri olsa da, Neanderthallerin bu bilince ulaşmış ilk insan türü olduğunu

² Levinas 1991, 105-106.

³ Haviland et al.2006, 644.

⁴ Haviland et al.2006, 650.

⁵ Bruhl 1964, 238.

⁶ Mumford 1961, 17.

⁷ Özbek 2007, 211.

savunan görüşler vardır⁸. Araştırmacılar Kuzey Irak'taki Şanidar Mağarası'nda bulunan Neanderthal gömüsüne ait buluntulardan yola çıkarak ölüm bilincinin Neanderthallerin aklında yer ettiğini düşünmektedirler⁹. 60.000 yıl öncesine ait Neanderthal ölüsünün altına ve çevresine bırakılan çiçeklerin bu düşünceyi ispatlayan veriler olduğunu ileri sürmüşlerdir¹⁰. Bilim adamları, Neanderthallerin ortaya çıkması ile tam iskelet fosillerinin çoğaldığı görüşündedirler. Bilinçli ölü gömmenin ve ölü ile duygusal bağ kurmanın ilk Neanderthaller tarafından gerçekleştirildiğini günümüze ulaşmış iskelet kalıntıları ile açıklamışlardır¹¹.

Mezolitik/Epipaleolitik Çağ insanlarının ölümlerini yaşadıkları evlerin belirli bir yerine gömdükleri, bu mekanları diğer ölümler için de çeşitli defa kullandıkları bilinmektedir. Çömelmış pozisyonda çukurlara konulan ölümlerin yanına hayvan dişlerinden ve yumuşakça kavkıdan yapılmış kolyeler ölü hediyesi olarak bırakılmıştır¹². Bu nesnelere, ölüme hediye bırakmanın çok eski dönemlerden beri sürdürülen bir gelenek olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Sonuç olarak, Üst Paleolitik Çağ'dan beri dini organizasyonu olan insan toplulukları, ölümlerini mezara hediyeleri ile birlikte gömmüşlerdir. Bu uygulamaları, öteki dünyaya ait ruhsal bir arka plan olmadan düşünmek imkansızdır¹³. Mezarlar ritüellerinin maddeleşmesinin saptandığı yerler olmuştur¹⁴. Buna bağlı olarak mezarlar, insanların dünyayı nasıl gördüklerini öğrenebileceğimiz, öbür dünya inançları ve dini inanışları hakkında bilgi sahibi olabileceğimiz alanlardır.

Tez çalışmamızın konusunu Erken Tunç Çağı'nda Anadolu'da bulunan mezar/mezarlıklar ve bu mezarlara bırakılmış dönemin toplumlarının inanç, gelenek ve sosyal yapısına ışık tutacak ölü hediyeleri oluşturmaktadır.

Çalışmamızın ilk bölümünde, Anadolu'nun Erken Tunç Çağı hakkında ön bilgi verilip dönemi yansıtan unsurlara değinilecektir. İkinci bölümde tez çalışmamızın

⁸ Lewin 2000, 4-5.

⁹ Solecki 1975, 880-881.

¹⁰ Lewin 1993, 1-2.

¹¹ Lewin 1993, 233.

¹² Özbek 2007, 230.

¹³ Schmidt 2006, 270-271

¹⁴ Schmidt 2006, 272.

kapsamına aldığımız mezar/mezarlıklar, bugünkü coğrafi bölgelerde buldukları merkezlere göre konumlandırılacaktır. Katalog çalışması, mezar/mezarlıkların künyeleri oluşturularak hazırlanacaktır. Üçüncü bölümümüz Anadolu'da Erken Tunç Çağı'nda ölü gömme uygulamalarını kapsamaktadır. Bu bölümde dönemin gömü gelenekleri anlatılacaktır. Dördüncü bölümde Anadolu'da Erken Tunç Çağı ölü hediyelerinin üretimine değinilecektir. Son bölümümüz, dönemin sosyal yapısı ile ilgili bilgileri edindiğimiz ölü hediyelerinin değerlendirilmesinden oluşmaktadır.

Tez çalışmamızda, Türkçe ve diğer dillerdeki kitaplar, makaleler, dergiler vb. yayınlar incelenmiş, değerlendirilmiş ve edinilen bilgiler çalışmamız için kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.ANADOLU'DA ERKEN TUNÇ ÇAĞ

Geç Kalkolitik Çağ'ın sona ermesiyle başlayan Erken Tunç Çağı, insanların kültürel gelişimini bir üst noktaya taşıdığı çağ olmuştur. İnsanlar tarım, hayvancılık, dokumacılık ve çömlekçilik gibi alanlarda ilerlemesini sürdürmüş, Erken Tunç Çağı ile birlikte madene de hükmetmeye başlamıştır¹⁵. Metalürjik gelişimin arttığı Erken Tunç Çağ aynı zamanda hiyerarşik yapının Anadolu'da görülmeye başladığı dönem olarak kabul edilmektedir. Ekonomik getiriye bağlı olarak çeşitli sınıflara bölünen Erken Tunç Çağı toplumlarındaki yönetici sınıf vergilendirmeyi sağlamak için denetleyici bir mekanizmaya ihtiyaç duymuş, buna bağlı olarak oluşan hiyerarşik yapı gittikçe gelişerek kent devletlerinin ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. Bu gelişmeler sonucunda toplumların sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve nüfus yapılarında hızlı ve büyük değişimler yaşanmıştır. Erken Tunç Çağ kültürünün sistemli yapısı gelişerek günümüz şehircilik anlayışının temellerini oluşturmuştur. Özellikle İÖ 3. bin yılın ikinci yarısı Anadolu'da kentleşme ve merkezileşme süreci olarak kabul edilmiştir¹⁶.

Anadolu Erken Tunç Çağı kronolojisi ile ilgili çeşitli çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmalar, yapılan kazı çalışmalarının neticelerine göre belirlenmiştir. Bu noktada araştırmacıların ve onların kronoloji çalışmalarından bahsetmek yerinde olacaktır.

Kronoloji çalışmalarından ilki Troya'ya aittir. M. Korfmann, Erken Tunç Çağı dönemlerini Troya tabakalarına göre tarihsel olarak aşağıdaki şekilde düzenlemiştir¹⁷:

Troya I Dönemi Öncesi (İÖ 2920'den öncesi) - Erken Tunç Çağı I

Troya I-II-III Dönemi (İÖ 2920-2200) - Erken Tunç Çağı II

Troya IV ve V Dönemleri (İÖ 2200-1700) - Erken Tunç Çağı III

¹⁵ Sevin 2003, 100.

¹⁶ Çevik 2007, 131.

¹⁷ Korfmann 2001b, 347-348.

Ege Bölgesi kronolojisini netleştiren bir başka merkez Limantepe'dir. Limantepe Erken Tunç Çağı yerleşiminin tabakalanması H. Erkanal tarafından şu şekilde verilmiştir¹⁸:

Limantepe VI - Erken Tunç Çağı I

Limantepe V - Erken Tunç Çağı II

Limantepe IV - 2 Erken Tunç Çağı IIIA

Limantepe IV - 1 Erken Tunç Çağı IIIB

J. Yakar, çanak çömlekteki gelişmelere paralel olarak dönemin kronolojik sistemini karşılaştırma yöntemi ile oluşturmuştur. Birkaç örnekle bu sistemi açıklayabiliriz. Ege Bölgesi'nin kuzeyindeki önemli Erken Tunç Çağı yerleşmelerini erkenden geçe doğru Hanaytepe, Beşiktepe, Kumtepe Ia ve Ib, Troya II-III-IV-V olarak sıralandırmıştır. Buna ilaveten Hanaytepe, Beşiktepe, Kumtepe çanak çömleğini Mezopotamya'da Uruk IV dönemi ile eşleştirmiştir. Troya'daki dönem seramiklerini baz alarak ortaya koyduğu yaklaşımlar:

- Çark yapımı çanak çömleğin Kilikya'dan Troya II kültürüne Erken Tunç Çağı III döneminin erken evresinde ulaştığı,
- Depas'ın Orta Anadolu'da ilk olarak Troya II ile çağdaş Kültepe 12. katında tespit edildiği,
- Suriye Şişelerinin Post-Akad Dönemi'nde Troya II döneminde bölgeye ulaştığı,
- Iasos mermer kaplarının ise Erken Tunç Çağı II döneminde Kiklad Adaları ile eşleştiği¹⁹,

¹⁸ Erkanal 2012, 219-231.

¹⁹ Yakar 1979, 51-67.

- Doğu Anadolu'da Pulur/Sakyol'da bulunan kabartma bezemeli çanak çömleğin yerleşmeyi Erken Tunç Çağı I' e tarihlendirdiği²⁰ şeklindedir.

Anadolu Erken Tunç Çağı ile ilgili uzun yıllardır çalışmalar yürüten T. Efe, Batı Anadolu Erken Tunç Çağı kültür bölgelerini mimari ve çanak-çömlekte görülen yeniliklere ve değişimlere göre saptamıştır²¹. Kültür bölgeleri içinde birbirleri ile yakın ilişkili yerel çanak çömlek grupları yer almaktadır. Erken Tunç Çağı I döneminin başlarında şekillenen bu bölgeler varlıklarını büyük olmayan değişikliklerle Erken Tunç Çağı II döneminde de sürdürmüştür. Çanak çömlek gruplarının sınırları Erken Tunç Çağı II'de belirginleşmiş, bu durum kültürel, siyasal ve etnik yapılanmadaki devamlılığın yansıması olarak yorumlanmıştır²².

Erken Tunç Çağı kentlerinin oluşumunda ekonomik faktörlerin büyük önemi vardır. Bir kentin gelişmesi ve ayakta kalabilmesi için çevresel özellikleri itibariyle verimli bir alanda kurulmuş olması gerekmektedir. Örneğin, bölgesel olarak ele aldığımızda günümüz Ege Bölgesi sınırları içerisinde kalan pek çok yerleşim ekonomik açıdan deniz ve akarsulardan faydalanmış olmalıdırlar. Bu bölgede yer alan başta Troya ve Liman Tepe olmak üzere pek çok yerleşim, çeşitli akarsu vadilerinin sağladığı doğal yollar aracılığıyla Orta Anadolu ile ticari bağlantılar sağlamış, dolayısıyla kültürel etkileşim içine girmişlerdir²³. Kurulan ticari bağlantılar yerleşimlerin siyasi ve sosyal yapılanmalarında doğal olarak gelişim ve değişime sebebiyet vermiştir. Oluşan sistemde yeni gereksinimler ortaya çıkmış, zamanla kaçınılmaz bir şekilde kara ve deniz ticari aktiviteleri yoğunlaşmıştır.

Korfmann, Erken Tunç Çağı mimarisinde görülen özelliklere göre "Anadolu Yerleşim Planı" tanımlamasını yapmıştır²⁴. Doğu Anadolu'da yer alan Pulur/Sakyol'dan, Batı Anadolu'da Troya'ya kadar Erken Tunç Çağı karakteristik

²⁰ Yakar 1979, 51-67.

²¹ Efe 2003, 94-130.

²² Sarı 2012, 112-249.

²³ Erkanal 1996, 70.

²⁴ Korfmann 2001b, 347-349.

şehirleşme planı olarak gösterilen bu yerleşim tarzı, bazı küçük yerel farklılıklar gösterse de Anadolu'nun İÖ 3. bin yılına damgasını vurmuştur²⁵.

Yapıların bilinçli olarak bir avlu etrafında radyal bir düzende yerleştirilmesi ilkesine dayanan “Anadolu Yerleşim Planı”na dair en önemli bilgiler Eskişehir yakınlarında yer alan Demircihöyük yerleşiminden elde edilmektedir²⁶. Demircihöyük dışında Küllüoba²⁷, Troya²⁸, Karataş-Semayük²⁹, Liman Tepe³⁰, Bademağacı³¹ ve Pulur/Sakyol³² gibi Anadolu'nun farklı coğrafyalarında yer alan merkezler bu plan tipini bizlere sunmaktadır. Bu dönem Erken Tunç Çağı yerleşimlerinde görülen kentsel öğelerin başında savunma amaçlı surlar ve kamusal/idari yapılar gelmektedir. Yazılı herhangi bir verinin bulunmadığı Erken Tunç Çağı içerisinde askeri faaliyetlere dair bilgilerimiz son derece sınırlıdır. Çeşitli kazılarda ele geçen ve silah olarak kullanıldığını bildiğimiz, mızrak ucu, hançer ve kılıç gibi nesnelere neticesinde Erken Tunç Çağı içerisinde askeri bir zümrenin var olduğu düşünülebilir. Bu dönem yerleşimlerini çevreleyen sur duvarları bir kentin hiyerarşik yapısına ve savunma sistemine ilişkin bilgiler sunan bir diğer önemli buluntudur. Savunma yönünün yanı sıra, kentin gücünü göstermek gibi sembolik bir anlam da taşıyan surlar Anadolu'da Erken Tunç Çağı kentlerinde mevcut bir mimari unsurdur³³. Burada kazılar neticesinde ortaya çıkarılan mimari unsurlara değinmek yararlı olacaktır.

Çalışmalardan edindiğimiz bilgiler sonucu Erkanal, Batı Anadolu sahil kesimindeki konut mimarisini 3 grupta incelemiştir. Bunlardan ilki bağımsız olarak inşa edilmiş “Megaron” ve “Apsidal Ev”lerdir. Megaron, ortada ana kapalı mekanı olan ara duvarlarla bölümlere ayrılabilen bir mimari yapı tipidir. “Apsidal Ev”ler ise arka duvarları yuvarlatılmış, megaron ile benzer özellikleri olan yapılardır. İkinci grubu “Uzun Evler” oluşturur. Yan duvarları ortak kullanılmış, ara duvarlarla birden fazla

²⁵ Özdoğan 2006, 571-573.

²⁶ Seeher 1992, 163-175.

²⁷ Fidan 2012, 29.

²⁸ Kofmann 2001, 355-368.

²⁹ Mellink 1974, 351-359.

³⁰ Erkanal 2011, 130-135.

³¹ Duru 2008, 146.

³² Koşay 1971, 99.

³³ Erkanal 1996, 77.

mekan oluşturularak inşa edilmişlerdir. Son grup “Koridorlu Ev”lerdir. Büyük boyutlarda inşa edilen bu yapılar yerleşimin siyasi otoritesine mal edilmiştir³⁴.

Erkanal’ın çalışmalarda bulunduğu Limantepe, Erken Tunç Çağı I döneminin mimarisi hakkında bilgi sahibi olabileceğimiz yerleşmelerden biridir. Limantepe’de bu döneme ait kulelerle desteklenmiş, güçlü bir savunma duvarına dayanan, birbirine paralel yapılmış ortak duvarları olan “Uzun Evler” ortaya çıkarılmıştır. Erken Tunç Çağı II dönemi ile savunma sistemi güçlendirilerek sur duvarları içerisinde çok mekanlı büyük yapı kompleksleri oluşturulmuştur. Erken Tunç Çağı III döneminde ise yerleşme büyüyerek yayılmıştır³⁵.

Erken Tunç Çağı mimarisi hakkında bilgi veren bir diğer yerleşme Yenibademli Höyük’tür. Yerleşmede Erken Tunç Çağı’nın karakteristik mimari düzeni “Dizi Evler” şeklinde tanımlanan yapılar tespit edilmiştir. Kent karakteri taşıyan yerleşmede savunmaya yönelik sur duvarlarına ait kalıntılar bulunmuştur³⁶. Troya I dönemi ile aynı zamana tarihlenen savunma yapısı, kolektif işçilik gerektiren bir çalışmayla yapılanmayı ve bu çalışmayı yöneten bir bey’in varlığını düşündürmektedir³⁷.

Erken Tunç Çağı “Anadolu Yerleşim Planı” dahilinde Demircihöyük’te evlerin merkezi bir avlu etrafında planlanılarak yapıldığını görmekteyiz. Bir sur ile çevrili yerleşim yeri düzenli olarak, bir yelpaze şeklinde birbirine bitişik olarak sıralanmıştır³⁸.

Savunma ve sivil mimarinin yanı sıra Erken Tunç Çağı’nda Beycesultan’da dini mimarinin de geliştiği görülmektedir³⁹. Küllüoba’da yerel yöneticiye ait saray yapısı olarak tanımlanan anıtsal megaron ve kompleksinin açığa çıkarılması, bölgedeki yönetici kadrosunun bulunduğu bir yerleşime ait planlama konusunda bilgi sağlamıştır⁴⁰.

³⁴ Erkanal 1996, 80.

³⁵ Erkanal 2012, 222-226.

³⁶ Hüryılmaz 2006, 32.

³⁷ Hüryılmaz 2006, 38.

³⁸ Korfmann 2003, 111.

³⁹ Sarı 2012, 120-124.

⁴⁰ Sarı 2012, 122-123.

Bu dönem Orta Anadolu Bölgesi'nde büyük boyutlu yerleşimler kurulmuştur. Büyük yerleşimlerin bölgede yer almasının başlıca sebeplerinden biri kervan yolunun dönem içerisinde Orta Anadolu'dan geçiyor olmasıdır. Erken Tunç Çağı III döneminin Orta Anadolu'daki en önemli merkezlerinden biri Kültepe'dir. Burada "Megaron Plan"lı saray yapısı kentin yöneticisine ait olduğu düşünülen mimari geleneği yansıtmaktadır⁴¹. Önemli bir diğer Erken Tunç Çağı III merkezi Alaca Höyük'tür. Alaca Höyük'ün bu dönemde güçlü ve zengin bir kraliyet merkezi olduğu ve söz konusu mezarların da yerel bir kraliyet ailesine ait oldukları genel olarak kabul gören düşüncedir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde İÖ 4.bin sonu ve İÖ 3. bin başlarında ortaya çıkan⁴² Erken Transkafkasya Kültürü, güneyde Filistin-Levant düzlüklerine, doğuda Van-Urmiye ve Azerbaycan'ın tamamına, batıda ise İç Batı Anadolu düzlüklerine değin geniş bir coğrafyada varlığını sürdürmüştür⁴³. Doğu Anadolu'da Erken Tunç Çağı buradaki gelişmelere göre erken, orta ve geç olmak üzere üç evrede incelenmektedir. Erken Tunç Çağı I döneminde Doğu Anadolu'da kentleşme çok düşük bir düzeyde kalmıştır. Erken Tunç Çağı II döneminin başlangıcında, Toroslar'ın kuzeyinde kalan bütün bölge Suriye-Mezopotamya kültüründen koparak Transkafkasya kökenli geleneklere dayanan kültürün etkisine girmiştir⁴⁴. S.Yaylalı, Doğu Anadolu'da Erken Tunç Çağı'na çalışmasında bölgenin kültürel yapısının çanak çömlekleri, taşınabilir ocakları ve yuvarlak evleriyle bütünlük sergilediğini belirtmektedir. Bu dönem Doğu Anadolu'nun başlıca kentleri arasında Karaz⁴⁵, Pulur⁴⁶, Sos Höyük⁴⁷, Güzelova⁴⁸, Karagündüz⁴⁹, Dilkaya⁵⁰, Arslantepe⁵¹, Korucutepe⁵², Değirmentepe⁵³ ve Norşuntepe⁵⁴ sayılabilir.

⁴¹ Özgüç 2005, 1-290.

⁴² Yaylalı 2007, 165.

⁴³ Işıklı 2012, 67.

⁴⁴ Frangipane 1996, 60-70.

⁴⁵ Koşay-Turfan 1959, 349 vd.

⁴⁶ Koşay-Vary 1964, 5 vd.

⁴⁷ Sagona et al. 1995, 193-218.

⁴⁸ Koşay-Vary 1967, 5-27.

⁴⁹ Burney-Lang 1971, 59.

⁵⁰ Çilingiroğlu 1985, 155.

⁵¹ Burney 1958, 195, 205.

⁵² Van Loon 1978, 97-115.

⁵³ Duru 1979, 9-34.

⁵⁴ Hauptmann 1972, 87-101.

Erken Tunç Çağ boyunca el yapımı, genellikle siyah ya da gri boyalı çanak çömlek tüm Doğu Anadolu'da görülmüştür. İlk olarak Erzurum Karaz yerleşmesinde ele geçen bu çanak çömleğin nereden yayıldığı konusunda kesin bir bilgi yoktur⁵⁵.

Bölgenin önemli gelişmelerini izleyebileceğimiz Arslantepe yerleşmesi, Erken Tunç Çağı'nın başlarında küçük bir köy görünümündedir. Bu dönem yerleşmede kentleşme çok düşük bir düzeyde kalmıştır. Erken Transkafkasya kökenli kültürün etkisinde kalan yerleşme Erken Tunç Çağı'nın son döneminde Anadolu'nun kentleşme geleneğine uygun olarak surlarla çevrelenmiştir. Bu dönem yerleşmenin yeni bir siyasi örgütlenme sürecine girdiği düşünülmektedir⁵⁶.

Arslantepe dışında Doğu Anadolu'da Pulur/Sakyol'da "Anadolu Yerleşim Planı" dahilinde "Radyal Plan"da mimari görülür. Burada evler bulunduğu tepenin yuvarlaklığına uygun olarak dış ve iç sıra halinde sıralanmış, evlerin duvarları ortak olarak kullanılmıştır. Yerleşme bir kale görünümüne sahiptir⁵⁷.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Anadolu ve Mezopotamya arasındaki ticari yollar üzerinde bulunması bakımından her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Kalkolitik Çağ'da bölgede görülen yoğun Mezopotamya etkisi Erken Tunç Çağı'nda azalmış, bölge Transkafkasya ve güneyindeki Mezopotamya ile kültürel ilişkilerini devam ettirmiştir⁵⁸. Bölgenin arkeolojik verilerinin önemli bir bölümü Atatürk Barajı ve yakın çevresinde yer alan Karababa Bölgesi'nde gerçekleştirilen kurtarma kazılarına dayanmaktadır⁵⁹. E. Abay, Güneydoğu Anadolu'da Erken Tunç Çağı'nın, Doğu Anadolu'da olduğu üzere Erken, Orta ve Geç olarak üç ana dönemde incelenebileceğini belirtmiştir⁶⁰. İÖ 3. binyıl başlarında Geç Uruk Dönemi'ni takip eden sürecin bir yıkım içerdiği, bölgede yer alan kimi yerleşimlerin boyutlarının küçüldüğü, kiminin ise tamamen ortadan kalktığı belirtilmektedir⁶¹. Bölgenin önemli merkezlerinden Hassek Höyük Erken Tunç Çağı'nın erken evresinde bir köy görünümdeyken, Kurban

⁵⁵ Burney 1958, 164-165.

⁵⁶ Frangipane 1996, 60-70.

⁵⁷ Koşay 1971, 100.

⁵⁸ Abay 2006, 27.

⁵⁹ Abay 2006, 27.

⁶⁰ Abay 2006, 27.

⁶¹ Abay 2006, 27.

Höyük'ün boyutlarında küçülme meydana gelmiştir⁶². Ö. Çevik'e göre, bu dönemde her ne kadar yerleşim boyut ve niteliklerinde düşüş olsa da, Karababa Bölgesi'nde yerleşim sayısı artmıştır⁶³. Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erken Tunç Çağı I dönemine ait herhangi bir sosyo-politik ya da askeri bir uygulamaya rastlanılmamaktadır. Tek istisna sur duvarının tespit edildiği Lidar Höyük'tür⁶⁴. Sivil mimariye dair bilgilerimiz ise daha çok Zeytinlibahçe'den gelmektedir. M. Frangipane burada Erken Tunç Çağı I döneminin sonlarında düzenli oluşturulmuş, büyük ve özenle yapılmış, sokaklarla birbirinden ayrılan evlere değinmektedir⁶⁵. Erken Tunç Çağı II ve III döneminin bölgede en önemli merkezleri Samsat Höyük⁶⁶, Titriş Höyük⁶⁷, Kurban Höyük⁶⁸, Lidar Höyük⁶⁹ ve Kazane Höyük'tür⁷⁰. Bu dönemde yerleşme sayılarında artışın yanı sıra mevcut bazı yerleşimlerin büyüdüğü görülmektedir. Buna örnek olarak gösterilen Kazane Höyük'ün kapladığı yaklaşık 100 hektarlık alan nüfusun ulaştığı noktayı göstermesi bakımından önemlidir.

Erken Tunç Çağı boyunca Anadolu coğrafyasında yer alan yerleşimlerdeki değişimler mezarlara ve ölü gömme adetlerine de yansımıştır. Mezarların yerleşim dışına alınması yerleşim birimlerindeki değişikliğe ve toplumsal anlayışın değişimine bağlı olarak gerçekleşmiştir. “Ceset gömü” yanında belli bir coğrafyada “yakma gömü”nün görülmesi dindeki bir değişiklik olarak algılanacağı gibi bölgeler arası göç veya kültürel etkileşimin sonucu da olabilir. Gömü hediyelerinde de teknolojik gelişmelere bağlı olarak hammadde ve tiplerde çeşitlilik görülse de insanlar hediyeleri yine aynı geleneksel anlayışa bağlı kalarak mezarlara bırakmışlardır. Bir sonraki bölümde Anadolu'da Erken Tunç Çağ mezar ve mezarlıklarının genel karakterini ortaya koymaya çalıştık.

⁶² Abay 2006, 27.

⁶³ Çevik 2005, 130.

⁶⁴ Abay 2006, 27.

⁶⁵ Frangipane et al. 2004, 20-56.

⁶⁶ Özgüç 2009, 73-88.

⁶⁷ Matney-Algaze 1995, 33-52.

⁶⁸ Wilkinson 1990, 5-33.

⁶⁹ Hauptmann 1982, 9-22.

⁷⁰ Wattenmaker 1997, 81-93.

İKİNCİ BÖLÜM

2.ANADOLU ERKEN TUNÇ ÇAĞ YERLEŞİMLERİNDE YER ALAN MEZAR/MEZARLIKLARIN KATALOĞU (HARİTA)

2.1. MARMARA BÖLGESİ

2.1.1. Bozcaada-Tenedos Mezarlığı (Levha 1a-b)

Bölge: Marmara.

Kent: Çanakkale.

İlçe: Bozcaada.

Kazı Tarihi: S. Argavan-E. Ataçeri 1959, İ. Akşit 1969, T. Özkan 1990, N. Sevinç 1992-1993.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı I.

Mezarlığın Yeri: Höyüğün eteklerinde yer almaktadır.

Mezarların Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Güney-kuzey, kuzey-güney.

Mezar Tipi: Basit toprak mezar, taş sandık mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Düz, bükülmüş/cenin pozisyonu, yarı bükülmüş.

Ölü Hediyeleleri: Pişmiş toprak çömlek, kapaklı çömlekçik, ağırşak, kemik iğne, işlenmiş istiridye kabukları, spiral başlı tunç iğne.

Kaynakça: Sevinç 1994, 311-320; Sevinç 1995, 113-127.

2.1.2. Ilıpınar-Hacılar-tepe Mezarlığı (Levha 2a-b)

Bölge: Marmara.

Kent: Bursa.

İlçe: Orhangazi.

Kazı Tarihi: İ. K. Kökten 1948, J. Mellart 1960, D. H. French 1960, C. Cullberg 1964, J. Roodenberg 1987-2002.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı I-II.

Mezarlığın Yeri: Höyüğün yamacında yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Kuzey-güney.

Mezar Tipi: Basit toprak mezar, pişmiş toprak pithos mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediyeleleri: Pişmiş toprak gaga ağızlı testiler, minyatür çömlekler, kase, fincan, taş balta, tunç ve bakır iğneler, köpek ve büyük baş hayvan iskeletleri.

Kaynakça: Roodenberg 2003, 297-306; Roodenberg-Alpaslan Roodenberg 2008, 361-389.

2.1.3. Küçük Höyük Mezarlığı (Levha 3a-b)

Bölge: Marmara.

Kent: Bilecik.

İlçe: Bozüyük.

Kazı Tarihi: G. Gürkan-J. Seeher 1983-1984.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı I-II.

Mezarlığın Yeri: Hafif yükselteli dağ sırası eteğinde yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Güneydoğu-kuzeybatı, kuzeydoğu-güneybatı.

Mezar Tipi: Pişmiş toprak pithos mezar, pişmiş toprak çömlek mezar, taş sandık mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediyeeri: Pişmiş toprak bezemeli ya da bezemesiz kesik gaga ağızlı testiler, kulplu, bezemeli, gaga ağızlı testiler, kulplu, minyatür, kesik gaga ağızlı testiler, kulplu ya da kulpsuz, bezemeli ya da bezemesiz testiler, bezemeli ya da bezemesiz akıtacaklı testiler, bezemeli, akıtacaklı, tek kulplu minyatür testi, kulplu minyatür gaga ağızlı testi, bezemeli ve tek kulplu kase, ip delikli tutamaklı bezemeli ya da bezemesiz minyatür kaplar, tek kulplu minyatür kap, tek kulplu fincan, ağırşaklar, taş topuz başı/ balta, taş sap delikli balta, insan ayağı şeklinde kolye ucu, taş ağırşak, disk şeklinde bir taş, hayvan dişlerinden yapılmış kolye, bakır/tunç mızrak ucu, ok ucu, bıçak, kesici obje, diademler, topuz başlı, kazıma bezemeli, delikli iğne, başsız delikli iğneler, topuz başlı, delikli iğne, yüzük, spiral biçimli bilezik, boncuklar, alınlık parçası, minyatür kurşun şişe, kesik gaga ağızlı, kulplu testiler, bakır, tunç, kurşun ve gümüş yüzükler.

Kaynakça: Gürkan-Seeher 1991, 39-96; Uhri 2006, 183-202.

2.2. EGE BÖLGESİ

2.2.1. Babaköy Mezarlığı (Levha 4a-b-c-d)

Bölge: Ege.

Kent: Balıkesir.

İlçe: Bigadiç.

Kazı Tarihi: K. Bittel-J. R. Steward 1936, İ. K. Kökten 1948.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı I-II-III.

Mezarlığın Yeri: Plato üzerinde yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Doğu-batı.

Mezar Tipi: Pişmiş toprak pithos mezar, taş sandık mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Düz, bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediyeleyeri: Pişmiş toprak gaga ağızlı testiler, kulplu çömlekler, üç ayaklı kaplar, ağırşaklar, tanımsız boynuz biçimli nesnelere, üzeri bezemeli bir figürin parçası, çakmaktaşı yonga alet.

Kaynakça: Özgüç 1944, 53-70; Özgüç 1948; Kökten 1949, 811-831; Kamil 1982.

2.2.2. Ovabayındır Mezarlığı

Bölge: Ege.

Kent: Balıkesir.

İlçe: Merkez.

Kazı Tarihi: E. Akurgal 1956.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı II-III.

Mezarlığın Yeri: Düz bir alanda yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Doğu-batı.

Mezar Tipi: Pişmiş toprak pithos mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Yeterli bilgimiz yoktur.

Ölü Hediyeeri: Pişmiş toprak gaga ağızlı testiler, kaseler, minyatür kaplar, kemik kaşık, taş balta, sap delikli balta, ağırşak, madeni baltalar, tunç kama/çakı olduğu düşünülen minyatür alet, altın kulak tıkacı.

Kaynakça: Stronach 1957, 89-125; Akurgal 1958, 157-164; Duru 1972, 124; Kamil 1982.

2.2.3. Yortan Mezarlığı (Levha 5a-b) (Levha 6a-b-c-d)

Bölge: Ege.

Kent: Manisa.

İlçe: Kırkağaç.

Kazı Tarihi: P. Gaudin-M. V. Chapot 1960.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı I-III.

Mezarlığın Yeri: Dağlık bir bölgede, yol üzerinde kayalık alanda yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Doğu-batı.

Mezar Tipi: Pişmiş toprak pithos mezar, pişmiş toprak çömlek mezar, taş sandık mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediyeeri: Pişmiş toprak gaga ağızlı testiler, üç ayaklı testicikler, üç ya da dört ayaklı, tutamaklı çömler, kulplu, ayaksız çömler, bezemeli, ayaklı ya da ayaksız, kaideli ya da kaidesiz, üzerlerinde delikli tutamaklar bulunan kapaklı çömler, düzleştirilmiş dipli ya da üç ayaklı, akıtacaklı, kulplu, bezemeli kaplar, kulplu, bezemeli, düz dipli ya da üç ayaklı kaplar, tek ya da çift emziği bulunan kaplar, üç ayaklı kuş biçimli kaplar, çoklu kaplar, kaideli ve kaidesiz, tutamaklı ya da tutamaksız, kulplu veya kulpsuz kaseler, tutamaklı ip delikli kapaklar, çift kulplu tankardlar, depas, ağırşaklar, mermer idoller, bakır ve tunçtan yapılmış mantar başlı iğne, mızrak, sap delikli balta.

Kaynakça: Özgüç 1944, 53-70; Kamil 1982.

2.2.4. Ahlatlı Tepecik Mezarları (Levha 7a-b)

Bölge: Ege.

Kent: Manisa.

İlçe: Akhisar.

Kazı Tarihi: D. G. Mitten-J. S. Hendersen-G. Yüğrüm 1967-1968.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı I-II.

Mezarlığın Yeri: Yerleşmenin güney yamacında yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Doğu-batı.

Mezar Tipi: Pişmiş toprak pithos mezar, pişmiş toprak çömlek mezar, taş sandık mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediyeleleri: Pişmiş toprak gaga ağızlı testi, tek kulplu çömlekler, çakmaktaşı aletlere ait parçalar, bakır hançer ve iğne, madeni silindirik kolye ucu/pendantif, delikli gümüş obje.

Kaynakça: Deitweiler-Hanfmann-Mitten 1967, 77-85; Mitten-Yüğrüm 1969, 125-131.

2.2.5. Eski Balikhane Mezarları (Levha 8a-b) (Levha 9a-b-c)

Bölge: Ege.

Kent: Manisa.

İlçe: Salihli.

Kazı Tarihi: D. G. Mitten-D. H. Finkel-M. Dağtekin 1969.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı.

Mezarlığın Yeri: Tepe üzerinde yer almaktadır.

Mezarlık Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Doğu-batı, güney-kuzey.

Mezar Tipi: Pişmiş toprak pithos mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediyeleleri: Pişmiş toprak testicikler, testi, minyatür kase ve kap, küresel gövdeli silindir boyunlu, kulplu, bezemeli kap, tatlısu kabuklarından süsler, tunç kama, altın kulak tıkaçları, gümüş koç pandantif.

Kaynakça: Mitten-Yügrüm 1971, 191-195.

2.2.6. Gavurtepe Höyük Mezarları (Levha 10a-b)

Bölge: Ege.

Kent: Manisa.

İlçe: Alaşehir.

Kazı Tarihi: R. Meriç 1987-1992.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı I-II.

Mezarlığın Yeri: Höyüğün batı kesiminde yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı, yerleşim içi.

Gömü Yönü: Kuzey-güney.

Mezar Tipi: Pişmiş toprak pithos mezar, taş sandık mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediyeleleri: Pişmiş toprak gaga ağızlı testicikler, mermer idol, taş mühür, altın gerdanlık ve kulak tıkaçları, altın ve tunç bilezikler.

Kaynakça: Meriç 1988, 157-170; Meriç 1993, 356-365.

2.2.7. Bakla Tepe Mezarlığı (Levha 11a-b) (Levha 12a-b)

Bölge: Ege.

Kent: İzmir.

İlçe: Cumaovası.

Kazı Tarihi: H. Erkanal-T. Özkan 1995-1998.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı I-II.

Mezarlığın Yeri: Kayalık bir tepenin yamacında yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı, yerleşim içi.

Gömü Yönü: Doğu-batı, kuzey-güney.

Mezar Tipi: Basit toprak mezar, pişmiş toprak pithos mezar, pişmiş toprak çömlek mezar, taş sandık mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu, yarı bükülmüş.

Ölü Hediyelesi: Pişmiş toprak buluntular gaga ağızlı testiler, çaydanlık biçimli sepet kulplu kaplar, üç ayaklı çömlek, boyun kısmı insan yüzü şeklinde kabartma olarak yapılmış, kulpsuz küçük vazo, depas, tek kulplu tankard, çift kulplu tankard, bezemeli, kapaklı, üç ayaklı, pyxis, ağırşaklar, taş boncuklar, kemik mühür, tunç hançerler ve bıçak, sap delikli balta, delgi, gümüş bilezikler ve küpe, altın ve gümüş kolyeler, tunç veya bakır çubuklar (kolye taneleri olabilir), halka idol tipinde pandantifler, bakır/tunçtan yapılmış amulet (kolye tanesi olabilir), ortasında yuvarlak delik amulet bulunan gümüş taneli kolye, madeni saç spiralleri, yüzükler, alınlık, iğne, karbonlaşmış buğday taneleri.

Kaynakça: Erkanal-Özkan 1998, 399-425; Erkanal-Özkan 1999a, 12-41; Erkanal-Özkan 1999b, 337-355; Erkanal-Özkan 2000a, 263-278; Erkanal-Şahoğlu 2012, 91-99.

2.2.8. Boyalık Mezarlığı (Levha 13a-b-c) (Levha 14a-b)

Bölge: Ege.

Kent: İzmir.

İlçe: Çeşme.

Kazı Tarihi: H. Vural 2000-2005.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı II-III.

Mezarlığın Yeri: Düz bir alanda yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Batı-doğu.

Mezar Tipi: Pişmiş toprak pithos mezar, kayaya oyulmuş oda mezar, çukur mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediye: Pişmiş toprak gaga ağızlı testiler, ip delikli tutamaklı testi, askos benzeri testi, maşrapalar, yatay kulplu çanak, üç ayaklı kap, ip delikli tutamaklı pyxis, ağırşak, obsidiyen dilgi, tunç küpe, kurşun koç figürini/kolye.

Kaynakça: Şahoğlu 2008, 483-503; Şahoğlu-Vural-Karaturgut 2009, 235-253.

2.2.9. Metropolis Mezarları

Bölge: Ege.

Kent: İzmir.

İlçe: Torbalı.

Kazı ve Tarihi: R. Meriç 1989'dan beri kazı çalışmalarına devam etmektedir.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı I-II.

Mezarlığın Yeri: Tepelik alan üzerinde yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Doğu-batı.

Mezar Tipi: Pişmiş toprak pithos mezar, taş sandık mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediyeleleri: Pişmiş toprak gaga ağızlı testi, gaga ağızlı minyatür testi, çift kulplu vazo, tunç iğne.

Kaynakça: Uhri 2006, 204-205.

2.2.10. Ulucak Mezarlığı (Levha 15a-b)

Bölge: Ege.

Kent: İzmir.

İlçe: Kemalpaşa.

Kazı Tarihi: A. Çilingiroğlu-Z. Derin 1995-2002, E. Abay-H. Sağlamtimur-T. Özkan 2002'den beri kazı çalışmalarına devam etmektedir.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı II.

Mezarlığın Yeri: Düz bir alanda yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Güneydoğu-kuzeybatı, doğu-batı.

Mezar Tipi: Pişmiş toprak pithos mezar, pişmiş toprak çömlek mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediyelesi: Pişmiş toprak testi, minyatür testicik, ağırşak, gümüş halkalar (yüzük ya da küpe).

Kaynakça: Derin-Özkan 1999, 113-130; Çilingiroğlu et al. 2004.

2.2.11. Yeşilova Mezarları (Levha 16a-b)

Bölge: Ege.

Kent: İzmir.

İlçe: Bornova.

Kazı Tarihi: Z. Derin 2005'ten beri kazı çalışmalarına devam etmektedir.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı I.

Mezarlığın Yeri: Düz bir alanda yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Doğu-batı.

Mezar Tipi: Pişmiş toprak pithos mezar, pişmiş toprak çömlek mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediyeleyeri: Pişmiş toprak testi, taş balta.

Kaynakça: Uhri 2006, 218; Derin-Caymaz 2014, 419-434.

2.2.12. Çine -Tepecik Mezarları (Levha 17a-b) (Levha 18a-b)

Bölge: Ege.

Kent: Aydın.

İlçe: Çine.

Kazı Tarihi: S. Günel 2004'ten beri kazı çalışmalarına devam etmektedir.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı.

Mezarlığın Yeri: Ovada yer alan höyüğün batı alanında yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Doğu-batı, batı-doğu, kuzey-güney.

Mezar Tipi: Basit toprak mezar, pişmiş toprak pithos mezar, pişmiş toprak çömlek mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu, yarı bükülmüş.

Ölü Hediyelesi: Pişmiş toprak gaga ağızlı testi, kulplu fincan, figürin başları, şematik taş idoller, mermer bilezik, serpantin taşından amulet, deniz kabuğundan bir boncuk, kurşun halkalar, kemik sapıyla birlikte korunmuş tunç delgi, boğa ve köpek iskeletleri, geyik boynuzu.

Kaynakça: Günel 2012, 19-39; Günel 2013, 377-387; Günel 2014, 111-124.

2.2.13. Tavas/ Karahisar Mezarları

Bölge: Ege.

Kent: Denizli.

İlçe: Tavas.

Kazı Tarihi: Aphrodisias ve Denizli Müzesi 1985.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı II-III.

Mezarlığın Yeri: Düz bir alanda yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Doğu-batı.

Mezar Tipi: Basit toprak mezar, pişmiş toprak pithos mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediyeleyeri: Pişmiş toprak gaga ağızlı testiler, maşrapa, obsidiyen ve çakmaktaşı aletler, çekirdek dilgiler, serpantin keskiiler, zımpara taşından perdah aletleri, tunç bilezik.

Kaynakça: Yaylalı-Akdeniz 2002, 1-41.

2.2.14. Iasos Mezarlığı (Levha 19a-b-c)

Bölge: Ege.

Kent: Muğla.

İlçe: Milas.

Kazı Tarihi: D. Levi 1960-1972, C. Laviosa 1984, F. Berti 1985'ten beri kazı çalışmalarına devam etmektedir.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı II.

Mezarlığın Yeri: Düz bir alanda yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı, yerleşim içi.

Gömü Yönü: Kuzey-güney, doğu-batı, batı-doğu, doğu/güneydoğu-batı/kuzeybatı, kuzeydoğu-güneybatı, batı/güneybatı-doğu/kuzeydoğu, güney-kuzey, güney/güneydoğu-kuzey/ kuzeybatı, güneydoğu-kuzeybatı, kuzeybatı-güneydoğu.

Mezar Tipi: Basit toprak mezar, taş sandık mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediyeeri: Pişmiş toprak ağızdan kulplu, bezemeli testi, gaga ağızlı, kulplu, bezemeli testi, kulpsuz testi, gövdeden kulplu çömlek, kulpsuz, tutamaklı, bezemeli, çömlek, ip delikli tutamaklı çömlek, kulpsuz, dikey ip delikli tutamaklı, bezemeli küçük çömler, yatay ip delikli tutamaklı minyatür çömlek, ip delikli, tek kulplu kase, ip delikli tutamaklı kase, minyatür kase, tek tutamaklı kaseler, çift kulplu küçük kap, tutamaklı kap, amfora formu kap, dikey ip delikli tutamaklı kap, vazo formu, ip delikli tutamaklı, bezemeli kap, küresel gövdeli, ip delikli tutamaklı kap, minyatür emzikli kap, vazo biçimli kap, ip delikli tutamaklı, bezemeli kap, tek kulplu maşrapalar, kulplu minyatür maşrapalar, ip delikli tutamaklı, bezemeli buhurdanlık, ip delikli tutamaklı, bezemeli vazo, ağırşaklar, çakmak taşı alet parçası, mermer kaplar, taş boncuklar, deniz

kabuğundan süs eşyaları, tunç balta, delici, kesici objeler, gümüş, tunç ve kurşun bilezikler, spiral biçimli tunç küpe.

Kaynakça: Wheeler 1974, 415-425; Pecorella 1984; Levi 1986; Uhri 2006, 159-168.

2.2.15. Turgut Mezarları

Bölge: Ege.

Kent: Muğla.

İlçe: Yatağan.

Kazı Tarihi: Y. Boysal 1969, A. Tırpan 1993'ten beri kazı çalışmalarına devam etmektedir.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı II.

Mezarlığın Yeri: Vadiye doğru alçalan ve yarım adalar şeklinde çıkıntı yapan burunlardan birinin düzlüğü üzerinde yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Doğu-batı.

Mezar Tipi: Pişmiş toprak pithos mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Yeterli bilgimiz yoktur.

Ölü Hediyeleyeri: Pithos mezarlar tahrip edildiğinden buluntu ele geçmemiştir.

Kaynakça: Boysal 1979, 389-390.

2.2.16. Kaklık Mevkii Mezarlığı (Levha 20a-b) (Levha 21 a-b)

Bölge: Ege.

Kent: Afyon.

İlçe: Merkez.

Kazı Tarihi: A. Topbaş 1983-1984.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı II-III.

Mezarlığın Yeri: Düz bir alanda yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Doğu-batı, güneydoğu-kuzeybatı.

Mezar Tipi: Basit toprak mezar, pişmiş toprak pithos mezar, pişmiş toprak çömlek mezar, taş sandık mezar, sahte oda mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü, yakma gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Düz, bükülmüş/cenin pozisyonu, yarı bükülmüş.

Ölü Hediyeleleri: Pişmiş toprak gaga ağızlı testiler, üç ayaklı, ilmek kulplu gaga ağızlı testi, testicik, tek kulplu ve kaideli kaseler, kulplu kaseler, tek kulplu tankardlar, iki kulplu tankard, bodur depaslar, depas, imbik/küçük şişe, üç kulplu pişirme kabı, ilmik kulplu üç ayaklı kap, figürin, mermer idoller, bakır/tunç usturalar, bakır/tunç iğneler (toggle pin), bakır/tunç minyatür merdiven.

Kaynakça: Topbaş-Efe-İlaslı 1998, 21-96.

2.2.17. Karaağaç Mezarları (Levha 22a)

Bölge: Ege.

Kent: Afyonkarahisar.

İlçe: İncehisar.

Kazı Tarihi: S. Alp 1965.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı II.

Mezarlığın Yeri: Höyük yakınında yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Yeterli bilgimiz yoktur.

Mezar Tipi: Pişmiş toprak pithos mezar.

Gömü Uygulaması: Yakma gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Yeterli bilgimiz yoktur.

Ölü Hediyeeri: Pişmiş toprak gaga ağızlı testi, depas amphikypellon, mermer idol.

Kaynakça: Alp 1965, 4-14.

2.2.18. Kusura Mezarlığı (Levha 23 a-b) (Levha 24a-b)

Bölge: Ege.

Kent: Afyon.

İlçe: Sandıklı.

Kazı Tarihi: W. Lamb-E. W. Gardner 1935-1937.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı I-II.

Mezarlığın Yeri: Höyük yakınındaki dere yatağının sırtında yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı, yerleşim içi.

Gömü Yönü: Doğu-batı, güneydoğu-kuzeybatı, kuzeybatı-güneydoğu, kuzeydoğu-güneybatı.

Mezar Tipi: Basit toprak mezar, pişmiş toprak pithos mezar, pişmiş toprak çömlek mezar, taş sandık mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu, düz.

Ölü Hediyeleeri: Pişmiş toprak ağızdan tek kulplu kaplar, çift kulplu kap, çift kulplu amfora, çömlek, akıtacaklı tek kulplu maşrapa, kase, disk.

Kaynakça: Lamb 1937,1-64; Özgüç 1948.

2.3. KARADENİZ BÖLGESİ

2.3.1. İkiztepe Mezarlığı (Levha 25a-b) (Levha 26a-b)

Bölge: Karadeniz.

Kent: Samsun.

İlçe: Bafra.

Kazı Tarihi: Ö. Bilgi 1974'ten beri kazı çalışmalarına devam etmektedir.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı II-III.

Mezarlığın Yeri: Tepelik bir alanda yer almaktadır

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı, yerleşim içi.

Gömü Yönü: Gömülerde belli bir yön birliği yoktur.

Mezar Tipi: Basit toprak mezar, pişmiş toprak çömlek mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölümlerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Düz.

Ölü Hediyelesi: Pişmiş toprak kaseler, çanaklar, çingirak, taş kolye taneleri, serpantin kolyeler, frit kolyeler, dağ kristalinden kolyeler, pandantif, kemik mahmuzlar, kolye taneleri, bıçak kılıfı, kanca, madeni traş bıçakları, kılıflı ve kılıfsız bıçaklar, baltalar, kabzalar, ok uçları, mızrak uçları, hançerler, zıpkınlar, deliciler, kamalar, yüzükler, küpeler, bilezikler, iğneler, insan figürinleri, saç halkası, amuletler, saç iğneleri, spiral amblemler, strilize boynuz nesne.

Kaynakça: Alkım 1980, 151-154; Bilgi 1982, 49-55; Bilgi 1984, 55-65; Bilgi 1985, 111-119; Bilgi 1986, 149-157; Bilgi 1987, 169-181; Bilgi 2004, 25-50.

2.3.2. Tekeköy Mezarlığı (Levha 27a-b)

Bölge: Karadeniz.

Kent: Samsun.

İlçe: Merkez.

Kazı ve Tarihi: İ. K. Kökten-T. Özgüç-N. Özgüç 1940.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı III.

Mezarlığın Yeri: Sarp kayaların bulunduğu bir terasta yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Kuzey-güney, güney-kuzey, kuzeydoğu-güneybatı, güneybatı-kuzeydoğu, kuzeybatı-güneydoğu.

Mezar Tipi: Basit toprak mezar, kaya mezar.

Gömü Uygulaması: Bükülmüş/cenin pozisyonu, yarı bükülmüş, düz.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Ceset gömü.

Ölü Hediyeleleri: Pişmiş toprak çanak, tas, fincan, bakır/ tunç kama, bıçak, iğne, küpe.

Kaynakça: Özgüç 1948.

2.3.3. Göller Mezarlığı (Levha 28a)

Bölge: Karadeniz.

Kent: Amasya.

İlçe: Merzifon.

Kazı Tarihi: Mezarlık alanında kazı yapılmamıştır.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı III.

Mezarlığın Yeri: Yassı bir tepenin sırtında yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Yeterli bilgimiz yoktur.

Mezar Tipi: Pişmiş toprak pithos mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Yeterli bilgimiz yoktur.

Ölü Hediyeleleri: Pişmiş toprak çanak ve çömlekler, iğneler, tunç bir balta ve saplı bir tava.

Kaynakça: Özgüç 1948; Mellink 1969, 207.

2.3.4. Oymaağaç Mezarları

Bölge: Karadeniz.

Kent: Çorum.

İlçe: Oymaağaç.

Kazı ve Tarihi: Kazısı yapılmamıştır. Mezarlık buluntuları, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, İstanbul Arkeoloji Müzesi, Amasya Müzesi ve Tokat Müzesi'ne satın alma yoluyla ulaştırılmıştır.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı.

Mezarlığın Yeri: Anayol üzerinde yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Yeterli bilgimiz yoktur.

Mezar Tipi: Pişmiş toprak pithos mezar.

Gömü Uygulaması: Yeterli bilgimiz yoktur.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Yeterli bilgimiz yoktur.

Ölü Hediyeleyeri: Pişmiş toprak çanaklar, çömlekler, ağırşak, kurşun kaplar, tunç silahlar, idoller, hayvan heykelciği, küçük tunç boğa heykelciği, güneş kursları, topuz başları, iğneler.

Kaynakça: Özgüç 1978.

2.3.5. Horoztepe Mezarlığı (Levha 29a-b) (Levha 30a-b) (Levha 31a-b-c-d)

Bölge: Karadeniz.

Kent: Tokat.

İlçe: Erbaa.

Kazı Tarihi: T. Özgüç-M. Akok 1958.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı III.

Mezarlığın Yeri: Vadiye hakim, kuzeye doğru alçalan yüksek arazinin burnunda yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Doğu-batı, kuzey-güney.

Mezar Tipi: Basit toprak mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediyelesi: Pişmiş toprak fincanlar, vazo, maşrapa, madeni, tepesinde peyk olan güneş kursları, çalparalar, bebeğini emziren anne heykelciği, boğa heykeli ve heykelcikleri, geyik heykelciği, sistrum, baldahin, asa, insan bacağı biçiminde ayakları olan biri büyük diğeri küçük masa, kaplar, kaideli meyvelik, gaga ağızlı testiler, sepet kulplu çaydanlık, çift kulplu iri çanak, tek kulplu küçük çanaklar, kulpsuz çanaklar, saç, fincanlar, meyvelik kaidesi, ağırşak, ayna, kirmen, mızrak ucuna benzeyen dört silahın sivri sapları, keski, sedye, yatak, taht ve sandalye gibi eşyalara ait başlıklar, asa-baston başlıkları, başına dört kuşun tünediği asa başı, bıçak başı, bilezik/çember, plaka/levha, damga mühür/ nesne, kolye, gerdanlığa ait altın tanesi.

Kaynakça: Özgüç-Akok 1958.

2.4. ORTA ANADOLU BÖLGESİ

2.4.1. Demircihöyük-Sarıket Mezarlığı (Levha 32a-b) (Levha 33a-b)

Bölge: Orta Anadolu.

Kent: Eskişehir

İlçe: Çukurhisar.

Kazı Tarihi: J. Seeher 1991-1992.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı II.

Mezarlığın Yeri: Yerleşimin batı terasında yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Ekstramural.

Gömü Yönü: Güneydoğu-kuzeybatı.

Mezar Tipi: Basit toprak mezar, pişmiş toprak pithos mezar, taş sandık mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediyeleyeri: Pişmiş toprak kesik gaga ağızlı testiler, kaseler, tek kulplu tankard, emzikli sepet kulplu kap, kadın heykelciği, heykelcik gövde parçası, taş heykelcikler, tunç yassı bir balta, aydemir ağızlı balta, topuz, kama uçları, traş bıçakları, spatula, altın, tunç, karneol ve dağ kristalinden boncuklar, altın, gümüş, tunç alınlıklar, bakır/tunç bilezikler, tunç iğneler, halkalar, altın kulak tıkaçları, küpe, küresel gövdeli, uzun boyunlu ve devrik ağızlı kurşun kaplar.

Kaynakça: Seeher 1992, 163-175; Seeher 1993, 365-379; Seeher 2000; Massa 2014, 73-93.

2.4.2. Yazılıkaya Mezarları

Bölge: Orta Anadolu.

Kent: Eskişehir.

İlçe: Han.

Kazı ve Tarihi: H. Çambel 1948.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı II.

Mezarlığın Yeri: Kayalık platonun yakınında yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Güneybatı-kuzeydoğu.

Mezar Tipi: Pişmiş toprak çömlek mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Düz.

Ölü Hediyeleyeri: Pişmiş toprak gaga ağızlı kulplu testicik, vazo.

Kaynakça: Çambel 1952, 228-229.

2.4.3. Balıbağı Mezarlığı (Levha 34a-b)

Bölge: Orta Anadolu.

Kent: Çankırı.

İlçe: Merkez.

Kazı Tarihi: M. Süel 1988-1990.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı III.

Mezarlığın Yeri: Vadi yamacında yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Kuzey-güney, batı-doğu.

Mezar Tipi: Basit toprak mezar, pişmiş toprak pithos mezar, taş sandık mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediyeleleri: Pişmiş toprak kulplu gaga ağızlı testiler, çömlekler, çaydanlıklar, tencereler, ağırşaklar, mermer idoller, tunç ve gümüşten yapılmış, topuz başlı, çift topuz başlı, oval başlı, dilimli topuz başlı, haşhaş kozası görünüşlü, dikdörtgen prizma başlı iğneler, halka ya da yarım şeklindeki küpeler, saç halkaları, boyun halkası, mızrak uçları, tunç kurs, tunç bilezikler ve düğmeler, akik, altın, gümüş ve değişik renkli taş boncuklardan kolye.

Kaynakça: Süel 1989, 145-163; Süel 1991, 205-215; Süel 1992, 129-145.

2.4.4. Salur Höyük Mezarlığı (Levha 35a-b) (Levha 36a-b)

Bölge: Orta Anadolu.

Kent: Çankırı.

İlçe: Orta.

Kazı Tarihi: Çankırı Arkeoloji Müzesi 2008.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı III.

Mezarlığın Yeri: Plato üzerinde yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Batı-doğu, güneybatı-kuzeydoğu, kuzeybatı-güneydoğu, güneydoğu-kuzeybatı, güney-kuzey.

Mezar Tipi: Taş örtülü basit toprak mezar, pişmiş toprak pithos mezar, küp kapama mezar (sözde küp mezar).

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu, yarı bükülmüş.

Ölü Hediyeleleri: Pişmiş toprak çanaklar, tek ilmik kulplu çanak, çift yatay kulpu olan içinde haç motifi olan çanak, ilmik kulplu maşrapa, kulplu çömlek, taş boncuk, metal ustura/traş bıçağı, yuvarlak başlı iğne, altıgen piramit başlı iğne, tunç bilezik, altın pandantif.

Kaynakça: İbiş-Durmuş 2010, 13-43.

2.4.5. Alaca Höyük Mezarlığı (Levha 37a-b) (Levha 38a-b) (Levha 39a-b)(Levha 40a-b-c-d) (Levha 41a-b-c-d)

Bölge: Orta Anadolu.

Kent: Çorum.

İlçe: Alaca.

Kazı Tarihi: R. O. Arık 1935, H. Z. Koşay 1936-1940, H. Z. Koşay-M. Akok 1940-1948, A. Çınaroğlu 1997'den beri kazı çalışmalarına devam etmektedir.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı III.

Mezarlığın Yeri: Vadide, bir tepede yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı, yerleşim içi.

Gömü Yönü: Batı-doğu.

Mezar Tipi: Pişmiş toprak pithos mezar, oda mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediyeeri: Pişmiş toprak çanak ve çömlekler, kaseler, ağırşak, akik gerdanlık taneleri, nefes gerdanlık taneleri, boncuklar, mühür, akik haç, akik süs parçaları, kemik idoller, altın kabza, altın asa başları, altın mala ve bıçaklar, tunç/bakır kancalar, tunç kamalar, kargı uçları, gümüş, tunç, bakır güneş kursları, gümüş ve bakır çalparalar, hayvan heykelcikleri, tunç geyik heykeli, bakır boğa heykelleri, altın taç veya çelenk kemeri, altın, gümüş, tunç toplu iğneler, elektrik iğneler, altın bilezikler, küpeler/yüzükler, toka, süs motifleri, diadem, boru biçimli süsler, pullar, gerdanlık taneleri, ayaklı kupa, kemer biçimli şerit, gaga ağızlı ibrikler, mühür biçimli boncuklar, borucuklar, gümüş kaplar ve kasecik, bakır delgi, çan, tas, tepsi, bakır ve altın idoller, makaralar, tarak.

Kaynakça: Arık 1937; Özgüç 1948; Koşay 1951.

2.4.6. Kalinkaya Mezarlığı

Bölge: Orta Anadolu.

Kent: Çorum.

İlçe: Alaca.

Kazı Tarihi: R. Temizer 1971-1974, M. Akok 2005.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı I-II-III.

Mezarlığın Yeri: Höyüğün bitişiğindeki sırtta yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı, yerleşim içi.

Gömü Yönü: Batı-doğu.

Mezar Tipi: Basit toprak mezar, pişmiş toprak pithos mezar, taş sandık mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediyeleleri: Pişmiş toprak çanaklar, çömlekler, taş süs eşyaları, kemik aletler, bakır ve tunç güneş kursları, kamalar, bilezikler, iğneler.

Kaynakça: Özgüç 1978.

2.4.7. Resuloğlu Mezarlığı (Levha 42a-b) (Levha 43a-b) (Levha 44a-b-c-d)

Bölge: Orta Anadolu.

Kent: Çorum.

İlçe: Uğurludağ.

Kazı Tarihi: T. Sipahi-T. Yıldırım 2003'ten beri kazı çalışmalarına devam etmektedir.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı II-III.

Mezarlığın Yeri: Tepeye konumlanmış sırtın güney kesiminde yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı, yerleşim içi.

Gömü Yönü: Doğu-batı, güneydoğu-kuzeybatı, kuzeydoğu-güneybatı, batı-doğu, kuzey-güney.

Mezar Tipi: Basit toprak mezar, pişmiş toprak pithos mezar, pişmiş toprak çömlek mezar, taş sandık mezar, kerpiç sandık mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu, yarı bükülmüş, düz.

Ölü Hediyeeri: Pişmiş toprak omuz ve gövdeleri geniş, yayvan, kulplu omfaloslu çanaklar, geniş karınlı çömllekler, omuzunda delikli tutamaklar bulunan kapaklı vazolar, emzikli kaplar, fincan, maşrapa, ağırşaklar, tezgah ağırılıkları, akik, frit, fayans, uzonit(arsen minerali), amatist, tunç, böcek kabuğu ve deniz kabuğundan yapılmış boncuktan kolyeler, akik pandantiflere sahip frit kolye, alabaster idol, çakmaktaşı ve kemik aletler, tunç asa/topuz başı, tunç balta, tunç sap delikli baltalar, hançerler, silahlar, yuvarlak, küre, oval, konik, piramit, armut biçimli ve çift topuz başlı iğneler, altın ya da tunç yuvarlak ve küre başlı iğneler, vazo başlı, yivli ve yivsiz, küre ya da basık küre başlı iğneler, bakır dikiş iğnesi, tunç ve gümüş küpeler, damga mühür formlu küpeler, masif ve gümüş üzeri altın kaplama küpeler, altın, gümüş, bakır, tunç, elektrum kolye taneleri, gümüş disk biçimli kolyeler, kurs biçimli tunç pandandifler, altın ve tunç

kulak tıkaçları, uçları tunç kanca ve ilmek biçimli boyunluk, bilezikler, saç halkaları, halhallar, tunç tek kulplu kap, çanak, kumaş süsü, ince levha biçimli svastikalar.

Kaynakça: Yıldırım-Ediz 2005, 193-202; Yıldırım-Ediz 2006, 57-64; Yıldırım-Ediz 2007, 211-22; Yıldırım-Ediz 2008, 443-454; Yıldırım-İpek 2010, 21-35; Yıldırım-İpek 2011, 348-357; Yıldırım 2012, 241-249.

2.4.8. Göltepe/Kestel Mezarları (Levha 45a-b)

Bölge: Orta Anadolu.

Kent: Niğde.

İlçe: Çamardı.

Kazı Tarihi: A. Yener 1991.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı III.

Mezarlığın Yeri: Dere boyunca uzanan tepelerdeki yamaçlarda bulunan maden galerinde yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Yeterli bilgimiz yoktur.

Mezar Tipi: Basit toprak mezar, pişmiş toprak pithos mezar, taş sandık mezar, oda mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Yeterli bilgimiz yoktur.

Ölü Hediyeleyeri: Pişmiş toprak çanaklar ve çömlekler.

Kaynakça: Yener 1994, 201-209; Yener 2000.

2.5. AKDENİZ BÖLGESİ

2.5.1. Gavur Evi Tepesi Mezarlığı (Levha 46a-b)

Bölge: Akdeniz.

Kent: Burdur.

İlçe: Düğer.

Kazı Tarihi: M. Waelkens-J. Poblome 1996'dan beri kazı çalışmalarına devam etmektedir.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı II.

Mezarlığın Yeri: Ovada yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Doğu-batı, güneydoğu-kuzeybatı.

Mezar Tipi: Pişmiş toprak pithos mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediye: Pişmiş toprak testi, testicik, kaseler.

Kaynakça: Vandam et al. 2013, 241-259.

2.5.2. Harmanören-Göndürle Mezarlığı (Levha 47a-b) (Levha 48a-b)

Bölge: Akdeniz.

Kent: Isparta.

İlçe: Atabey.

Kazı ve Tarihi: Isparta Müzesi 1989, 1991-1992, M. Özsait 1993'ten beri kazı çalışmalarına devam etmektedir.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı II-III.

Mezarlığın Yeri: Yerleşmenin güney eteğinde dağa paralel bir alanda yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Doğu-batı, güneydoğu-kuzeybatı, kuzey-güney.

Mezar Tipi: Pişmiş toprak pithos mezar, taş sandık mezar, kasa mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu, yarı bükülmüş.

Ölü Hediyeleteri: Pişmiş toprak gaga ağızlı testicikler, bezemeli ya da bezemesiz testicikler, tutamaklı üzeri bezemeli çömlek ve çömlekçikler, ilmik kulplu kase, kulplu maşrapa, minik maşrapa, tutamaklı, memecikli, silindirik gövdeli küçük bir küp, depas amphikypellon, kesik gaga ağızlı matara biçimli kap, matara, ilmik kulplu fincanlar, pişmiş toprak boncuklar (düğme), sap delikli taş balta, el baltası, delikli balta, amulet / bileyi taşı, ağırşaklar, spatula, topuz, kazıyıcı, kireç taşı disk idol, geometrik strilize edilmiş yarım daire gövdeli kolları olmayan, uzun bir boyun üzerinde disk kafalı idoller, keman şekilli bir idolün baş kısmı, bir idolün gövde kısmı, topuz başlı, çivi başlı delikli ya da deliksiz tunç iğneler, tunç dikiş iğnesi, halka, hilal biçimli ve spiral şekilli delikli iğne, tunç küpe veya saç halkaları, bilezikler, yüzük, plakalar.

Kaynakça: Özsait 1995, 153-174; Özsait 1997, 457-474; Özsait 1998, 607-626; Özsait 1999, 467-483; Özsait 2000, 371-380; Özsait 2002, 327-340; Özsait 2003, 307-319;

Özsait 2004, 441-450; Özsait 2005, 319-330; Özsait 2006, 311-320; Özsait 2007, 613-624.

2.5.3. Karataş-Semayük Mezarlığı (Levha 49a-b) (Levha 50a-b) (Levha 51a-b)

Bölge: Akdeniz.

Kent: Antalya.

İlçe: Elmalı.

Kazı Tarihi: S. Hood 1949, J. Mellaart 1951-1952, M. J. Mellink 1963-1974.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı I-II.

Mezarlığın Yeri: Ovada yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı, yerleşim içi.

Gömü Yönü: Doğu-batı.

Mezar Tipi: Pişmiş toprak pithos mezar, pişmiş toprak çömlek mezar, taş sandık mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediyeeri: Pişmiş toprak tek kulplu, düz veya gaga ağızlı testiler, gaga ağızlı minyatür testiler, tek kulplu, mercimek biçimli testi, çift kulplu küresel çömlekler, tek kulplu minyatür çömlekçik, vazo, kase, maşrapa, minyatür askos, sap delikli taş balta, asa başı, mermer idoller, taş kulak tıkacı, tunç kamalar, keskiler, tunç usturalar, spatulalar, delikli ve deliksiz, başlı ve başsız, altın, gümüş, tunç/bakır iğneler, altın, gümüş ve tunç boncuklar, diadem parçası, gümüş ve tunç boncuklar, tunç, gümüş ve bakır bilezikler, altın kulak tıkaçları, tunç/bakır kolye ya da kol bandı, yüzükler, küpeler, gümüş obje.

Kaynakça: Mellink 1964, 269-278; Mellink 1965, 241-251; Mellink 1966; 245-257; Mellink 1967, 251-267; Mellink 1968, 243-263; Mellink 1969, 319-331; Mellink 1970, 245- 259; Angel 1976, 385-391.

2.6. DOĞU ANADOLU BÖLGESİ

2.6.1. Arslantepe Mezarları (Levha 52a-b) (Levha 53a-b)

Bölge: Doğu Anadolu.

Kent: Malatya.

İlçe: Merkez.

Kazı Tarihi: P. Meriggi-S. Puglisi 1961-1963, S. Puglisi 1963, A. Palmieri 1963, M. Frangipane 1994'ten beri kazı çalışmalarına devam etmektedir.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı I.

Mezarlığın Yeri: Ovada yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim içi.

Gömü Yönü: Belirli bir yön birliği yoktur.

Mezar Tipi: Pişmiş toprak pithos mezar, taş sandık mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediyeleyeri: Pişmiş toprak testiler, çömlerler, kaseler, kireç taşı boncuklar, bakır veya arsenli bakırdan mızrak uçları ve kılıçlar, hançerler, baltalar, keskiler, bıçak, bakır/gümüş alaşımı hançer, kemer, saç spiralleri, yüzükler, halkalar ve bilezikler, gümüş iğneler ve saç spiralleri, altın saç spirali, gümüş ve altın boncuklar.

Kaynakça: Frangipane et al. 2001, 105-139.

2.7. GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ

2.7.1. Gedikli Karahöyük Mezarlığı (54a-b) (55a-b) (56a-b)

Bölge: Güneydoğu Anadolu.

Kent: Gaziantep.

İlçe: Nurdağı.

Kazı Tarihi: U. B. Alkım 1958-1967.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı II-III.

Mezarlığın Yeri: Ovada yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü : Kuzey-güney, güney-kuzey, batı-doğu.

Mezar Tipi: Basit toprak mezar, pişmiş toprak pithos mezar, pişmiş toprak çömlek mezar, oda mezar, taş sandık mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü, yakma gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu, yarı bükülmüş.

Ölü Hediyeleteri: Pişmiş toprak testicikler, yonca ağızlı testiler, çömlekçik, çan ayaklı tabaklar, sepet kulplu tabaklar, ayaklı tabaklar, bodur meyvalıklar, meyvalık kaidesi, derin kase, ayaklı kadeh, yonca ağızlı şişe, küçük şişeler, insan ve hayvan figürinleri, fincanlar, kupalar, depaslar, araba tekerleği biçimli nesnelere, amfora, küp, ağırşak, amulet, sapan taneleri, taş topuzlar ve ağırşak, ezgi taşı, kemik bızlar, tunç bızlar, halkalar, iğneler, bilezikler, yüzükler, boncuk.

Kaynakça: Duru 1986, 169-176; Duru 2006.

2.7.2. Oylum Höyük Mezarları (57a-b)

Bölge: Güneydoğu Anadolu.

Kent: Kilis.

İlçe: Merkez.

Kazı Tarihi: E. Özgen 1985'ten beri kazı çalışmalarına devam etmektedir.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı I-II-III.

Mezarlığın Yeri: Ovada yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı, yerleşim içi.

Gömü Yönü: Doğu-batı.

Mezar Tipi: Basit toprak mezar; pişmiş toprak pithos mezar, pişmiş toprak çömlek mezar, taş sandık oda mezar, kaya mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediyeleyeri: Pişmiş toprak gaga ağızlı testiler, üç ayaklı çömlekler, yuvarlak ve halka dipli, yumurta gövdeli Suriye şişeleri, şampanya kadehleri, sivri dipli konik kadehler, kaseler, tripodlar, meyvelikler, kap altlıkları, bardak, taş boncuklar, kemik, fildişi ya da kabuktan yapılmış silindir mühürler, tunç merasim baltası, bakır/tunç ve gümüş iğneler, yüzükler, bilezik, yarı küre başlı ve delikli iğneler, gümüş boncuklar, altın disk ve alınlık, diadem parçası, hayvan biçimli testi, boğa ayaklı tripod.

Kaynakça: Özgen 1989, 95-102; Özgen 1990, 203-210; Özgen-Carter 1991, 259-268; Özgen 1993, 467-472.

2.7.3. Birecik Mezarlığı (58a-b) (59a-b)

Bölge: Güneydoğu Anadolu.

Kent: Gaziantep.

İlçe: Nizip.

Kazı ve tarihi: S. Ertok 1997-1998.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı I.

Mezarlığın Yeri: Yamaçta yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü : Kuzeydoğu-güneybatı.

Mezar Tipi : Pişmiş toprak pithos mezar, taş sandık mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediyeleleri: Pişmiş toprak ip delikli kulplu çömlekler, testiler, kaseler, meyvelik ayakları, alçak kaideli vazolar, konik bardak, insan ve hayvan figürinleri, frit boncular, talc taşı boncuklar, çakmaktaşı kesici alet, kireçtaşı ve akik taşı silindir mühürler, tunç mızrak uçları ve iğneler, madeni balta.

Kaynakça: Sertok-Ergeç 1999, 87-107.

2.7.4. Gre Virike Mezarlığı (60a-b) (61a-b)

Bölge: Güneydoğu Anadolu.

Kent: Şanlıurfa.

İlçe: Birecik.

Kazı Tarihi: T. Ökse 1999-2001.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı III-IV.

Mezarlığın Yeri: Tepelik bir alanda yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Doğu-batı.

Mezar Tipi: Basit toprak mezar, pişmiş toprak pithos mezar, pişmiş toprak çömlek mezar, taş sandık mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezarlara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediyelesi: Pişmiş toprak testiler, çömler, kaseler, minyatür kap, meyvalıklar, banyo teknesi, çan, ağırşak, figürinler, oyuncaklar, maskeler, ev modelleri, çan, tekerlek, taş ok ucu, akik boncuklar, deniz kabuğundan süs eşyası, tunç kargı ucu, spiral saç bağı, altın varak süsleme, tunç iğneler, bız, boncuk, çingirak, ziller, müzik aleti/enstrüman.

Kaynakça: Ökse 2002a, 53-76; Ökse 2002b, 241- 270; Ökse 2005, 21-46; Ökse 2006, 1-38.

2.7.5. Hacinebi Tepe Mezarlığı (62a-b)

Bölge: Güneydoğu Anadolu.

Kent: Şanlıurfa.

İlçe: Birecik.

Kazı Tarihi: G. J. Stein 1992-1997.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı I.

Mezarlığın Yeri: Höyüğün yamacında yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Kuzeydoğu-güneybatı, doğu-batı.

Mezar Tipi: Basit Toprak mezar, pişmiş toprak çömlek mezar, taş sandık mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu, düz.

Ölü Hediyeleyeri: Pişmiş toprak kase, ayaklı kaseler, ayaklı kadeh, şampanya bardağı, bakır/ tunç iğneler, gümüş küpe, cam boncuk, frit boncuklar.

Kaynakça: Stein 1998, 179-207.

2.7.6. Hassek Höyük Mezarlığı (63a-b)

Bölge: Güneydoğu Anadolu.

Kent: Şanlıurfa.

İlçe: Siverek.

Kazı ve Tarihi: B. Hrouda-M. R. Behm-Blancke 1978-1986.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı I-II.

Mezarlığın Yeri: Nehir yamacında yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı, yerleşim içi.

Gömü Yönü: Doğu-batı.

Mezar Tipi: Pişmiş toprak pithos mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediye: Pişmiş toprak kulplu ve ayaklı kaplar, tutamaklı ayaklı kap, damga mühür, taş boncuklar, kemik kemer tokası, delikli sümüklü böcek kabukları, metal bıçak, keski, balta, bilezik, halka, boncuklar.

Kaynakça: Behm-Blancke 1981, 103-108; Behm-Blancke 1988, 71-77.

2.7.7. Titriş Höyük Mezarlığı (64a-b)

Bölge: Güneydoğu Anadolu.

Kent: Şanlıurfa.

İlçe: Bozova.

Kazı Tarihi: H. Hauptmann-A. Mısır 1981, G. Algaze 1992-1998.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı I-II.

Mezarlığın Yeri: Bir tepe üzerinde yer alan höyüğün kuzey terasında yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı, yerleşim içi.

Gömü Yönü: Doğu-batı.

Mezar Tipi: Basit toprak mezar, pişmiş toprak pithos mezar, taş sandık mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediyeeri: Pişmiş toprak testiler, kaseler, şişeler, minyatür kap, tripod ayaklı kaplar, insan ve hayvan figürinleri, mermerden yapılmış, keman biçimli idoller, işlenmiş deniz kabuğu süs eşyaları, deniz kabuğundan pendentifler, tunç ve gümüş bilezik, tunç iğneler, küpeler.

Kaynakça: Algaze et al.1994, 13-65; Matney-Algaze1995, 33-52; Algaze - Mısır 1996 , 129-150; Matney-Algaze-Pittman 1996, 61-84; Laneri 2002, 9-51; Laneri 2007, 241-266.

2.7.8. Lidar Höyük Mezarlığı

Bölge: Güneydoğu Anadolu.

Kent: Şanlıurfa.

İlçe: Bozova

Kazı Tarihi: H. Hauptmann 1979-1987.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı II.

Mezarlığın Yeri: Höyüğün batı ve doğu teraslarında yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı, yerleşim içi.

Gömü Yönü: Kuzey-Güney, kuzeybatı-güneydoğu, kuzeydoğu-güneybatı, güneybatı-kuzeydoğu.

Mezar Tipi: Pişmiş toprak pithos mezar, sandık mezar, oda mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediyeleyeri: Pişmiş toprak testiler, kaseler, kaideli kaplar, şişeler, tunç iğneler (toggle pin), pazubent, kireç taşı pendentif, halkalar ve boncuklar, taş baltalar, bileklik,

Kaynakça: Hauptmann 1982, 9-22; Hauptmann 1983, 231-264; Hauptmann 1987, 179-223.

2.7.9. Aşağı Salat Mezarlığı (Levha 65a-b) (Levha 66a-b)

Bölge: Güneydoğu Anadolu.

Kent: Diyarbakır.

İlçe: Bismil.

Kazı ve Tarihi: Diyarbakır Müzesi 2000.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı I.

Mezarlığın Yeri: Nehir kıyısında yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı, yerleşim içi.

Gömü Yönü: Doğu-batı.

Mezar Tipi: Taş sandık mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/cenin pozisyonu.

Ölü Hediyeeri: Pişmiş toprak kaideli çanaklar, kaideli çömlek, dört kulplu çömlek, kaideli kaseler, ip delikli kulplu ve emzikli vazolar, vazocuklar, çift ip delikli bi-konik vazolar, çift asma delikli kulplu vazo, iki dikey kulplu vazo, emzikli kap, tabak, meyvelik, bardak, ağırşak, boğa figürinleri, dağ kristalinden boncuklar, akik taşından boncuk, frit taşlarından yapılmış gerdanlık, strilize insan biçimli kemik idol, tunç iğneler, hayvan kemikleri.

Kaynakça: Şenyurt 2002a, 671-687; Şenyurt 2002b, 445-452; Günay-Şarbak-Ersoy 2011, 230-239.

2.7.10. Girnavaz Mezarlığı (Levha 67a-b) (Levha 68a-b-c)

Bölge: Güneydoğu Anadolu.

Kent: Mardin.

İlçe: Nusaybin.

Kazı Tarihi: H. Erkanal 1982-1991.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı II-III.

Mezarlığın Yeri: Kayalık bir alanın üzerinde bulunan höyüğün yamacında yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı, yerleşim içi.

Gömü Yönü: Doğu-batı, kuzey-güney.

Mezar Tipi: Basit toprak mezar, pişmiş toprak çömlek mezar, kerpiç sandık mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Bükülmüş/pozisyonu.

Ölü Hediyelesi: Pişmiş toprak çömlekler, şişeler, kaidele kaplar, akik, frit, lapis lazuli kolye taneleri, insan başı şeklinde kolye tanesi, silindir mühürler, lapis lazuli figürin, üzerlerinde şematik insan ve hayvan motifleri bulunan üçgen prizma ya da silindir kemik mühürler, kadın heykelciği ve kolye taneleri, deniz kabuğu kolye taneleri, metal kesiciler, hançerler, baltalar, aslan başlı iğneler.

Kaynakça: Erkanal 1990, 261-273; Erkanal 1991, 277-292; Akyurt et al. 1993, 267-280.

2.7.11. Başur Höyük Mezarları (Levha 69 a-b)

Bölge: Güneydoğu Anadolu.

Kent: Siirt.

İlçe: Botan.

Kazı Tarihi: H. Sağlamtimur 2007-2012.

Mezarlığın Dönemi: Erken Tunç Çağı.

Mezarlığın Yeri: Höyüğün eğimli bir yanında yer almaktadır.

Mezarlığın Konumlandırılması: Yerleşim dışı.

Gömü Yönü: Yeterli bilgimiz yoktur.

Mezar Tipi: Basit toprak mezar, taş sandık mezar.

Gömü Uygulaması: Ceset gömü, yakma gömü.

Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları: Yeterli bilgimiz yoktur.

Ölü Hediyeleleri: Pişmiş toprak omurgalı çanaklar ve çömlekler, kaseler, yüksek kaideli çömlekler, oyun taşları, tunç mızrak uçları, iğneler, silindir mühürler, boncuklar, törensel nesnelere.

Kaynakça: Sağlamtimur-Ozan 2013, 261-275; Sağlamtimur-Ozan 2014, 514-530.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ANADOLU ERKEN TUNÇ ÇAĞI ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI

İnsanların yaşamlarının, geleneklerinin, inançlarının ve toplumsal yapılarının izlerini gördüğümüz mezar/mezarlıklar arkeologların ve antropologların çalışmalarının önemli konularından birini oluşturmaktadır. Mezarlar konusunda Anadolu toprakları bizlere çok zengin örnekler vermektedir. Anadolu’da Erken Tunç Çağı ölü gömme uygulamalarına geçmeden önce Neolitik ve Kalkolitik Çağ yerleşim yerlerine ait uygulamalardan bahsetmek yerinde olacaktır.

İnsanların avcı-toplayıcı yaşam biçiminden tarım yapmaya, hayvan evcilleştirmeye ve kalıcı köyler inşa etmeye başladığı Neolitik Çağ’da, ölümler ev tabanlarının altına, bebeğin ana rahminde durduğu “*hocker*” pozisyonunda yatırılmış ve yanlarına hediyeler bırakılmıştır. Anadolu’da Neolitik ve Kalkolitik Çağ yerleşmelerinin bazılarında değişik gömü uygulamalarını görebileceğimiz önemli mezarlar bulunmaktadır. Neolitik Çağ’a ait Ilıpınar, Çayönü, Çatalhöyük, Köşk Höyük, Körtik Tepe, Ilıpınar ve Kalkolitik Çağ’a tarihlenen Domuztepe yerleşmelerinde bulunan mezarlardan elde ettiğimiz bilgiler, bizlere mevcut uygulamalar hakkında bilgi vermektedir. Bunlardan ilki Ilıpınar yerleşmesidir.

Ilıpınar yerleşmesinde, Neolitik Çağ’a tarihlenen mezarlarda çömelmiş veya cenin pozisyonunda yerleştirilmiş bireylere rastlanmıştır. Bu dönemde “Ata Kültü” ile ilişkilendirilen yerleşim içi gömü uygulaması yerine yerleşim dışı gömüler yapılmıştır⁷¹.

Neolitik Çağ Çayönü yerleşmesinde ise ortaya çıkarılmış “Kafataslı Yapı”da insan kemiklerinin depolandığı tespit edilmiştir. Bu uygulamanın “Ata Kültü”nün özel bir biçimi olarak Paleolitik Çağ’dan beri süregelen bir gelenek olduğu belirtilmiştir⁷². Kafataslarının sahiplerinin öldürülüp öldürülmedikleri bilinmese de, dönemin uygulamalarını yansıması açısından bu bulgular önemlidir.

⁷¹ Roodenberg 1999, 197-198.

⁷² Schmidt 2006, 273.

Bir başka Neolitik Çağ yerleşimi olan Çatalhöyük'te, ölümler evlerin içine ya da evlerin aralarına gömülmüştür. I. Hodder, yerleşim içi taban altı mezar geleneğini “anılar aracılığıyla bir soyağacı oluşturma ve geçmişle bir bağ kurma” olarak tanımlamıştır⁷³. Çatalhöyük'te taban altına ölü gömme uygulamasının Neolitik Çağ'dan sonra devam etmediği anlaşılmıştır. Kalkolitik Çağ'da ölümlerin evlerin zemin altına gömülmeyip yerleşim alanı dışına gömüldüğünü öngören Hodder, bunu “evlerde yatan atalarla kurulan bağların öneminin azalması” şeklinde yorumlamıştır⁷⁴.

Son yıllarda kazısı yapılan ve bize önemli veriler sunan yerleşmelerden bir diğeri Köşk Höyük'tür. Köşk Höyük'te, Geç Neolitik Çağ yerleşmesinin yapı katlarında iki farklı uygulama görülmektedir. Bunlardan ilki başsız insan gövdeleridir. Uygulamada ölümler gömüldükten sonra yumuşak kısımlarının çürümesi beklenmiş daha sonra da mezarlar açılıp ölümlerin kafatasları alınmıştır. Yerleşmede görülen ikinci uygulama ise bir kısım kafatasının yüz kısımlarının kil ile şekillendirilip, aşı boyası ile boyanmasıdır. Bu kafatasları daha sonra özel bölmelere konmuştur. Köşk Höyük'te, her iki uygulamanın da ne amaçla yapıldığı bilinmemektedir. Bazı araştırmacılar kil sıvalı kafataslarının gerçek insan portreleri olduğunu düşünmektedir⁷⁵. Bu kafataslarının seçkin bir sınıfa ait olup olmadığı tartışma konusudur.

Neolitik Çağ'a tarihlenen bir diğeri yerleşme de Körtik Tepe'dir. Burada ölümlere farklı uygulamalarda bulunduğu saptanmıştır. Bunlardan ilki iskeletlerin yumuşak dokuları çürüdüğüden sonra aşı boyası ile boyanmasıdır. Aşı boyasından sonra ölümlerin kafatasları ve gövdeleri sıvı kireç ile sıvanmıştır. İkinci uygulama iskeletlerin ve bilerek kırılmış ölü hediyealarının bulunduğu alanın bant motifi verilerek boyanmasıdır⁷⁶. İskeletleri aşı boyası ile kaplama uygulaması, Çayönü yerleşmesindeki iskeletlerde de görülmektedir⁷⁷. Birbiriyle yakın coğrafyalarda yer alan bu iki merkezin benzer uygulamalara sahip olması ortak dinsel inanış ile açıklanabilir.

Son yerleşme Kalkolitik Çağ'a tarihlenen Domuztepe'dir. “Ölüm Çukurları” olarak tanımlanan mezarlarda farklı hayvan kemikleriyle birlikte gömülmüş insanlar

⁷³ Hodder 2006, 249.

⁷⁴ Hodder 2006, 251-252.

⁷⁵ Özbek 2011, 300-305.

⁷⁶ Özkaya-Coşkun 2011, 93-94.

⁷⁷ Özdoğan 1999, 35-63.

bulunmuştur⁷⁸. Çocuk ve bebeklerle birlikte erişkin ve yaşlıların da bulunduğu bu mezarlarda, insan kemiklerinde saptanan yaralanma izleri, onların öldürüldüklerini göstermiştir. Domuztepe'deki bu örnek Kalkolitik Çağ'da insanların birbirlerine uyguladığı şiddeti göstermesi açısından önemlidir⁷⁹.

Neolitik Çağ'dan itibaren Anadolu insanının gömü anlayışı ve uygulaması çeşitlilik göstermektedir. Bölgeler arası farklılıklardan çok topluluklar içindeki yaklaşımların bu çeşitliliği oluşturduğu anlaşılmaktadır. Erken Tunç Çağı'nda yeni teknolojiler, yeni sosyal gelişimler içerisine girerek yaşam biçimlerini düzenleyen Anadolu toplumlarının gömü anlayışı hem bu gelişimlere paralellik göstererek çeşitlenmiş hem de geçmişten gelen bazı değerleri muhafaza etmiştir. Çeşitliliğin ve yeniliklerin boyutunu görebilmek, geçmişten gelen uygulamaları belirleyebilmek için Erken Tunç Çağı gömü uygulamalarının konum, çeşit, uygulama, kullanım ve hediyeler açısından detaylı incelenmesi gerekmektedir.

⁷⁸ Erdal 2011, 173.

⁷⁹ Erdal 2011, 173.

3.1. Mezarların Konumlandırılması

Erken Tunç Çağı'nda Anadolu'nun geneline baktığımızda mezar/mezarlıkların yerleşim içine (*intramural*) ve yerleşim dışına (*extramural*) konumlandırıldıkları görülmektedir.

3.1.1. Yerleşim içi (*Intramural*)

Anadolu'da Neolitik ve Kalkolitik Çağları boyunca görülen yerleşim içi gömü uygulaması, Erken Tunç Çağı içinde yerleşim dışı mezarlarla bir arada görülmeye devam etmiştir. Bu dönemde özellikle bebek ve çocukların yerleşim içine gömülmesi kendilerinden binlerce yıl önceki yerleşime geçen atalarının değerlerinin sürdürülegeldiğinin bir göstergesi olabilir.

3.1.2. Yerleşim dışı (*Extramural*)

Yerleşim dışında mezarlık olarak parsellenmiş alanlara yapılan gömüler Neolitik Çağ'da Ilıpınar gibi birkaç örnekte temsil edilmektedir. Kalkolitik Dönem'de de yerleşim dışı mezar alanı fazla değildir. Erken Tunç Çağı'nda giderek artan merkezileşme hareketleri, nüfus sayısındaki artış, bebek ölümlerinin daha önceki dönemlere nazaran daha az olması ve ölümlerden hastalık kapma korkusu yerleşim dışı mezar uygulamasının yaygınlaşmasına, süreç içinde de uygulamanın benimsenmesine sebep olmuş olmalıdır.

3.2. Mezar Çeşitleri

Özgüç, Bittel'in yaptığı gibi Erken Tunç Çağı mezarlarını, 'basit toprak mezarlar', 'pithos/küp ve çömlek mezarlar', 'sandık mezarlar', 'oda mezarlar' ve 'kaya mezarlar' olarak sınıflandırmıştır⁸⁰.

⁸⁰ Özgüç 1948, 3.

3.2.1. Basit Toprak Mezarlar

Basit toprak mezarlar Anadolu'da Üst Paleolitik Dönem'den itibaren bilinmektedir. Farklı coğrafyalarda fakat aynı zamanlarda ortaya çıkan bu mezar tipinin yapım tekniğindeki basitlik varlığını uzun süre korumasındaki ana etken olarak değerlendirilmektedir⁸¹. Temel olarak, kazılan bir mezar çukuruna düz ya da cenin pozisyonundaki cesedin gömülmesidir. Özgüç, ölü gömme geleneklerine dair basit toprak mezarlarda görülen bazı uygulamalara değinmiştir⁸². Özgüç, bu tip mezarlarda gömü çukurundan çıkarılan toprağın başka bir yerden toprak alınmaksızın tekrar mezarı örtmede kullanıldığından bahsetmiştir. Bazı basit toprak mezarların tabanları kum, çakıl veya kırık çanak çömlek parçaları ile kaplanmış olarak da tespit edilmiştir. Az sayıda örnekte tabana hasır döşendiği bilinmektedir⁸³.

Erken Tunç Çağı'nda da basit toprak mezar uygulaması Anadolu'daki birkaç mezarlık dışında tümünde görülmektedir. Bu dönemdeki basit toprak mezarlara ölüler bükülmüş, yarı bükülmüş veya düz yatırılmıştır. Ancak farklı uygulamalar da görülmektedir. Örneğin Gedikli Karahöyük'te cesetler toprağa açılan çukura çoğu kez sırtüstü, bacaklar düz, kollar iki yanda veya göğüs üzerine kavuşturulmuş şekilde yatırılmış ya da iki örnekle belirlendiği gibi bedenleri hafif yana çevrilmiş, bacaklar hafifçe kıvrılmıştır. Farklılık bu iskeletlerin başlarının üç yanına bir taş duvar örülerek duvarların üzerine irice yassı bir taş levha konulmasındadır⁸⁴. Bunun yapılmasındaki amaç belli değildir. Kıymetli madenlerden yapılmış oldukça çeşitli mezar hediyelerinin bulunduğu Horoztepe'de basit toprak mezarlardaki iskeletler oldukça zarar görmüştür. Zengin ve farklılık yaratacak ölü hediyelerine sahip bu mezarların basit toprak mezar olması, en azından Horoztepe'nin bulunduğu bölgede, mezar çeşidinde zengin-fakir, yönetici-halk gibi ayrımlara gidilmediğini göstermesi açısından önemlidir. Benzer durum İkiztepe Mezarlığı için de geçerlidir.

⁸¹ Ensert 1995, 248.

⁸² Özgüç 1948, 4-5.

⁸³ Ensert 1995, 248.

⁸⁴ Duru 2006, 28-29.

3.2.2. Pithos/Küp ve Çömlek Mezarlar

Pişmiş toprak pithos/küplerin ya da çömleklerin içine yapılan, ölünün cenin pozisyonunda/bükülmüş yerleştirildiği mezarlardır. Anadolu'da Kalkolitik Dönem'de⁸⁵ görülmeye başlanan küp mezarlar Erken Tunç Çağı'nda yoğun kullanımıyla dikkati çekmektedir. Mezar olarak kullanılan pithosların/küplerin biçimsel farklılıkları göze çarpmaktadır. Bu farklılığa ait gruplandırma Yortan mezarlarını değerlendiren T. Kamil tarafından yapılmıştır. Yortan Mezarlığı'ndaki Pithos mezarlar altı grupta incelenmiştir⁸⁶:

1.Grup: Genelde oval gövdeli ve yuvarlak dipliler⁸⁷.

2.Grup: Boyunlu, uzun gövdeli ve sivri dipliler⁸⁸.

3.Grup: Omuzları geniş olanlar⁸⁹.

4.Grup: Konik formlu ve yuvarlak dipliler⁹⁰.

5.Grup: Konik formlu ve sivri dipliler⁹¹.

6.Grup: Konik yapılı düz diplidirler⁹².

Katalog çalışması Anadolu Erken Tunç Çağı'na tarihlenen gömülerde uygulanan mezar çeşitliliğini belirgin şekilde görmemizi ve gruplandırmamızı sağlamıştır. Buna göre katalogda yer alan mezar/mezarlıklardaki pithos/küp ve çömlek mezarların bulunduğu yerleri aşağıdaki şekilde gruplandırabilmekteyiz:

- Yerleşim içinde tespit edilenler: Arslantepe Mezarı.
- Yerleşim dışında tespit edilenler: Babaköy, Ilıpınar-Hacılar-tepe, Ovabayındır, Yortan, Ahlatlı Tepecik, Boyalık, Eski Balıkhane, Gavurtepe Höyük,

⁸⁵ Özgüç 1948, 15.

⁸⁶ Kamil 1982, Fig. 12–22.

⁸⁷ Kamil 1982, Fig. 12–14.

⁸⁸ Kamil 1982, Fig. 12–14.

⁸⁹ Kamil 1982, Fig. 14–17.

⁹⁰ Kamil 1982, Fig. 17–19.

⁹¹ Kamil 1982, Fig. 19–21.

⁹² Kamil 1982, Fig. 22.

Metropolis, Ulucak, Yeşilova, Çine-Tepecik, Iasos, Gavur Evi Tepesi, Tavas/Karahisar, Turgut/Lagina, Demircihöyük-Sarıket, Küçük Höyük, Yazılıkaya, Harmanören, Kaklık Mevkii, Karaağaç, Balıbağı, Göller, Oymağaç, Resuloğlu, Salurhöyük, Kestel, Birecik, Gedikli Karahöyük, Gre Virike, Hacinebi Tepe mezarlık alanları.

- Hem yerleşim içinde hem de dışında tespit edilenler: Bakla Tepe, Karataş-Semayük, Kusura, Alaca Höyük, Kalınkaya, Girnavaz, Hassek Höyük, Oylum Höyük, Titriş Höyük mezar/mezarlıkları.

3.2.3. Sandık Mezarlar

Sandık mezarlarda temel prensip ölünün çukur içine yatırılması, ardından etrafının taş ile çevrilip üzerinin taş ile kapatılması şeklindedir. Anadolu'da sandık mezarlar yaygın olarak taş örgü kullanılarak oluşturulmuştur. Taş dışında kerpiç kullanılarak yapılmış sandık mezar örneklerini Kalkolitik Döneme tarihlenen Alişar'daki mezarlardan öğrenmekteyiz⁹³. Bu tekniğin Erken Tunç Çağı'nda da uygulandığını Resuloğlu ve Girnavaz örnekleri ortaya koymaktadır. Her iki merkezdeki kerpiç sandık mezarlar aynı dönem içinde, Erken Tunç Çağı'nın III. safhasında, kullanılmıştır.

Sandık mezarlar Erken Tunç Çağı içerisinde Batı Anadolu, Orta Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu'da görülmektedir. Batı Anadolu'nun sandık mezar geleneği henüz tam olarak belirgin olmasa da Iasos bu konuda öncül konumdadır. Iasos mezar, duvarları plaka halindeki taşların yan yana sıralanmasıyla oluşturulmuştur. Bu mezarların üstleri bir ya da iki sıra yassı plaka taşla kapatılmıştır⁹⁴. Dikdörtgen, oval, yuvarlak, yamuk, çokgen, ya da düzensiz biçimde oldukları belirlenen mezarların içlerindeki insan kalıntıları çoğunlukla cenin pozisyonundadır⁹⁵. Burada açığa çıkartılan bazı mezarlarda ikincil gömü uygulaması yapılmıştır. İlk ölüye ait kemikler uygun bir kenara toplanmış, açılan alana yeni gömü işlemi yapılmıştır⁹⁶. Iasos sandık tipi

⁹³ Özgüç 1948, 35.

⁹⁴ Yaylalı 2006, 5.

⁹⁵ Yaylalı 2006, 5.

⁹⁶ Yaylalı 2006, 5.

mezarlarının yakın coğrafyada benzer örneklerine Ahlatlı Tepecik'te rastlanmıştır⁹⁷. Resuloğlu sandık mezarları da bölgedeki uygulama şeklini göstermesi açısından önemlidir. Bunların önemli bir kısmında çoklu gömü uygulamasına rastlanılmıştır⁹⁸. Arslantepe'de bulunan sandık mezar, önceden oluşturulmuş bir çukura yassı plaka halinde taşların duvar oluşturacak şekilde dikine dizilmesi yoluyla inşa edilmiştir. Sandık mezarın üstü tek sıra büyük bir taş ile kapatılmıştır⁹⁹. Arslantepe'de ilginç olan bu taş sandık mezarın üzerinde hem küp mezarın yer alması hem de kapağın üzerine ve kenar kısmına yatırılmış bireylere ait iskeletlerin bulunmasıdır. Birecik Mezarlığı da yoğun olarak sandık mezarların bulunduğu merkezlerdendir¹⁰⁰.

3.2.4. Oda Mezarlar

Duvarları taştan yapılmış, dikdörtgen biçimli, üstleri kerpiç ve toprakla örtülen mezarlardır¹⁰¹. Oda mezarlara verilebilecek örneklerden en bilineni Alaca Höyük mezarlarıdır. Çevresi ağaç ve taşlar ile sınırlanan mezar çukurlarının içerisine ölüler yerleştirilmiştir. Mezar çukurunun üzeri ağaç, çamur ve toprakla örtülmüştür¹⁰². Mezarların taban kısımları farklı şekillerde düzenlenmiştir. Bunlar kil, çakıl-toprak karışımı ve yassı taşlarla oluşturulmuş taban döşeme uygulamasıdır¹⁰³. Mezarların üstü ahşap kirişler ile kapatıldıktan sonra killi toprak ile düz dam şeklinde örülmüş, kimi mezarlarda taşıyıcı olarak direkler kullanılmıştır¹⁰⁴.

3.2.5. Kaya Mezarlar

Kayaların doğal oyuklarına ya da kayaların aralıklarına yapılmış mezarlardır. Mezar için kaya oyuğu veya kaya aralığı bulunamamış ise ölü doğrudan doğruya düz kaya üstüne ya da ana kaya üstüne konulan toprak döşemeye gömülmüştür. Bu mezar tipine verilebilecek örneklerden biri Tekeköy'de ana kaya arasına yapılmış mezardır ve

⁹⁷ Mitten-Yügrüm 1974, 26-27.

⁹⁸ Duyar-Atamtürk 2010, 34.

⁹⁹ Frangipane 1998, 294-296.

¹⁰⁰ Sertok- Ergeç 1999, 89.

¹⁰¹ Özgüç 1948,40- 41.

¹⁰² Akok 1979, 109.

¹⁰³ Özgüç 1948, 42.

¹⁰⁴ Özgüç 1948, 42.

Erken Tunç Çağ III'e tarihlendirilmektedir¹⁰⁵. Boyalık'ta kayaya oyulmuş oda mezarlar ise Erken Tunç Çağı'nın II. ve III. safhalarında kullanılmıştır.

3.3. Gümü Uygulaması

Gümü uygulamaları iki ana grupta incelenmektedir: ceset gömü (*inhumasyon*) ve yakma gömü (*kremasyon*).

3.3.1. Ceset Gümü (*Inhumasyon*)

Ölünün ceset olarak gömülmesidir. Bu uygulamada ölü düz ya da bükülmüş/cenin pozisyonunda mezara yatırılmış ardından üstü örtülmüştür. İnsanların en eski ve en yaygın ölü gömme uygulamalarından olan ceset gömü farklı coğrafyalarda, birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkmıştır¹⁰⁶. Erken Tunç Çağı'nın tüm dönemlerinde ve Anadolu'nun tüm Erken Tunç Çağı mezarlarında gözlemlenen ceset gömü uygulaması kültürel devamlılığa, muhafaza edilmiş bir geleneğin varlığına veya bir kurala bağlı din anlayışına işaret etmektedir¹⁰⁷.

3.3.1.1. Ölülerin Mezara Yatırılma Pozisyonları

Anadolu'da cesedin yakılmadan gömüldüğü mezara yatırılış pozisyonları iki başlıkta incelenmektedir. Bunlardan ilki doğrudan toprağa sırt üstü yatırılış şekli olan düz "*dorsal*" pozisyon, diğeri ise çoğu zaman cenin pozisyonu ile ilişkilendirilen "*hocker*" pozisyonudur.

3.3.1.1.1. Düz (*Dorsal*)

Düz (*dorsal*) yatırılış pozisyonu, bireyin mezara sırt üstü uzanmış şekilde yerleştirilmesidir. Bu yatırılış pozisyonunun en bilinen örnekleri İkiztepe mezarlarında bulunmaktadır¹⁰⁸.

¹⁰⁵ Özgüç 1948, 56.

¹⁰⁶ Uhri 2006, 272.

¹⁰⁷ Uhri 2006, 272.

¹⁰⁸ Bilgi 2004, 25-50.

3.3.1.1.2. Bükülmüş/Cenin Pozisyonu ve Yarı Bükülmüş (*Hocker ve Nim Hocker*)

Bireyin mezara büzüşmüş, fetüsün ana rahmindeki pozisyonuna getirilerek yerleştirilmesiyle yapılan gömü tipi bükülmüş/cenin pozisyonu (*hocker*) olarak adlandırılmaktadır. Cenin pozisyonu tam bükülmüş ve yarı bükülmüş olarak ikiye ayrılmaktadır. Tam bükülmüş pozisyonda birey sağ veya sol tarafına yan yatırılır, bacaklar dizlerden bükülü şekilde karın bölgesine çekilir ve kollar genellikle dirseklerden bükülerek göğüs hizasına getirilir. Bu işlem ölüm katılığı oluşmadan önce yapılmaktadır. Yarı bükülmüş pozisyonda (*nim hocker*) ise bireyin ölüm katılığı nedeniyle tam olarak bükülemediği görülmektedir. Cenin pozisyonu verilemeyen bireyin bu nedenle yarı bükülü olarak kaldığı belirtilmektedir¹⁰⁹.

3.3.2. Yakma Gömü (*Kremasyon*)

Yakma gömü, cesedin yakılarak gömülmesi şeklindeki uygulamaya verilen isimdir. Anadolu'da gerçek anlamda yakma uygulamasının en erken örnekleri Erken Tunç Çağı III dönemine tarihlendirilmektedir. Uygulama Kaklık Mevkii, Karaağaç, Gedikli Karahöyük ve Başur Höyük Mezarlıklarında karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'ya yabancı bir unsur olan yakma gömü uygulamasının Hititler ile etnik bağı olan öncü göçerler ya da Kıta Yunanistan aracılığı ile Anadolu'ya geçmiş olabileceği düşünülmektedir¹¹⁰.

3.4. Mezarın Kullanımı

Erken Tunç Çağı mezarlıklarında ölü sayısı farklılıklar göstermektedir. Tekli gömülerin yanı sıra ikili ya da çoklu gömülerin de varlığı bilinmektedir.

¹⁰⁹ Günay-Şarbak-Ersoy 2011, 230-239.

¹¹⁰ Uhri 2006, 274.

3.4.1. Mezardaki Gömüt Sayısına Göre

3.4.1.1. Tekli

Tekli gömü uygulaması adından da anlaşılacağı üzere mezar içerisine tek bir bireyin gömülmesidir. Resuloğlu Mezarlığı ile ilgili çalışmalar yürüten İ. Duyar ve D. Atamtürk, tekli gömülerin daha çok pithos ve çömlek mezarlarda karşımıza çıktığına değinmektedir¹¹¹.

3.4.1.2. Çoklu

Bugüne kadar kazısı yapılan pek çok mezarlık alanından elde edilen veriler, mezarların birden fazla kişiyi gömme amaçlı da kullanıldığını göstermiştir. Buna örnek Karataş-Semayük Mezarlığı'nda yer alan mezarların 1/4'ünde yapılan çoklu gömü uygulamasıdır¹¹². Bu mezarlıkta üst üste gömülen bireylerin arasındaki ilişkiler ve kan bağları iskeletler üzerinde yapılan antropolojik araştırmalar sonucunda ortaya çıkarılmış, pek çok bireyin aynı aileye mensup kişiler olduğu sonucuna varılmıştır¹¹³. Buradaki iskeletlerden anlaşıldığı üzere uygulama sırasında herhangi bir cinsiyet ve yaş ayrımı gözetilmemiştir. Mezar içerisine çoklu gömü uygulamasının sebepleri arasında yer kaygısı ve zaman kazanma çabası gösterilmektedir. Bir diğer nedense ailelerin sevdikleriyle öte dünyada da bir arada olma isteğidir¹¹⁴. Karataş-Semayük dışında çoklu gömü uygulaması İasos Mezarlığı'ndaki sandık mezarlarda da tespit edilmiştir. Burada 90 mezarın 26 tanesinde birden çok gömüye rastlanmıştır. Bir mezarda dört bireyin gömüldüğü örnekler mevcuttur¹¹⁵. Diğer örnekler Birecik Mezarlığı'nda¹¹⁶ ve İkiztepe'de saptanan çoklu mezarlardır. İkiztepe çoklu mezarlarında yapılan antropolojik çalışmalar sonucu iki bireyin olduğu mezarlarda kadın-erkek, erkek-erkek şeklinde gömü yapıldığı belirlenmiştir¹¹⁷.

¹¹¹ Duyar-Atamtürk 2010, 33-41.

¹¹² Mellink 1994, 457-460.

¹¹³ Wheeler 1974, 417.

¹¹⁴ Wheeler 1974, 417.

¹¹⁵ Uhri 2006, 156.

¹¹⁶ Sertok-Ergeç 1999, 90.

¹¹⁷ Bilgi 1987, 170.

3.5. Mezarın Zamansal Kullanımı

Zamansal olarak mezarın kullanımı birincil ve ikincil gömü olarak tanımlanmaktadır. “Birincil gömü”, mezara konulmuş ilk bireyin isimlendirilmesidir. Daha önce gömü yapılmış mezarın tekrar açılarak önceki bireye ait kemiklerin kenara itilip yeni bireyin gömülmesi ise “ikincil gömü” olarak tanımlanmaktadır.

3.6. Ölü Hediye

Ölülere bırakılmış hediyeler bizlere Anadolu Erken Tunç Çağı kültürlerinin ölüme bakış açısı ilgili bilgiler sunmaktadır. Hediyeler dışında mezarlarda gömü esnasında ya da sonrasında gerçekleştirilen törenlere dair bilgileri de hayvan kurbanlarından ya da ölüye sunulan yiyecek ve içeceklerden öğrenmekteyiz.

Mezarlara bırakılan hediyeler ile ilgili olarak G. Childe’in hediyeler hakkındaki düşüncesini P. J. Ucko, “*mezara hediye bırakma geleneğinin öbür dünya inancının oluşması, bireyselliğin azalması ve daha çok ruhani bir öbür dünya inancı ile ortaya çıktığı... Ölülere hediye bırakma geleneğinin, bu geleneğe sahip toplumların refah seviyesinin yüksek ya da düşük olmasının bir ölçütü sayılamayacağını...*” belirtmiştir¹¹⁸.

Mezarlara konulan hediyeler toplumların sanat seviyesini ve sosyal durumunu da gösterir. Ölülere hediye bırakma, öldükten sonra da yaşamın devam edeceği, dünyada olduğu gibi yiyilip içileceği ve eşyaların öbür dünyada da kullanılacağı şeklinde bir inancın varlığını göstermektedir. Özgüç, bazı insanların mezarlarında hediye bulunmamasını ölen kişinin sahip olduğu özel eşyaların geride kalanlar tarafından kullanılması ile açıklamıştır. Büyük ve iyi kalitedeki pithos ya da sandık mezarlara gömülmüş bireylere hediye bırakılmamasının onların yaşarken herhangi bir mala sahip olmadığı anlamına gelmeyeceğini belirtmiştir¹¹⁹. Bruhl, bireylerin silahları, takıları, idol ve figürin gibi kült eşyalarıyla gömülmesinin dini inançları, meslekleri ve mevkisiyle ilgili olabileceğini düşünmektedir¹²⁰.

¹¹⁸ Ucko 1969, 266.

¹¹⁹ Özgüç 1948, 77.

¹²⁰ Bruhl 1964, 182.

Bu yaklaşımlar neticesinde Anadolu Erken Tunç Çağı mezarlarına bırakılan ölü hediyeleri bir bölüm altında detaylandırılıp incelenerek değerlendirilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.ANADOLU'DA ERKEN TUNÇ ÇAĞ ÖLÜ HEDİYELERİNİN ÜRETİMİ

4.1. Hammadde

Anadolu'da Erken Tunç Çağı'nda madenin üretimi ve pazarlanması konusunda büyük gelişmeler görülür. Döneme adını veren tunç, ticaretin gelişmesinde önemli rol oynar. Bakır madeninin Anadolu, Kafkasya, İran ve Arabistan'da bulunan yataklardan elde edildiği¹²¹, kalayın ise İran'dan Batı'ya gönderilmiş olabileceği düşünülse de bugün kalay hammaddesinin nereden temin edildiği tam olarak bilinmemektedir¹²². Kalayın hammaddesi ile ilgili yapılan çalışmalardan biri Anadolu'dadır. Bolkar dağlarındaki (Toroslar) Kestel madeninde yapılan araştırmalar Erken Tunç Çağı'nda kalayın buradan sağlanmış olabileceği ihtimalini doğurmuş olsa da buradan elde edilen kalayın miktarının az olduğu belirlenmiştir. Bu sebepten Anadolu'da kalay üretiminin ihraç edilecek kadar fazla olmadığı anlaşılmaktadır¹²³.

Kalayın yanı sıra bakırı sertleştirmek için kullanılan alaşımlardan olan arsen, nikel ve kurşun gibi madenler de bu dönem üretimde kullanılmıştır. Arsen katkılı tunç üretiminin yapıldığı önemli yerleşim merkezlerinin başında Arslantepe ve İkiztepe gelmektedir¹²⁴. Orta Karadeniz Bölgesi'nde Merzifon-Bakırçay bakır yataklarına yakın bir yerde bulunan İkiztepe, dönemin önemli maden eserlerinin bulunduğu yerleşmelerden biridir¹²⁵. Doğu Akdeniz Bölgesi'nde ve Önasya'da kurşun, gümüş ve çinko madenlerinin hammadesi Balkanlar'da, Ege'de, Anadolu'da, Kafkaslarda ve Orta Asya'da bulunmuştur. İÖ 3. binde kurşun-çinkolu cevherlerden gümüş elde edilmesi yaygın bir yöntem olmuş ve madeni eserlerin yapımında kullanılmıştır¹²⁶.

Erken Tunç Çağı'nın başlarında Mezopotamya'nın Güneydoğu Anadolu ile olan ilişkilerinde madenler belirleyici bir unsur olmuştur. Urfa ve Keban Bölgesi arasındaki

¹²¹ Cierny-Stöllner-Weisgerber 2006, 433.

¹²² Cierny-Stöllner-Weisgerber 2006, 434-435.

¹²³ Cierny-Stöllner-Weisgerber 2006, 435.

¹²⁴ Belli 2004, 9-11.

¹²⁵ Bilgi-Özbal-Yalçın 2004, 17.

¹²⁶ Stöllner 2006, 462.

coğrafyada bulunan maden yönünden zengin olan bölge, Mezopotamya'nın bu bölgeye ticari faaliyetlerinde etkili olmuştur. Bakır, arsenikli bakır ve gümüş hammaddesi yanısıra üretimi tamamlanmış madeni eserleri de bu bölgeden temin etmişlerdir. Bu dönem Keban Bölgesi'ndeki gümüş yatakları ve Elazığ Bölgesi'ndeki bakır yatakları önemli hammadde kaynaklarıdır¹²⁷.

Koyu mavi renkteki lapis lazuli Doğu Akdeniz ve Önasya'da değerli taşlar arasında büyük bir önem taşımaktadır. Lapis lazuli taşının bilinen tek kaynağı Kuzey Afganistan'ın dağlık Badakhşan Bölgesi'dir. Lapis lazuli taşının bu bölgeden getirildiği tahmin edilmektedir¹²⁸.

Madencilikte görülen bu gelişmelere paralel olarak Bilgi, Erken Tunç Çağı III döneminde silah üretim teknolojisinde görülen yeniliklere değinmektedir. Bu yenilikler arasında en önemli grubu sap delikli baltalar, kargı uçları ve topuz başları oluşturmaktadır¹²⁹. Aletlerde bu dönemin yeni ürünleri olarak mızrak uçları, zimbalar, spatulalar, tığ ve kancalar bulunmaktadır¹³⁰. Takı örneklerinde saç iğnesi, saç sarmalı, saç tokası, kanca iğne, çok sarmallı bilezikler, yüzükler, küpeler, pandantifler görülmektedir¹³¹.

Erken Tunç Çağı III dönemindeki yeniliklerden bir diğeri de kadın heykelciklerinde görülmektedir. Kompozisyonlarda yapılan yenilikleri Horoztepe'de bulunan ayakta çocuğunu emziren kadın heykelciği ve Hasanoğlan'da tespit edilen göğsü üzerinde çarpaz bant, ayak bileklerinde altın halhal bulunan kadın heykelciği'nde görebiliriz¹³². Bunların yanı sıra bu dönemde farklı formda madeni kaplar da üreilmeye başlamıştır¹³³.

¹²⁷ Yakar 1984, 65.

¹²⁸ Stöllner 2006, 462-465.

¹²⁹ Bilgi 2004, 56.

¹³⁰ Bilgi 2004, 56.

¹³¹ Bilgi 2004, 56.

¹³² Bilgi 2004, 57.

¹³³ Bilgi 2004, 57.

4.2. Üretim Teknikleri

Erken Tunç Çağı, Anadolu coğrafyasındaki üretim tekniklerinin çeşitlenmesi ve yenilenmesi bakımından bir atılım dönemidir. Özellikle İÖ 2700-2400 aralığına tarihlenen Erken Tunç II dönemi, hem pişmiş toprak hem madeni eserlerin imal edilmesinde yeni uygulamaların ortaya çıktığı dönemdir.

Anadolu coğrafyasında pişmiş toprak kap üretimindeki en önemli yenilik olan çark bu dönemin buluşudur. Mezopotamya ve Kuzey Suriye'den öğrenilen bu üretim Malatya-Elazığ ovalarında Kalkolitik Dönem çanak çömlekleri arasında görülür. Anadolu'nun ilk çark yapımı çanak çömleklerinin izi takip edildiğinde bunların Amuk-İslahiye güzergahından Anadolu içlerine doğru yayıldığı gözlemlenmiştir¹³⁴. Ticari ilişkilerin varlığını kanıtlayan bu buluntuların teknolojisi yine Kilikya'dan Anadolu'nun batısına ulaşmıştır. Ancak Erken Tunç II sonu Erken Tunç Çağ III başlarında çömlekçi çarkının Batı Anadolu'da kullanılmış olduğu belirlenmiştir¹³⁵. Bu Mezopotamya ve Kuzey Suriye ile Anadolu arasında asırlarca süregelen ticari ilişkilerin bir sonucudur. Ticari ilişkiler kültürel etkileşimi tetiklemiş aynı zamanda sanata teknik ve üslup açısından yön vermiştir.

Çarkta üretildiğini bildiğimiz tabak, kase, çömlek, küp formlarının üretiminin gerçekleşmesinin yanı sıra yeni kap formu olarak depas, tankard ve amfora tipi kapların üretimi göze çarpmaktadır. Kısa zamanda özellikle Batı Anadolu kökenli çark üretimi kap formlarının Orta ve Güneydoğu Anadolu coğrafyasına yayıldığı hatta Kilikya üzerinden Mezopotamya'ya ulaştığı görülür. Bu sefer çark teknolojisinin geldiği topraklara yine aynı güzergahtan çarkta imal edilmiş yerel üretim depaslar, tankardlar ihraç edilmiştir. Bu eserler aynı zamanda Batı Anadolu ve Mezopotamya Erken Tunç Çağı kronolojilerinin karşılaştırılmasında büyük önem taşımaktadır¹³⁶. Bununla birlikte Erken Tunç Çağı Anadolu mezarlarına ölü hediyesi olarak bırakılmış depas ve tankartların Anadolu gömü geleneğinin bir parçası olduğunu Bakla Tepe¹³⁷, Yortan¹³⁸,

¹³⁴ Türkteki 2012, 46.

¹³⁵ Türkteki 2012, 46.

¹³⁶ Türkteki 2012, 46-47.

¹³⁷ Erkanal-Şahoğlu 2012, 95.

¹³⁸ Kamil 1982, 50.

Kaklık Mevkii¹³⁹, Demircihöyük-Sarıket¹⁴⁰, Harmanören-Göndürle¹⁴¹, Gedikli Karahöyük¹⁴² mezarlarında bulunan örnekler ortaya koymaktadır.

Erken Tunç Çağı II döneminden itibaren Anadolu'da metalürji alanında gelişmeler görülür. Bu dönemde maden ocakları endüstriyel olarak işletilmeye başlamıştır. Elde edilen cevherler, galeriler açılarak yeraltından çıkarılmış ve ocaklara yakın yerlerde izabe işlemleri gerçekleştirilmiştir.

Madeni, mamül hale getirmek için dövme ve döküm tekniği kullanılmıştır. Dövme tekniği, uygulanan en erken şekillendirme tekniğidir. İnsanlar bu tekniği Neolitik Çağ'da yüzeyde buldukları nabit bakıra uygulamıştır. Söz konusu dönemde belli bir derecede ısıttıkları madeni döverek istedikleri biçimi verebiliyorlardı. Tavlama olarak da isimlendirilen bu işlem sayesinde maden, levha haline dönüştürülüyor daha sonrasında da talebe göre boncuk ve delici gibi objeler üretilebiliyordu¹⁴³.

İÖ 5.bin yılın sonlarında Anadolu'da bakırın kil potalarda ergitilerek açık kalıplara dökülüp kabaca şekillendirildiği ve kalıpta soğuduktan sonra çıkartılıp son şeklini vermek üzere dövüldüğü balta/keski gibi aletlerin kalıntılarından öğrenilmiştir¹⁴⁴.

Erken Tunç Çağı madencilik açısından 'Endüstri Aşaması' olarak isimlendirilmektedir. Özellikle Erken Tunç Çağı II'den itibaren bu alandaki gelişmelerin hız kazanmış olduğu anlaşılmaktadır. Madenlerin, işletim açısından endüstriyel bir nitelik kazanarak ocaktan imalathaneye kadar organize edilmiş olduğu tespit edilmiştir. Erken Tunç Çağı'nın sonlarına doğru döküm eserlerde sayı ve çeşitlilik açısından bir artış olmuştur. Bu gelişmeyi hem yerleşim yerlerindeki buluntulardan hem de dönemin mezarlarından öğrenmekteyiz. İkiztepe¹⁴⁵, Arslantepe¹⁴⁶, Alaca Höyük¹⁴⁷ gibi merkezlerde ele geçen örneklerden gelişmeleri görebiliriz. İkiztepe, Arslantepe gibi merkezlerde silah, alet ve takılarda kullanılan bu teknik Alaca Höyük'te boğa, geyik

¹³⁹ Topbaş-Efe-İlaslı 1998, 50.

¹⁴⁰ Seeher 1993, 367.

¹⁴¹ Özsaıt 2000, 373.

¹⁴² Duru 2006, 40.

¹⁴³ Bilgi-Özbal-Yalçın 2004, 8.

¹⁴⁴ Bilgi-Özbal-Yalçın 2004, 9-10.

¹⁴⁵ Bilgi 2004, 49

¹⁴⁶ Frangipane 2001, 105-139.

¹⁴⁷ Koşay 1951, 84-84.

gibi kompozit eserlerde uygulanmıştır. Erken Tunç Çağı'nın son döneminde diğer yerleşmeler dışında Horoztepe¹⁴⁸ ve Göller Mezarlıklarında¹⁴⁹ da nitelikli döküm eserler bulunmuştur¹⁵⁰.

4.3. Mezar Hediyesi Olarak Bırakılan Eşyaların Çeşitleri

Mezarlara hediye olarak bırakılan eşyalar, ölü gömme uygulamalarını ve dönemin geleneklerini anlamamız açısından önemli kanıtlardır. Toplumlar tarafından hediyelere değişik anlamlar yüklenmiş ve farklı yorumlanmıştır. Hediyeler gömülen kişiye özel olarak üretilmiş olabileceği gibi gündelik hayatta daha önce kullanılmış eşyalar da olabilmektedir.

Katologda yer alan mezar veya mezarlıklarda ele geçen gömü hediyelerinin pişmiş toprak, maden, taş, kemik, su kabukluları/kavkı ve hayvansal/bitkisel liflerden üretilmiş olduğu belirlenmiştir. Pişmiş topraktan imal edilmiş hediyeler tüm Anadolu coğrafyasındaki mezarlarda en yaygın grubu oluşturur. Bunu Karadeniz Bölgesi'nde maden üretimli materyaller takip ederken, Marmara Bölgesi mezarlarında taştan üretilmiş objelerin yoğunluğu dikkat çekicidir. Kemikten üretilmiş objeler Güneydoğu Anadolu Mezarlıkları'nda diğer bölgelere göre yoğunluktadır. Tuzlu veya tatlı su kabuklularından/kavkı yapılmış eserler hem Ege Bölgesi'ndeki hem de Güneydoğu Anadolu Bölgesi mezarlarında yoğundur.

Hayvansal/bitkisel liflerden kumaş imal edildiği mezar buluntularından anlaşılmaktadır. Erken Tunç Çağ toplumlarının bu kumaşlardan kefen ya da özel gömü kıyafeti diktikleri Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ndeki mezarlardan anlaşılmıştır.

Altı çeşit hammaddeden üretilen eşyaları belli başlı gruplar altında sınıflandırabilmekteyiz.

¹⁴⁸ Özgüç 1958, 5-38.

¹⁴⁹ Özgüç 1958, 5-38.

¹⁵⁰ Belli 2004, 48-49.

4.3.1. Kaplar

Erken Tunç Çağ Anadolu gömü hediyelerinden pişmiş topraktan üretilen eşyaların en büyük grubunu kaplar oluşturmaktadır. İncelenen mezarlarda ele geçen kap formları: Çanaklar, çömlekler, çömlekçikler, gaga ağızlı testiler, testicikler, kaseler, tabaklar, taslar, fincanlar, minyatür kaplar, akıtacaklı testiler, üç ayaklı kaplar, kaideli kaplar, askoslar, tankardlar, depaslar, kapaklar, vazolar, Suriye Şişeleri, *pyxis*ler, maşrapalar, buhurdanlıklar, şişeler, küpler, amforalar, meyvelikler, çaydanlıklar, mataralar, kadehler, kupalar ve kap altlıklarıdır.

Mezarlarda pişmiş topraktan üretilmiş kapların sayı ve tipolojik çeşitlilik açısından en yoğun olarak ele geçtiği coğrafya Ege Bölgesi'dir. Ege Bölgesi'nde pişmiş toprak testiler, testicikler ve gaga ağızlı testiler, çömlekler, kaseler, tankardlar, depaslar ve üç ayaklı kaplar bulunmuştur. Çeşitli testi formları, Babaköy, Eski Balıkhane, Ovabayındır, Yortan, Ahlatlı Tepecik, Bakla Tepe, Boyalık, Gavurtepe Höyük, Kaklık Mevkii, Yeşilova, Ulucak, Metropolis, Tavas, Iasos, Karağaç'ta; çeşitli boyutlarda çömlekler Babaköy, Yortan, Ahlatlı Tepecik, Iasos'ta; kaseler Iasos, Kaklık Mevkii, Kusura, Ovabayındır, Yortan ve Eski Balıkhane mezarlarında; tankard ve depas tipi kaplar Yortan, Kaklık Mevkii pithos/küp mezarlarında; dönemin karakteristik kap formlarından olan üç ayaklı kaplar Ege Bölgesi mezarlarında Babaköy, Yortan, Kaklık Mevkii, Bakla Tepe, Boyalık'tan ele geçmiştir. Karağaç'taki mezarda ise testi dışında bir depas ele geçmiştir. Ege Bölgesi'nde tüm bu pişmiş toprak kaplara karşın madenden yapılmış kaplara mezarlarda rastlanılmamıştır. Taş kap tek bir örnekle Iasos'ta görülmüştür.

Marmara Bölgesi'ndeki mezarlardan pişmiş toprak gaga ağızlı testiler, çömlekler kaseler, fincanlar ve minyatür kaplar ele geçmiştir. Gaga ağızlı testilere, kaselere, fincanlara ve minyatür kaplara Ilıpınar-Hacılar-tepe'de ve Küçük Höyük'teki pithos mezarlarında rastlanırken çömlekler bu bölgede sadece Ilıpınar-Hacılar-tepe pithos mezarlarında, bir adet çömlekçik ise Bozcaada-Tenedos Mezarlığı'ndaki sandık mezarda bulunmuştur. Marmara Bölgesi Erken Tunç Çağ mezarlarında taş kap görülmezken Küçük Höyük'te kurşundan yapılmış bir şişe, mezara konan madeni kapları temsil etmektedir.

Karadeniz Bölgesi'nde pişmiş topraktan yapılmış çanaklar ve fincanlar yaygın kap formlarıdır. Pişmiş toprak kap repertuarının madenden üretilen örneklerinde yoğunluğun Karadeniz Bölgesi'nin Orta kesiminde özellikle Kızılırmak kavsinin içindeki mezarlarda bulunduğu katalog verilerinden tespit edilmiştir. Bölgede pişmiş toprak kaplardan çanaklar, İkiztepe ve Tekeköy'de; fincanlar, Tekeköy ve Horoztepe'de ele geçmiştir.

Orta Anadolu Bölgesi'nde pişmiş çanaklar, çömlekler, maşrapalar yaygın kap formlarıdır. Mezarlarda madeni kaplar bölgede özellikle Alaca Höyük'te altın gaga ağızlı testi/ibrik, gümüş testiler, madeni çanaklar ve kaplar ile temsil olur. Demircihöyük-Sarıket Mezarlığı'nda kurşundan yapılmış kaplar dikkat çekmektedir.

Akdeniz Bölgesi'nde gaga ağızlı testiler, çömlekler, çömlekçikler ve testicikler pişmiş toprak kap formlarını oluşturur. Bu kap formlarını Gavur Evi Tepesi, Harmanören ve Karataş gömü hedyelerinde görmekteyiz. Harmanören'de ele geçmiş deplas bu bölgedeki tek örnektir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde Arslatepe'de gömü hedyeleri arasında pişmiş toprak testiler, çömlekler ve kaseler bulunmaktadır. Madeni kap örneklerine ise rastlanılmamıştır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde pişmiş toprak kaseler, meyvelikler, kaideli kaplar, Suriye Şişeleri, kadehler, çömlekler ve tripodlar yaygın kap formlarıdır. Hemen hemen tüm mezarlarda bu sayılan kap formları bulunmaktadır.

4.3.2. Figürinler/Heykelcikler, İdoller, Amuletler/Pendantifler

Erken Tunç Çağ mezarlarında ölü hediyesi olarak konulan figürin/heykelcikler insan ve hayvan tasvirlerinden oluşmaktadır. Katalogda yer alan merkezlerde ele geçen bu buluntu grubu incelendiğinde pişmiş toprak, taş, kemik ve madenden imal edildikleri belirlenmiştir. Söz konusu eserler Babaköy, Boyalık, Demirci Höyük-Sarıket, Alaca Höyük, Horoztepe, İkiztepe, Oymaağaç, Gedikli Karahöyük, Birecik, Gre Virike, Titriş Höyük, Aşağı Salat, Girnavaz mezarlarından ele geçirilmiştir.

Mezara hediye olarak bırakılan idoller taş, kemik, maden üretimidir. Yortan, Gavurtepe Höyük, Karataş-Semayük mermer idoller; Çine-Tepecik, Kaklık Mevkii,

Karaağaç, Balıbağı, Harmanören, Titriş Höyük'te taş idoller; Alaca Höyük, Aşağı Salat'ta idoller; Bakla Tepe'de kurşun ve altın idoller; Oymaağaç'ta madenden idoller bulunmuştur.

Amulet/Pendantif olarak tanımlanan eserlerin mezar hediyesi olarak bulunanları taş ve su kabuklusundan/kavkıdan şekillendirilmiştir. Bakla Tepe'de bir adet bakır/bronz, Çine-Tepecik'te bir adet serpantin taşından, Harmanören-Göndürle'de taştan, Ahlatlı Tepecik'te, Resuloğlu ve Salur Höyük'te madenden, Eski Balıkhane'de gümüşten, Lidar Höyük'te taştan, Titriş Höyük'te kavkıdan imal edilmiş pendantifler bulunmuştur.

4.3.3. Güneş Kursları

Grubun en yoğun olduğu bölge Orta Anadolu ve Karadeniz Bölgesi'dir. Altın, gümüş, tunç, bakır gibi farklı maden cinslerinden örneklerin bulunduğu eserlere, Orta Anadolu Bölgesi'nde Alaca höyük ve Kalınkaya'da; Karadeniz Bölgesi'nde ise Horoztepe ve Oymaağaç'ta ele geçmiştir.

4.3.4. Müzik Aletleri : Çalparalar, Sistrumlar, Çanlar, Ziller

Karadeniz ve Orta Anadolu Bölgesi gümüş ve bakır çalparalar, madeni sistrum ve çanlar, pişmiş toprak çingiraklar ile bu grubun Anadolu'da ele geçmiş en çeşitli ve zengin örneklerini görebileceğimiz bölgelerdir. Karadeniz'de Horoztepe'de sistrumlar; Orta Anadolu Bölgesi'nde Alaca Höyük'te çalparalar ve çanlar bu müzik aletlerini oluşturmaktadır.

Karadeniz ve Orta Anadolu mezarları dışında bu grubun yine madenden yapılmış örnekleri Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde gömü hediyesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hediyeler zil ve çan gibi müzik aletlerinden oluşmaktadır. Çan ve ziller Gre Virike'de bulunan müzik aletleridir.

4.3.5. Giysi/Kefen ve Aparatları: İğneler, Düğmeler, Tekstil Kalıntıları

Güneydoğu Anadolu Bölgesi tunç iğneler, deniz kabuğu'ndan yapılmış süs eşyaları, kumaş ve hasıra ait giysi/kefen kalıntıları ile grubun en yoğun bölgesini oluşturur. Bölgedeki Gedikli-Karahöyük mezarlarında yakma işlemi sonrası küllerin

kumaşa sarılıp kapların içine konduğu bilinmektedir. Girnavaz'da ise ölünün hasıra sarıldığına dair kalıntılar ele geçmiştir. Bu gruptaki hediyelerin ve kefen uygulamasının ikinci olarak yoğun olduğu yer Orta Anadolu Bölgesi'dir. Bölgede ayrıca altın ve tunç iğneler de yaygındır. Ölülerin kefene sarılıp gömüldüklerine dair kalıntıları Alaca höyük mezarlarında ele geçmiş keçe ve Resuloğlu'ndaki kumaş parçalarından anlamaktayız.

Karadeniz Bölgesi'nde madeni iğneler hemen her mezarlıkta ele geçmiştir. Tekeköy'de kumaşa sarıldığı düşünülen bir bireyin gömüsü bulunmuştur.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde Arslantepe mezarlarındaki bireylerin giysileriyle gömüldüklerine dair kumaş kalıntıları ve iğneler birlikte ele geçmiştir.

Marmara Bölgesi'nde bu grup bakır, tunç ve kemikten üretilmiş iğneler ile temsil olmaktadır. Ege ve Akdeniz Bölgesi'nde az sayıda ele geçmiş bakır ve tunç iğneler bulunmuştur.

4.3.6. Dokuma Aletleri

Mezarlara bırakılan dokuma aletlerini ağırşaklar ve dokuma tezgah ağırlıkları oluşturmaktadır.

Ağırşakların, pişmiş toprak örneklerine Ege, Güneydoğu Anadolu ve Orta Anadolu Bölgesi'nde; madeni örneklerine Karadeniz Bölgesi'nde; taştan yapılmış örneklerine ise Marmara ve Akdeniz Bölgeleri'nde rastlanmıştır. Ancak ağırşakların belirli bir bölgede yoğunlaştığını söyleyemeyiz.

Orta Anadolu Bölgesi tezgah ağırlığının bulunduğu tek bölgedir. Pişmiş toprak tezgah ağırlığı Resuloğlu Mezarlığı'nda ele geçmiştir.

4.3.7. Mühürler: Damga, Silindir

Yoğun olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki mezarlarda tespit edilen mühürler çeşitli hammaddelerden üretilmiştir. Kemik mühürler, taş silindir mühürler, pişmiş toprak damga mühürler ve madeni silindir mühürler gömülerde bulunan farklı hammaddeye sahip mühürleri oluşturur. Bu grupta Ege Bölgesi taş ve kemikten imal edilmiş mühürler ile yoğunluğun bulunduğu ikinci bölgedir. Orta Anadolu ve Karadeniz Bölgesi'nde ise madeni ve taş damga mühürlerin birer örneği ile karşılaşmaktayız.

4.3.8. Ziyet Eşyaları: Alınlıklar, Diadimler, Taçlar, Kolyeler, Gerdanlıklar, Küpeler, Yüzükler, Bileklikler, Torklar (Boyunluk), Pazubentler, Halhallar, Saç Tokaları ve Kulaç Tıkaçları

Bu gruptaki eserler bütün bölgelerde görülmektedir. Bu grup en yoğun olarak Karadeniz ve Orta Anadolu Bölgesi gömülerinde tespit edilmiştir. Her iki bölgede altın, gümüş, tunç, bakır ve taştan yapılmış kolye taneleri, bileklikler, küpeler, saç tokaları, halhallar, diadimler yaygın olarak bulunan ziyet eşyalarıdır.

Ziyet eşyalarında ikinci yoğun bölge Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir. Bölge'de taş ve maden hammaddesinden üretilmiş boncuklar ve gümüş bilezikler yaygın gömü hediyeleridir.

Marmara Bölgesi'nde bakır ve tunçtan üretilmiş diadem, yüzük, bilezik, boncuk ve alınlıklar tek merkezden ele geçmiş ziyet eşyalarını oluşturmaktadır.

Ege Bölgesi'nde tunçtan ve gümüşten imal edilmiş küpe ve bilezikler; Akdeniz Bölgesi'nde ise tunç ve gümüş bileklikler, yüzükler, küpeler bu gruptaki gömü hediyeleridir. Bu grup bölgede az sayıda örnek ile temsil olmaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde altın, gümüş ve taş boncuklar, saç spiralleri, gümüş ve bakır diadimler tek merkezden ele geçmiş gömü hediyeleridir.

Girnavaz'daki lapis lazuli taşından işlenmiş bir kolye tanesi Erkanal tarafından "... stil açısından Er Hanedanlar II devri adak heykellerini anımsattığı" şeklinde yorumlanmıştır.

Kulak tıkaçlarının yoğun olduğu bir bölgeden söz edemeyiz. Bu grubun Marmara, Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde örnekleri bulunmamaktadır. Diğer bölgelerde de sayıca az olarak ele geçmiştir. Bulunan örnekler altın, tunç ve taş hammaddesinden yapılmıştır. Ege Bölgesi'nde altın kulak tıkaçları, Orta Anadolu Bölgesi'nde altın ve tunç kulak tıkaçları, Akdeniz Bölgesi'nde ise altın ve taştan yapılmış kulak tıkaçları ele geçmiştir.

4.3.9. Silahlar: Baltalar, Hançerler, Asa Başları, Topuz Başları, Mızrak Uçları, Ok Uçları, Kamalar, Keskiler, Deliciler, Bıçaklar, Dilgiler, Kazıyıcılar, Usturalar, Delgiler, Kesiciler, Spatulalar, Diskler, Kabzalar, Kancalar

Bu gruba ait gömü hediyeleri bütün bölgelerde görülmektedir. Bu grup Karadeniz ve Orta Anadolu Bölgeleri'nde benzer oranlarda ele geçmiş hediyeleri oluşturmaktadır. Karadeniz Bölgesi'nde tunç ve bakır kamalar, baltalar, bıçaklar, ok uçları, mızrak uçları, hançerler, traş bıçakları, asa başları, topuz başları, deliciler yoğun olarak bulunan silah çeşitleridir. Orta Anadolu Bölgesi'nde madeni asa, topuz başları ve kamalar yaygın silah türleridir.

Marmara Bölgesi'nde taş balta, bakır/tunç mızrak ucu ve ok ucu az sayıda ele geçmiş gömü hediyelerindedir.

Ege Bölgesi'nde taş, bakır ve tunç hammaddesinden yapılmış baltalar bu grupta en sık bulunan gömü hediyelerini oluşturmaktadır. Baltalar dışında az sayıda bakır ve tunçtan yapılmış hançer ve taş dilgiler diğer hediyeleri oluşturmaktadır.

Akdeniz Bölgesi'nde taş hammaddesinden yapılmış baltalar, topuzlar ve asa başları gömülerde ele geçmiş silah çeşitleridir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde bakır/gümüş hançerler, kılıçlar, tunç mızrak uçları tek merkezden ele geçmiş gömü hediyelerini oluşturur.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde gömülere konulan hediyelerde en yaygın çeşitleri tunç mızrak uçları, madeni balta ve kesiciler, taş ok uçları ve taş topuzlar oluşturmaktadır.

4.3.10. Oyuncaklar

Güneydoğu Anadolu Bölgesi oyuncakların bulunduğu tek bölgedir. Gre Virike ve Başur Höyük'te oyuncak olduğu düşünülen buluntular gömü hediyesi olarak ortaya çıkarılmıştır.

4.4.Gömü/Gömü Sonrası Ritüeller

4.4.1. Buğday Taneleri Serpme

Bu adeti Ege ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde görmekteyiz. Ege Bölgesi'nde Bakla Tepe mezarlarında, gömü sonrası mezarların üstlerine buğday serpildiği bilinmektedir. Diğeri ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Gre Virike Mezarlığı'nda gömü alanında açılan çukurlara buğday serildikten sonra üzerleri ince çakılla kapatılarak uygulanmıştır.

4.4.2. Hayvan Kurban Etme ve Ölü Yemeği

Erken Tunç Çağı'nda gömü geleneğinin bir parçası olan hayvan kurban etme ve ölü yemeği uygulamasına ait bilgileri Marmara, Akdeniz, Orta ve Güneydoğu Anadolu Bölgeler'indeki mezarlardan edinmekteyiz.

Mezar aralarına gömülmüş köpek iskeletleri Marmara Bölgesi'nde Ilıpınar-Hacılar-tepe'de; kurban ya da gömü sonrası yemeği ile ilişkilendirilen hayvan kemikleri ise Akdeniz Bölgesi'nde Harmanören-Göndürle'de tespit edilmiştir.

Orta Anadolu Bölgesi'nde Alaca Höyük'te ziyafet amaçlı büyükbaş hayvanların kurban edildiğini yine benzer şekilde Resuloğlu'nda da büyükbaş hayvanların sunu amaçlı mezarlara bırakıldığını bilmekteyiz. Demirci Höyük-Sarıket Mezarlığı'nda da mezarların altlarında ve üstlerinde büyükbaş hayvan kemikleri bulunmuştur.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Gedikli Karahöyük'te küçükbaş hayvanlar kurban edilip gömülmüştür. Gre Virike mezarlarında ise kuzu ya da oğlak gibi küçükbaş hayvanlar pişirilmeden mezarlara bırakılmıştır. Aşağı Salat'ta bulunan bazı kapların içinde de sunu amaçlı konulduğu düşünülen hayvan kemikleri ele geçmiştir.

4.5. Kültürel İlişkilerin ve Ticaretin Anadolu Erken Tunç Çağ Gömü

Hediyelerine Etkisi

Neolitik Çağ sonrası, küçük köyler, endüstri ve ticarete dayanan kentlere dönüşmüş, çanak çömlek uzmanlarca çarkta üretilmiştir¹⁵¹. Deniz araçlarının doğal

¹⁵¹ Childe 1936, 125.

şartlara karşı daha dayanıklı yapılması ile hammadde kaynaklarına ulaşım kolaylaşmış ve hızlanmıştır¹⁵². Anadolu'nun daha Neolitik Çağ'dan başlayarak sınırları içerisinde ve çevre bölgelerle yoğun ticari faaliyetlere giriştiği Son Kalkolitik Çağ'da ise ticari faaliyetlerin küçük çaplı kolonileşme hareketlerini beraberinde getirdiği bilinmektedir¹⁵³. Uruk kültürünün Güneydoğu Anadolu'da görülen etkinliği işte bu ticari faaliyetler sonucunda gelişen kolonileşme hareketlerine bağlanmaktadır¹⁵⁴.

Erken Tunç Çağı kentlerinin metalürjik gelişimi ve bakır-kalay karışımının kullanılmaya başlanması asıl olarak Erken Tunç Çağı II döneminde gerçekleşmiştir. İnsanların Toros Dağları'nın zengin madeni kaynaklarını keşfetmeleri metalürjik açıdan bölgenin gelişimine katkıda bulunmuş ve bu kaynaklar Erken Tunç Çağı II ve Erken Tunç Çağı III dönemleri boyunca kullanılmıştır. "Kültürler arası ilk küreselleşme" olarak nitelendirilen¹⁵⁵ Erken Tunç Çağı'nda, uzak bölgeler arası ticaretin gelişmesinde rol oynayan en önemli hammadde kaynaklarından birini bakır, diğerini kalay oluşturmuştur. Bakırın kalay ile alaşımı sonucu tunç elde etmeyi öğrenen Erken Tunç Çağı toplumları, bakır ve kalay hammaddesinin bulunduğu bölgelerle ticari faaliyetlerde bulunmuştur. Teknolojinin gelişmesine paralel yeni ulaşım araçlarının ivme kazandırdığı ticaret, kültürler arası ilişkilerde ve kültürlerin yayılmasında önemli bir rol oynamıştır.

Bu dönem gelişen ve yoğunlaşan kültürel ve ticari ilişkiler "Anadolu Ticaret Ağı" olarak adlandırılan bir iletişim ağını bizlere göstermektedir. Erken Tunç Çağı II'nin sonu Erken Tunç Çağı III'ün ilk yarısında "Anadolu Ticaret Ağı"nın kolları Afyon yöresine kadar uzanmış, bu yöreden de güney ve batı ile yeni bağlantılar kurulmuştur¹⁵⁶. Beycesultan¹⁵⁷, Karataş-Semayük¹⁵⁸, Aphrodisias¹⁵⁹ gibi yerleşimler de bu dönemin önemli merkezleri olmuştur. "Anadolu Ticaret Ağı" zamanla Büyük ve Küçük Menderes Havzalarının kullanılmasıyla Ege Denizine ve Ege'ye çevre yerleşmelere ulaşmış, İzmir ve çevresi bu ticaret ağının en önemli kollarından biri

¹⁵² Özdoğan 2006, 571.

¹⁵³ Sevin 2003, 130.

¹⁵⁴ Sevin 2003, 130.

¹⁵⁵ Latacz- Starke 2006, 189.

¹⁵⁶ Şahoğlu 2005, 346.

¹⁵⁷ Lloyd-Mellaart 1962, 1-296.

¹⁵⁸ Mellink 1964, 269-278.

¹⁵⁹ Joukowsky 1986,168.

konumuna gelmiştir. Bu bölgeden Gediz ve Küçük Menderes vadileri gibi doğal yollar kullanılarak Afyon civarına ulaşılmıştır¹⁶⁰.

Bu dönem Küllüoba yerleşiminde hiyerarşik yapının göstergesi saray kompleksi ve dönem için karakteristik kap formları olan depas, tankard ve çark yapımı kaplar ele geçmiştir. Eskişehir-Afyon yöresi ile Batı Anadolu arasındaki kültürel ve ekonomik ilişkilerin göstergesi olan Küllüoba, ticaretin derin vadiler arasında doğu–batı yönlü gerçekleştiğini bizlere göstermektedir¹⁶¹. Orta Anadolu’dan İç Batı Anadolu’ya uzanan bu rota daha sonra buradan pek çok kola ayrılmaktadır. Bunlardan bugün en iyi bilineni kuzeyde Troya’ya ulaşanıdır. Demircihöyük yerleşimi yine bu yol üzerindedir. Demircihöyük üzerinden Troya’ya ulaşan yol aynı zamanda Orta Anadolu’nun denizle olan bağına da kurmakta ve bu açıdan oldukça önemli sayılmaktadır¹⁶².

Bu dönem Mezopotamya ile ilişkilerin izlendiği önemli yerleşmelerden biri Arslantepe’dir. Arslantepe’de karşımıza çıkan idari binalar ve ticaretin mühür kullanımı vasıtasıyla bir düzen içine alınması Mezopotamya ile uzun mesafeli gerçekleştirilen ticaretin sonucu olarak değerlendirilmiştir¹⁶³. Bu merkezde ele geçen ve Geç Uruk stilinde yapıldığı anlaşılan bullalar bu görüşü desteklemektedir. Arslantepe ve diğer erken dönem kentlerinin madene olan gereksinimlerini karşılamak amacıyla oluşturdukları düzen ticari ilişkileri geliştirmiştir. Bu ilişkiler İÖ 3. binde etkisini artırarak, madenin kullanımı ve metalürjinin gelişimine paralel olarak devam etmiştir¹⁶⁴.

“Anadolu Ticaret Ağı”nın değerlendirilmesinde mimari yapılar, sosyal sınıflar ve çeşitli kap formları kadar önemli bir diğer unsur da ölü gömme adetleridir. Bakla Tepe’den ele geçen depas, tankard ve çaydanlık formlu kaplar gibi bu dönemin karakteristik malları da bu bilgilere katkı sağlamaktadır. Bakla Tepe’deki pithos mezarlık alanından ele geçen madeni eserler ve mezarların içinden çıkan mühürler farklı sosyal yapılara işaret etmekte, bölgenin Kuzey Batı Anadolu ve diğer taraftan Ege ile ilişkilerini göstermektedir¹⁶⁵. “Anadolu Ticaret Ağı” içinde değerlendirilen diğer bir yerleşim de Liman Tepe’dir. Bu yerleşimin Erken Tunç Çağı ile çağdaş V. tabakasında

¹⁶⁰ Şahoğlu 2005, 346.

¹⁶¹ Efe 2007, 47-64.

¹⁶² Korfmann 2001a, 361.

¹⁶³ Frangipane 2002, 270-294.

¹⁶⁴ Frangipane 2002, 270-294.

¹⁶⁵ Şahoğlu 2005, 349.

daha önce değinilen merkezlerdekilere benzer şekilde geniş sur duvarları saptanmıştır¹⁶⁶. Olasılıkla bugünkü deniz seviyesinin içlerine kadar ulaşmakta olan at nalı şeklindeki sur duvarını bir liman kompleksi olarak değerlendirmektedir. Bu stratejik önemdeki konumu sayesinde Liman Tepe Anadolu ve Ege arasında köprü işlevi görmüş, bölgenin tüccarları “Anadolu Ticaret Ağı” içerisinde kara ve deniz ticareti açısından önemli görevler üstlenmiş olmalıdır¹⁶⁷.

Ticareti yapılan hammadde kaynaklarından biri olan ve Afganistan’dan ithal edilen lapis lazuli taşından imal edilmiş eserlerin aynı dönemde hem güney Mezopotamya hem de Anadolu’da Troya’da bulunmuş olması ticaretin uzak bölgelere kadar ulaştığını göstermesi bakımından önemlidir¹⁶⁸.

Tüm bu kültürel ilişkiler ve ticari faaliyetler Erken Tunç Çağı mezar/mezarlıklarında ele geçmiş hediyelere yansımıştır.

Bir sonraki bölümde dönemin sosyal yapısı hakkında bilgi edinebileceğimiz hediyeleri değerlendireceğiz.

¹⁶⁶ Erkanal 2000b,251.

¹⁶⁷ Şahoğlu 2005, 352.

¹⁶⁸ Korfmann 2001a, 360

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. ERKEN TUNÇ ÇAĞ ÖLÜ HEDİYELERİNE GÖRE ANADOLU SOSYAL YAPISININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Ölü hediyeleri ölümden sonraki hayat için midir? Bu sorunun çeşitli cevapları olmuştur. Günümüzde antropologlar ve arkeologlar teknolojiye uzak, dışa kapalı yaşayan ve binlerce yıllık toplumsal davranışları benzer şekilde devam ettiren toplulukların, ölümlerini gömerken gerçekleştirdikleri seremonilerini ve geleneklerini, Prehistorik ve Protohistorik dönem uygulamalarını yorumlayabilmek için araştırır. Etnoarkeoloji olarak tanımlanan bu saha çalışmalarına iki örnek verebiliriz. Bunlardan biri Afrika ülkelerinden Uganda¹⁶⁹, bir diğeri de Papua Yeni Gine'dir¹⁷⁰. Dünya çapında gerçekleştirilen bu tip çalışmalarla birlikte arkeologlar, kazı yaptıkları ülkelerin coğrafyalarında, kazı merkezinin çevresinde daha spesifik olarak bu çalışmaları gerçekleştirir. Çalışmaların bu alana ayna tutacak en net sonuçları Anadolu etnoarkeolojisine ilişkin araştırmalardan gelmektedir¹⁷¹.

Erken Tunç Çağı'na tarihlenen ölü hediyelerine göre dönemin Anadolu sosyal yapısını değerlendirme çalışmamız, etnoarkeolojik araştırmaların katkısıyla gerçekleştirilebilir.

Anadolu'da Erken Tunç Çağı mezarlıklarında yaygın olan uygulama, ölümlerin pişmiş toprak pithos ya da pişmiş toprak çömleklerin içerisine konulup yerleşim yerinin özel bir alanına gömülmesidir¹⁷². Bir çeşit tabut işlevi görmüş olduğunu düşündüğümüz pişmiş toprak pithos ya da çömlek mezarlara gömü uygulaması ölümlerin vücudunu tahrip

¹⁶⁹ Ucko 1969, 265. Uganda'daki kabile üyelerinden öğrendiğimiz üzere mezara hediye bırakma uygulaması ölümden sonraki yaşamla ilgili değildir. Ölümlere bırakılan hediyelerin, ölümlerin hayattaki kişiliğini yansıtacak ya da onun statüsünü simgeleyecek bir eşya olduğunu belirtmişlerdir. Kabilenin cinsiyetlere göre farklı ölü hediyeleri bırakması ayrıca bir başka dikkat çekici noktadır. Ölü hediyesi olarak bırakılan boncukların kadınları simgelediği, evli kadınlar için de onların evli olduğunu simgeleyecek nesnelerin mezarlara bırakıldığı gözlemlenmiştir.

¹⁷⁰ Bruhl 1964, 125. Burada yaşayan Orokaiva kabilesinde, ölümlerin gömüleceği sırada yaşlı bir kabile üyesi tarafından ölüme mızrak ve süs demeti sunulduğu gözlemlenmiştir. Mızrak ve süsler biçimsel anlamda ölüme sunulmakta olsa da bu hediyeleri öbür dünyaya giderken karşılaştığı, ölümden sonra yaşamayı sürdüren diğer insanlara vermesi gerektiği gömü sırasında yaşlı kabile üyesi tarafından sözlü olarak ölüme söylenmektedir.

¹⁷¹ Yakar 2000, 128-189.

¹⁷² Wheeler 1974, 415-423.

etmeden, sağlam olarak muhafaza etme isteğiyle ortaya çıkmış olmalıdır. Gömülerin yönlerinin öbür dünya inancıyla ilgili olarak belirlendiği düşünülmektedir. Başlarının güneşin doğduğu yönde olması “öbür dünyada yeniden doğuş ve ikinci bir yaşama olan inanç” ile bağdaştırılmıştır. Mezarların yönlerinde bazı küçük sapmaların nedeninin ise yaz ve kış aylarında güneşin doğduğu yöndeki değişimlerle ilgili olduğu düşünülmektedir. Bükülmüş/cenin pozisyonu olan “*hocker*” tarzı gömü şeklinin ölülerin bir gün güneşin doğuşu gibi öbür dünyada da doğacaklarına inanılması nedeniyle uygulandığı düşünülmektedir. Bugün kabul edilen düşüncelerden en yaygın olanı budur¹⁷³. Ölünün başının doğuya yönlendirilme uygulamasına sadece tarih öncesi toplumlarında değil günümüz toplumlarında da rastlanılmaktadır. Bugün dünyada teknolojiden uzak, kapalı birkaç toplumunda mezar tabanına taş, deniz kabuğu, sümüklü böcek kabuğu konularak ölünün başı, yeniden doğuşu sembolize eden doğuya bakacak şekilde konumlandırılmaktadır¹⁷⁴.

¹⁷³ Derin-Özkan 1999, 129-130.

¹⁷⁴ Eliade 1976, 25.

5.1. Cinsiyetin Ölü Hediyelerindeki Rolü ve Ölü Hediyelerinin Mezarlar/Mezarlıklardaki Konumu

Çalışmamızın bu bölümünde mezar/mezarlıklara konulmuş hediyeleri merkezlerine göre değerlendireceğiz. Bu bölümde yer alan mezar/mezarlıklar bugünün coğrafi bölgelerinde buldukları şehirlere göre ayrılmıştır. Anadolu'da yürütülen kazı ve araştırma sonuçları Anadolu'nun daha çok batısında yoğunlaştığından çalışmamızda değerlendirilen mezar/mezarlıkların daha çok Batı Anadolu'da yoğunlaşmış olduğu görülmektedir.

Bozcaada-Tenedos'taki sandık mezarlarda cinsiyetleri tespit edilememiş ölümler bulunmuştur. Bırakılan hediyeler pişmiş toprak çömlekçik, ağırşak, tunç iğne, kemik iğne, işlenmiş istiridye kabuğundan oluşmaktadır¹⁷⁵. Deniz kabuklarının, günümüz topluluklarında da gözlemlenmiş simgesel anlamları vardır¹⁷⁶.

Ilıpınar-Hacılar-tepe Mezarlığı'nda ölü hediyeleri pithos mezarların içerisinde ele geçmiştir. Pişmiş toprak çanak çömlekler, tunç ve bakırdan iğnelere oluşan hediyeler sayıca azdır. Mezarlardan birinde bir kadın ve bir erkek bireyin birlikte gömüldüğü tespit edilmiştir. Bu mezarda ele geçen ölü hediyesi olan taş balta, olasılıkla erkek birey için bırakılmıştır. Bu iki birey dışında ergenlik çağındaki çocukların gömülü olduğu mezarların arasında köpek gömüleri bulunmuştur. Köpeklerin öbür dünya inancıyla ilgili olabileceği düşünülmektedir¹⁷⁷. Anadolu'da Erken Tunç Çağı mezarlıklarında koyun, keçi, sığır gibi hayvanların mezarlıklara konulduğunu bilmekteyiz. Ilıpınar-Hacılar-tepe'dekine benzer olarak Alaca Höyük mezarlarından birinde köpek iskeleti bulunmuştur¹⁷⁸.

¹⁷⁵ Sevinç 1994, 314; Sevinç 1995, 114.

¹⁷⁶ Eliade 1976, 26. Dünya'nın birkaç coğrafyasında günümüzde yaşamlarını Neolitik toplumlar gibi sürdüren nadir topluluklardan birinde ölen bir kız çocuğunun mezarı deniz kabuğu ve sümüklü böcek kabuğu ile döşenmektedir. Bu inanca göre deniz kabukları ailenin yaşayan üyelerini, sümüklü böcek kabukları ise ölü kızın eşini simgelemektedir. Kabukları toprağa koymadıkları durumda genç kızın öbür dünyaya varır varmaz kendine bir eş isteyeceğine, bunun da kabileden bir genç erkeğin ölümüne neden olacağına inanmaktadırlar.

¹⁷⁷ Roodenberg 2003, 300.

¹⁷⁸ Koşay 1951, 53; Erginer 1997, 74. Günümüzde Kuzey Amerika ilkel kabileleri arasında yaygın olan inanç, köpek ruhunun çocuklara ruhlar aleminde yol göstereceği inancıdır. Bu yüzden, ölen çocukla birlikte evin köpeği de öldürülerek gömülmektedir. Aztek uygarlığında ise köpekler öte dünyaya giden yol üzerindeki nehirden geçerken refakatçi olmaları için öldürülmektedir".

Küçük Höyük-Bozüyük Mezarlığı'nda ölü hediyeleri bütün mezar tiplerinde tespit edilmiştir. Mezarlarda pişmiş toprak çanak-çömlekler, ağırşaklar ve süs eşyaları, bakır/tunçtan yapılmış madeni hediyeler bulunmuştur. Yetişkinlere ait mezarlarda ele geçen bakır ve tunçtan yapılmış iğneler, ok ucu veya bıçaklar, yüzükler ve taş baltalar bireylerin göğüs ve karınlarının üstlerinde, dizlerinin ve ellerinin yan taraflarında bulunmuştur. Bakır/tunç diademler ise bireylerin başlarının arkalarında, alınlarında ve ellerinin yanında bulunmuştur. Pithos mezarlara gömülü çocukların, göğüslerinin, sırtlarının ve dizlerinin üstünde pişmiş toprak çanak çömlekler, kollarının ve alınlarının yakınlarında ise altın, gümüş ve tunçtan yapılmış diademler bulunmuştur. Bunların yanı sıra çocukların kollarında bakır/tunç bilezikler, göğüslerinin üstlerinde ve vücutlarının yanlarında gümüş iğneler, tunç ve kurşun yüzükler ele geçmiştir¹⁷⁹.

Babaköy Mezarlığı'nda pithos mezarların içlerine ve dışlarına konulmuş ölü hediyeleri çoğunlukla pişmiş toprak çanak ve çömleklerden oluşmaktadır. Mezarlıkta madenden yapılmış eserlere rastlanmamıştır. Bir yetişkin erkeğin mezarında pişmiş toprak kadın figürünü¹⁸⁰ ve Özgüç'ün içki kabı, din veya kült ile ilgili bir hediye olduğunu düşündüğü boynuz biçimli nesne ele geçmiştir¹⁸¹.

Ovabayındır Mezarlığı'nda ölü hediyelerinin bırakıldıkları yer konusunda bilgilerimiz kısıtlıdır. Az sayıdaki hediyelerin çoğunluğunu pişmiş toprak çanak ve çömlekler oluşturmaktadır. Çanak ve çömlek dışında tunç minyatür kama/çakı, balta, kemik kaşık ve pişmiş toprak ağırşak mezarlarda tespit edilmiş ölü hediyelerini oluşturmaktadır¹⁸².

Yortan Mezarlığı ölü hediyeleri bakımından zengin bir mezarlıktır. Mezar hediyesi olarak bulunan pişmiş toprak çanak ve çömlekler hem sayıca hem de form olarak çok zengindir. Hediyeler pithos mezarların içlerinde tespit edilmiştir. Bulunan tek bir taş sandık mezarın içerisine pithos mezar gömüsü yapılmıştır¹⁸³. Yortan'da bazı pithos ve çömlek mezarların boş olduğu saptanmıştır, bunların simgesel bir anlamı olabileceği düşünülmektedir. Mezarlardaki hediyeler genel olarak testi ve kaselerden

¹⁷⁹ Gürkan-Seeher 1991,42-68.

¹⁸⁰ Kamil 1982, 20.

¹⁸¹ Özgüç 1948, 86-88.

¹⁸² Stronach 1957, 89-94.

¹⁸³ Kamil 1982, 8.

oluşmaktadır. Bu kaplar Kamil tarafından “libasyon yapma amacı doğrultusunda içlerine sıvı doldurulmuş kaplar” şeklinde yorumlanmıştır¹⁸⁴. Bazı koku kaplarında kozmetik madde, kırmızı/turuncu renkte okr boya bulunmuştur. Bu boyaların kült amaçlı kullanılmış olabileceği belirtilmiştir¹⁸⁵. Kırmızı toprak boya kullanımı, ritüel anlamda kanı sembolize etmektedir. Ölülerin üzerine kırmızı boya serpmeye adeti Avrupa’dan Afrikaya, Avusturalya’dan Amerikaya kadar yaygın bir uygulama olarak bütün insanlık tarihi boyunca görülmüştür¹⁸⁶. Mezar hediyesi küçük boyutlu çanak ve çömleklerin, kuş şeklindeki kapların ve testiciklerin çocuklar için konulmuş oyuncaklar olduğu belirtilmiştir¹⁸⁷. Küçük boyutlu mezar hediyeleri üzerine bir takım olasılıklar ileri sürülmüş olsa da bu tip öğelerin hedeflendiği kesim tam olarak açıklığa kavuşturulamamıştır. Mezarlarda çanak ve çömlek dışında ağırşak, az sayıda madeni iğne ve balta ele geçmiştir. Zengin ve gelişmiş çanak çömleğe rağmen madeni hediyeler sayıca azdır. Yortan’da bulunan çanak çömleklerin benzerleri ya da eşleri Batı Anadolu’da Babaköy ve Ovabayındır mezarlıklarında ele geçmiştir¹⁸⁸. Benzer ya da aynı kapların diğer merkezlerde bulunması Yortan seramiğinin diğer merkezlere ihraç edildiğini kanıtlar niteliktedir. Yortan sakinlerinin gelişmiş bir çanak ve çömlek tekniğine sahip, çanak ve çömlek yapımında iyi bir seviyeye gelmiş olduklarını düşünmek yanlış olmayacaktır.

Ahlatlı Tepecik’te pithos mezarlarda ele geçen ölü hediyeleri hem mezarların içinde hem de dışında bulunmuştur¹⁸⁹. Sandık mezarda bulunan bir kadın bireyin baş kısmında pişmiş toprak çömlek tespit edilmiştir¹⁹⁰. Diğer mezarlardan birinde kolye ucu/pendantif ele geçmiştir. Bu hediye öbür dünya inancıyla ilgili olarak ölen kişiyi kötülüklerden koruması sebebiyle bırakılmış olabilir. Mezarlarda az sayıda madeni eser bulunmuştur¹⁹¹.

Eski Balıkhane mezarlarında ölü hediyeleri pithos mezarlarda tespit edilmiştir. Pithos mezarların içinde ve dışında pişmiş toprak testiler ve istiridye kabukları ölü

¹⁸⁴ Kamil 1982,11.

¹⁸⁵ Kamil 1982,11.

¹⁸⁶ Eliade 1976, 23.

¹⁸⁷ Kamil 1982, 11.

¹⁸⁸ Kamil 1982, 11 vd.

¹⁸⁹ Mitten- Yüğrüm 1969, 126.

¹⁹⁰ Uhri 2006, 68.

¹⁹¹ Mitten-Yüğrüm 1969, 126.

hediyesi olarak bırakılmıştır. Mezarlardan birinde bir bireyin başının yanında pişmiş toprak testiler, bacaklarının üstünde bakır/tunç kama, kulaklarının yakınında ise altın kulak tıkaçları bulunmuştur. Erken Tunç Çağı'nda kulak tıkaçları cinsiyet ile bir ilgisi olmadan erkek, kadın ve çocuk mezarlarında karşımıza çıkmaktadır. R.Duru kulak tıkaçlarını “dini bir amaca hizmet eden nesnelere” ya da “dönemin modası nesnelere” olarak yorumlamıştır¹⁹².

Gavurtepe Höyük yerleşim içindeki bir pithos mezarda, bir kız çocuğunun yanında altın gerdanlık, altın ve tunç bilezik, altın kulak tıkaçı, mermer idol, mühür ve testicikler ölü hedyesi olarak bulunmuştur¹⁹³. Tarih öncesi dönemlere ait çocuk gömüleri ve onlara bırakılan hediyeler üzerine yorumlar mevcuttur¹⁹⁴.

Bakla Tepe mezarlarında hediyeler mezarların içlerinde ve dışlarında tespit edilmiştir¹⁹⁵. Mezar hediyeleri yoğun olarak pişmiş toprak çanak ve çömleklerden oluşmaktadır. Daha sonra madeni eserler sayıca çoğunlukta yer almaktadır. Erişkin bir erkek bireyin bulunduğu pithos mezarda bireyin yüz kısmının yanına madeni hançer ve küçük bir testi, başının arkasına başka bir testi bırakılmıştır. Aynı bireyin üstüne tunç/bakır çubuklar konulmuş, mezarın üzerine de buğday taneleri serpilmiştir¹⁹⁶. Sandık mezarda bulunmuş erkek bir bireyin kolunda gümüş bilezik, başının yanında metal hançer ve iğne, göğsünde metal bir amulet/ kolye ve delgi, başının arkasında ise bir testi tespit edilmiştir¹⁹⁷. Bu erişkin bireyin yanında bir çocuk gömüsü bulunmuştur¹⁹⁸. Mezarların dışlarında ele geçmiş pişmiş toprak çanak ve çömleklerin konulma amacı mezarın tekrar ziyaret edildiği zamanlarda ayin için kullanılmış olabileceğidir¹⁹⁹.

¹⁹² Duru 1972, 123.

¹⁹³ Meriç 1993, 356.

¹⁹⁴ Langaney 2012, 122. A.Langaney'in belirttiği üzere, zengin ölü hediyelerine sahip bir çocuğun ayrıcalıklara sahip olduğu düşünülebilir. Bu hediyeler çocuğun ayrıcalığa doğuştan sahip olduğunu göstermektedir. Çocuğun kendini fiziksel, zihinsel ya da karizmatik nitelikleriyle kabul ettirecek vakti olmadığı için (çünkü çocuğun yaşı küçüktür) bu ayrıcalığı toplum ona yüklemiştir.

¹⁹⁵ Erkanal-Özkan 1999b, 337-355.

¹⁹⁶ Erkanal-Özkan 1999b, 337-355.

¹⁹⁷ Erkanal-Özkan 1999b, 337-355.

¹⁹⁸ Erkanal-Özkan 1999a, 30.

¹⁹⁹ Erkanal-Şahoğlu 2012, 94-95.

Bakla Tepe’de karşımıza çıkan ve şimdilik Ege Bölgesi’nde bu döneme ait tek olan uygulama trepanasyondur. Uygulamanın yapıldığı kişinin mezarında bulunan ölü hediyelerinin diğer mezarlardaki hediyelerden daha büyük olduğu belirlenmiştir. Bireyin parmağında ele geçen kemikten kuş biçimli damga mühür ve kurşun/tunçtan yapılmış bir adet sap delikli balta insutu olarak ele geçmiştir²⁰⁰. Trepanasyon uygulamasını Anadolu’da Neolitik Çağ’a tarihlenen Aşıklı ve Çayönü yerleşmelerinden bilmekteyiz²⁰¹. Bu Neolitik yerleşmelerde trepanasyon uygulaması yapılmış kişilerin diğer insanlardan farklı olarak gömüldüklerini gösteren bir kanıt bulunamamıştır²⁰².

Boyalık mezarlarında mezar içi ölü hediyeleri kayaya oyulmuş kubbe damlı mezar ve kaya oda mezarlarda ele geçmiştir. Pişmiş toprak çanak çömlek, obsidiyen dilgi, tunç küpe, kurşundan yapılmış koç figürünü bulan mezar hediyeleridir²⁰³.

Metropolis mezarlarında ölü hediyeleri pithos mezarların içlerinde ele geçmiştir. Hediyeler pişmiş toprak çanak ve çömler ve tunç bir iğneden oluşmaktadır²⁰⁴.

Ulucak Mezarlığı’nda ölü hediyeleri pithos mezarda bulunan kadına aittir. Gümüş halka/yüzük ve kırık seramik parçaları tespit edilen hediyelerdir²⁰⁵. Z.Derin mezarlarda madeni eserlere rastlanılmamasını halkın metal endüstrisini bilmemesine ve metali ithal edecek ekonomik duruma sahip olmamalarına bağlamaktadır²⁰⁶.

Yeşilova mezarlarında mezar içi ölü hediyeleri cinsiyeti belirlenememiş bir yetişkinin yanında ele geçmiş pişmiş toprak testi ve taş balta’dan oluşmaktadır²⁰⁷.

Çine-Tepecik Mezarlığı’nda çömlek mezarlara gömülen bebeklere pişmiş toprak çanak çömler, kurşun halkalar ve deniz kabukları bırakılmıştır. Çömlek mezarlar

²⁰⁰ Erdal 2006, 340-341.

²⁰¹ Erdal 2006, 340-341.

²⁰² Özbek 1992, 145.

²⁰³ Şahoğlu-Vural-Karaturgut 2009, 235-253.

²⁰⁴ Meriç 1982,44.

²⁰⁵ Derin- Özkan 1999, 117-118.

²⁰⁶ Çilingiroğlu et al. 2004, 56.

²⁰⁷ Derin-Caymaz 2014, 423.

dışında basit toprak mezarlarda kadın ve çocuk gömüsü bulunmuştur. Bu gömülerin yanlarında pişmiş toprak çanak ve çömlekler bulunmuştur²⁰⁸.

Tavas mezarları hakkında bilgilerimiz sınırlıdır. Aphrodisias Müzesi'nde Tavas'tan geldiği bildirilen ölü hediyeleri ve mezar küplerine ait olduğu anlaşılan parçalar bulunmaktadır. Çanak ve çömlek, obsidyen ve çakmaktaşı eserler, çekirdek dilgiler, keskiler ve perdah aletleri ele geçen hediyelerdir²⁰⁹.

Iasos Mezarlığı'nda mezar içi ölü hediyeleri taş sandık mezarlarda bulunmuştur. Mezar hediyeleri genellikle ölünün baş tarafına, yanlarına ve ayakucuna bırakılmıştır²¹⁰. Mezarlar zengin pişmiş toprak çanak-çömlek hediyelerine sahiptir. Çanak çömlek ve ağırşaklar genellikle yetişkinler için bırakılan hediyeleri oluşturmaktadır. Basit toprak mezarlara gömülen bebek ve çocukların yanına çanak çömlek, ağırşak ve taş boncuklar bırakılmıştır. Mezarlarda az sayıda madeni hediye ele geçmiştir²¹¹.

Turgut mezarlarında pithos mezarlar tahrip edildiğinden içlerinde mezar hediyelerine rastlanılmamıştır. Ele geçen kemik ve kafataslarından mezarların küçük yaştaki bireylere ait olduğu belirlenmiştir²¹².

Kaklık Mevkii Mezarlığı'nda hediyeler bütün mezar tiplerinde, mezarların içlerinde bulunmuştur. Bazı mezarlara hediye konulmadığı tespit edilmiştir. Hediyelerin büyük kısmı çanak ve çömleklerden oluşmaktadır. Basit toprak mezarlardan birinde gömülü bireyin göğsünün üstüne mermer idol, ayak ucuna ise çanak çömlekler bırakılmıştır²¹³. Kaklık Mevkii'nde çömlek mezarlar içinde yakma gömü bulunmuştur²¹⁴. Yakma gömü uygulaması bu dönem Kaklık Mevkii'nin yanı sıra Gedikli Karahöyük²¹⁵, Karaağaç²¹⁶ ve Başur Höyük²¹⁷ mezarlıklarında da mevcuttur.

²⁰⁸ Günel 2012, 19-39.

²⁰⁹ Yaylalı-Akdeniz 2002, 3.

²¹⁰ Levi 1986, 92.

²¹¹ Uhri 2006, 162.

²¹² Boysal 1979, 390.

²¹³ Topbaş-Efee-İlaslı 1998, 35.

²¹⁴ Topbaş-Efee-İlaslı 1998, 77.

²¹⁵ Duru 1986, 171.

²¹⁶ Alp 1965, 4-14.

²¹⁷ Sağlamtimur-Ozan 2013, 261-265.

Karaağaç mezarlarında pişmiş toprak çömlek içerisinde küller ve yanmış kemikler bulunmuştur. Bu küller mezarlarda yakma gömü uygulamasının varlığını göstermektedir²¹⁸.

Kusura Mezarlığı'nda hem intramural hem de ektramural uygulama bir arada bulunmaktadır. Hediyeler mezarların içine ve dışına bırakılmıştır. Yerleşim içi mezarlığında bulunan pithos mezar çocuk gömüsüne bakır bilezik²¹⁹, tespit edilen bir diğer çocuk gömüsüne ise pişmiş toprak çanak ölü hediyesi olarak bırakılmıştır²²⁰. Yerleşim dışı mezarlık alanındaki basit toprak mezara gömülen bir bireyin ayakucunda çanak-çömlekler²²¹, pithos mezara gömülmüş bir çocuğun yanında ise kilden bir disk ele geçmiştir²²². Taş sandık mezarlardaki bireylerin kafataslarının arkasında çanak-çömlekler ölü hediyesi olarak bulunmuştur²²³. Kusura'da yerleşim içi mezarlardan birinde bir çocuğa bırakılan bakırdan yapılmış hediye dışında, mezarlıkta madeni hediye rastlanmamıştır.

İkiztepe Mezarlığı'nda çok zengin gömü ve gömü hediyeleri bulunmuştur. Bulunan 600'e yakın mezarın yarısında ölü hediyeleri ele geçmiştir. Anadolu'nun madenden yapılmış zengin ölü hediyelerini İkiztepe Mezarlığı'nda görebiliriz. Mezarlarda çoğunlukla tunçtan yapılmış hediyeler bulunmaktadır ve hediyeler cinsiyetlere göre farklılıklar göstermektedir. Hediyelerin sayısında belli bir standart yoktur. Bazı mezarlarda tek, bazı mezarlarda ise birden fazla hediye bulunmuştur.

Basit toprak mezarlara yapılan kadın gömülerine madenden yapılmış küpe, saç helezonu, yüzük, bilezik, amulet, saç iğneleri, pişmiş toprak çanak-çömlekler, figürinler, taş, kurşun ve deniz kabuğundan kolye gibi süs eşyaları ölü hediyesi olarak bırakılmıştır²²⁴. Çocukların bulunduğu mezarlarda kadın figürinleri, çingarak ve minyatür kaplar ele geçmiştir. Hem erkek hem de kadın mezarlarında altın ve gümüş küpeler tespit edilmiştir. Sadece erkek bireylerin bulunduğu mezarlara madenden yapılmış mızrak uçları, baltalar, spiral amblemler, tıraş bıçakları, kılıflı ve kılıfsız

²¹⁸ Alp 1965, 4-5.

²¹⁹ Lamb 1937,41.

²²⁰ Lamb 1937, 1-64.

²²¹ Steward 1936, 63.

²²² Steward 1936, 57-62.

²²³ Steward 1936, 61-64.

²²⁴ Bilgi 1982, 50-51.

bıçaklar, kabzalar, taş kolyeler ve küpeler konulmuştur²²⁵. Pişmiş toprak kaplar bireylerin her zaman başları ve omuzları arasına ya da göğüsleri üstüne bırakılmıştır. Bazı mezarlarda ölülerin ellerinde spiraller bulunmuştur²²⁶. Yüzlerce ölüyle birlikte mezara yerleştirilen madeni ölü hediyeleri, İkiztepe halkının maden kaynaklarına kolay ulaşabildiğini ve İkiztepe’de bunları üreten madencilerin olabileceğini işaret etmektedir.

İkiztepe Mezarlığı’nın bireylerini inceleyen antropologlar iskeletlerde trepanasyon uygulaması saptamıştır. Bu uygulamanın görüldüğü iskeletler mezarlığa diğer ölüler ile benzer şekilde gömülmüşler, farklı bir uygulamaya tabi tutulmamışlardır. Erdal, yaralanmalara neden olan şiddet olayının ya da savaşın İkiztepe’nin yakınlarında olduğunu belirtmiştir. Yaralanan ya da ölenlerin yerleşmeye taşınabilecek kadar yakın bir yerden getirildiği düşünülmektedir²²⁷.

İkiztepe mezarlarında bulunan ve Neolitik Çağ’dan beri bilenen boğa boynuzları arsenikli bakırdan örnekleriyle karşımıza çıkmaktadır. Horoztepe’de alem olarak kullanıldığı düşünülen bir çift boynuz²²⁸ ve İkiztepe’de bulunmuş iki çift veya daha fazla sayıdan oluşturulmuş boynuz dizili plakalar bu eserlerin Anadolu’nun en eski yerleşik kültürlerinden olan boğa kültürünün bu iki merkezde devam etmiş olduğunu göstermektedir²²⁹.

Tekeköy Mezarlığı’nda bulunan mezar içi ölü hediyeleri basit toprak mezarlarda tespit edilmiştir. Çocuklara ait gömülerde baş yanına çanak ve iğne bırakılmıştır. Yetişkinlere ait mezarlarda kama ve bıçaklar daima kol kemiği üstünde, çanak-çömlekler ise başın önünde ve arkasına bulunmuştur. Mezarlarda ele geçmiş seyrek dokunmuş bir kumaşa ait kalıntılar, ölülerin kefene sarılmış olabileceğini düşündürmektedir²³⁰. Tekeköy’de karşımıza çıkan ve Anadolu Erken Tunç Çağ mezarlarında bir eşi bulunmayan uygulama, iki bireyin belden yukarılarının kopartılmış olmasıdır. Bu bireylerin bir kazaya kurban gittikleri ya da vücutlarının üst kısımlarının

²²⁵ Bilgi 1982, 50-51.

²²⁶ Bilgi 1984, 57.

²²⁷ Erdal 2011, 168-172.

²²⁸ Özgüç 1978, 31.

²²⁹ Bilgi 2006, 158-159.

²³⁰ Özgüç 1948, 19.

alınıp götürüldüğü düşünülmektedir. Bu uygulama Anadolu'ya yabancı bir gelenektir²³¹.

Göller Mezarlığı'ndaki bireylerin cinsiyetleri hakkında bilgimiz yoktur²³². Göller Mezarlığı'ndan ele geçtiği bildirilen ve müze tarafından satın alınmış eserler çanak ve çömleklerden, iğnelere, tunç bir balta ve saplı bir tavadan oluşmaktadır²³³.

Oymağaç mezarları yok edildiğinden ve ölü hediyeleri dağıtıldığından eserler müzelerden ve özel koleksiyonlardan edindiğimiz bilgiler ile sınırlıdır. Pişmiş toprak kaplar, ağırşaklar, madeni kaplar, tunç silahlar, idoller, tunç boğa heykeli, güneş kursları, topuz başları ve iğnelere mezar hediyelerini oluşturmaktadır²³⁴.

Horoztepe Mezarlığı ölü hediyeleri açısından zengin buluntular vermiş dönemin önemli mezarlarından biridir. İskeletlerin durumu kötü olduğundan cinsiyetleri tespit edilememiştir. Hediyeler iskeletlerin yanlarına veya mezarlardaki boş kalan yerlere bırakılmıştır. Çanak-çömlek, masa ve ağırşaklar mezarlığa özellikle ezilip bükülerek konmuş, diğer eserler ise sağlam olarak bırakılmıştır. Pişmiş toprak çanak çömlekler yanı sıra ele geçen çok sayıda madeni eserlerin içerisinde altın, gümüş, tunç, elektrondan yapılmış sistrum, hançer, çalpara, geyik ve boğa heykelleri, asalar, çalparalar, masalar, baltalar, hançer, ayna, damga mühüre benzer nesne ve ağaçtan yapılmış başlıklar bulunmaktadır²³⁵. Özgüç, Alaca Höyük ve Horoztepe'deki mezarlarda bulunmuş süs eşyalarının, savaş aletlerinin, boğa ve geyik heykellerinin Anadolu'ya ait olduklarını, yerli üslup, adet ve yapım özelliklerine sahip olduklarını belirtmiştir²³⁶.

Demircihöyük-Sarıket Mezarlığı'nda mezar içi ölü hediyeleri pithos mezarlarda ele geçmiştir. En sık rastlanılan mezar hediyesi pişmiş toprak çanak-çömleklerdir. Bir çok mezara yalnızca tek bir testi konulmuş, çok seyrek olarak iki ve daha fazla kabın ölü hediyesi olarak bulunduğu tespit edilmiştir. Yerleşmede birkaç parça maden bulunduğu halde mezar hediyelerinde altın, gümüş ve tunçtan yapılmış madeni ölü

²³¹ Özgüç 1948, 74.

²³² Özgüç 1978, 31.

²³³ Mellink 1969, 207.

²³⁴ Özgüç 1978, 31-32.

²³⁵ Özgüç 1958, 5-38.

²³⁶ Özgüç 1958, 32.

hediyesi fazladır. Altın takılara pek çok mezarda rastlanmıştır. Kadın, erkek ve çocuk gömülerine altın ve gümüş alınlıklar mezar hedyesi olarak bırakılmıştır. Erkek bireye ait bir gömünün baş kısmında gümüş alınlık, kol kısmında tunç iğne, diz kısmının önünde kap, ayakucunda ise aydemir ağızlı balta bulunmuştur. Tespit edilmiş iki çocuk gömüsünün ilkinde altın alınlık, altın, tunç ve dağ kristalinden boncuklar, tunç bilezik bulunmuşken diğerinde altın kulak tıkaçı ve figürin tespit edilmiştir²³⁷. Ayrıca mezarların altında ya da üstünde sığır kemiklerine rastlanması ölümler için yapılan bir sunu geleneğine sahip olduklarını göstermektedir²³⁸.

Yazılıkaya mezarlarında hediyeler pithosların içlerinde ele geçmiştir. Hediyeler pişmiş toprak çanak ve çömleklerden oluşmaktadır²³⁹. Mezarların tahrip edilmiş olması nedeniyle az sayıda ölü hedyesi ele geçmiştir.

Balıbağı mezarlarında ele geçen iskeletler tahrip olduğundan cinsiyetleri belirlenememiştir. Mezarlara konulan hediyelerin büyük çoğunluğunu çanak çömlekler ve madeni eşyalar oluşturmaktadır. Pithos mezarlardan birindeki bireyin çene kemiğinin altında idol bulunmuştur²⁴⁰. Sandık mezarlarda çanak-çömlekler bireylerin karınlarının üstüne, madeni hediyeler ise çoğunlukla ölünün yanına konmuştur. Tunç ve gümüş iğneler çok sık bırakılan ölü hediyeleridir ve hemen her mezarda ele geçmiştir²⁴¹. Bilezikler kol ve bacak bileklerinde, kolyeler başın yanında ve boyunda, küpeler kulak yakınlarında, yüzükler parmaklarda, saç halkaları da baş çevresinde bulunmuştur²⁴².

Salur Höyük Mezarlığı'nda hediyeler pithos mezarların hem içinde hem de dışında bulunmuştur. Pithos mezara gömülen cinsiyeti belirlenememiş bir bireyin kolunun altına çanak, bir kadına ait olduğu tespit edilen gömünün baş kısmına ise çanak-çömlek ve tunç iğne bırakılmıştır. Mezarlarda madenden yapılmış hediye azdır. Hediyelerin sayıca az olması mezarların tahribata uğramasına veya mezar hedyesi geleneğinin olmamasına bağlanmıştır²⁴³.

²³⁷ Seeher 1992, 165.

²³⁸ Seeher 1993, 367.

²³⁹ Çambel 1952, 228-229.

²⁴⁰ Süel 1992, 133.

²⁴¹ Süel 1989, 148-149.

²⁴² Süel 1991, 208.

²⁴³ İbiş-Durmuş 2010, 19-22.

Alaca Höyük Mezarlığı dönemin önemli buluntularına sahip mezarlıklarından biridir. Kral ailesi mezarları oldukları düşünülen²⁴⁴ büyük çoğunluğu altın, gümüş, tunç ve bakırdan yapılmış hediyelerin bulunduğu mezarlar bizlere Erken Tunç Çağı'nın son çeyreği hakkında önemli bilgiler vermektedir. Ölümlere öbür dünyada eşlik etmesi amacıyla bırakılmış heykeller, güneş kursları, tanrıları simgeleyen hayvan heykelleri mezarlara gömülen insanların öteki dünya inanışlarını anlamamız açısından önemlidir. Bu geleneğin Alaca Höyük yerleşmesinde ve yerleşmenin diğer mezarlarında bulunmayışı, bu kültürün halk arasında yayılmadığını ve sadece belli bir sınıfa ait olduğunu destekler niteliktedir²⁴⁵. Oda mezarlardaki bireyler giydirilmiş kıyafetleri, vücutlarının belli bölgelerine takılmış ziynet eşyaları ve yanlarına bırakılmış silahlarıyla gömülmüştür. Güneş kursları, idoller ve figürinler bireylerin yüzlerinin karşısına konulmuştur. Bireylerin başuçlarına ve yanlarına altın taç, iğne, ayaklı kupa, gaga ağızlı testi ve asa başı bırakılmıştır. Baş, boyun ve omuz yanlarına ise iğneler ve kemer biçimli altın şeritler bırakılmıştır. Geyik ve boğa heykelleri mezarların ortasına, altın ve gümüş kaplar ve diğer hediyeler mezarların çevresine bırakılmıştır. Mezarlar önce hatıllar ile sonra da toprakla örtülmüş daha sonra kurban edilmiş büyük baş hayvanların baş ve ayakları bu toprak örtünün üstüne konmuştur. Bazı mezarlarda köpek gömüleri mezarların kenarlarında tespit edilmiştir, bu hayvan gömülerinin bir törenle ilgili olabileceği düşünülmektedir²⁴⁶.

Alaca Höyük'te metal eserler çok ileri seviyedeki bir maden işçiliğine sahiptir. Bu eserlerde altın dökme tekniği, ileri seviyede kakma ve kaplama tekniği kullanılmıştır. Hayvan heykelcikleri doğala yakın üslub ile oluşturulmuştur. Güneş kurslarında gelişkin bir sanat ve simetriyi başarıyla uygulamış Alaca Höyük zanaatkarları dönemin en ileri basamağına ulaşıldığını kanıtlar niteliktedir. Mezarlarda bulunan silahlar ve süs eşyaları bir tarafa, kült eşyalarının sayıca çok olması öbür dünya ve ölümden sonra da ruhun yaşamsal devamlılığına inandıklarını göstermektedir. Güneş kurslarında bulunan yıldız, ay, haç gibi semboller güneşe tapınışın toplum için önemli bir yere sahip olduğunu düşündürmektedir. İdollerin de dini sembol olarak önemli

²⁴⁴ Koşay 1951, 53.

²⁴⁵ Özgüç 1948, 120.

²⁴⁶ Koşay 1951, 56.

olduğu görülmektedir²⁴⁷. Mezarlarda bulunan eserlerin ya da hammaddenin maden ve bakır işçiliği yönünden zengin Samsun-Ordu-Tokat-Amasya şehirlerinden getirildiği, atölyelerin Alaca Höyük'ün kuzeyinde olduğu düşünülmektedir²⁴⁸.

Kalınkaya Mezarlığı'nda ele geçen yetişkinlere ait gömüler kötü durumda oldukları için cinsiyetleri belirlenememiştir. Ölü hediyeleri çanak-çömlek, tunç ve bakır güneş kursları, kamalar, bilezikler ve iğnelere oluşmaktadır. Mezarlar madenden yapılmış eserler açısından zengindir²⁴⁹. Mezarlığın bulunduğu coğrafyanın maden yataklarına yakınlığı zengin madeni eserlerle ilişkilendirilmiştir²⁵⁰.

Resuloğlu Mezarlığı'nda ele geçen hediyeler mezarların hem içlerine hem de dışlarına bırakılmıştır. Hemen her mezarda ölümlerin göğüsleri üzerine veya ölümlerin çevrelerine bırakılmış tunç iğneler bulunmuştur. İğnelerin bir kısmı bükülmüştür. Hem kadın hem de erkek mezarlarında bulunan tunç ve kurşun kaplar kullanılmaz hale getirilerek bükülmüştür. Mezarlara bırakılan hediyelerin bireylerin boyunlarına, kollarına ve kulaklarına yakın yerlerde bulunması, ölümlerin çoğu kez takılarıyla birlikte gömüldüğüne işaret etmektedir. Hançer, kap ve iğne gibi madeni hediyeler çoğu kez bükülerek ölümlerin göğüsüne konmuştur²⁵¹. Kadınların bulunduğu mezarlarda daha çok madeni kolye, küpe, kulak tıkaçı, saç halkaları, bilezik ve halhallar, erkeklere ait mezarlarda ise silahlar ele geçmiştir²⁵². Bireylerin serçe parmaklarında ele geçmiş küçük fincanların sunu amaçlı parmaklara takıldığı düşünülmektedir²⁵³. Çocuk ve bebekler çömlek ya da vazolara gömülmüştür. Bu mezarlara çok fazla sayıda süs eşyası ve pişmiş toprak çanak ve çömlekler hediye olarak bırakılmıştır²⁵⁴. Resuloğlu Mezarlığı'ndaki, itinayla yapılmış ve diğerlerine göre daha büyük sandık mezarlara

²⁴⁷ Koşay 1951, 84-85.

²⁴⁸ Özgüç 1948'te Alaca höyük eserlerinin halkın kendisinin ürettiğinin üzerinde dururken daha sonraki yıllarda eserlerin kuzeyde yer alan ve maden atölyelerinin varlığını bildiğimiz yerlerden getirilmiş olabileceğini ifade etmiştir.

²⁴⁹ Özgüç 1978, 30.

²⁵⁰ Mellink 1972, 169.

²⁵¹ Yıldırım-Ediz 2007, 212-216.

²⁵² Yıldırım-Ediz 2006, 59.

²⁵³ Yıldırım 2012, 247.

²⁵⁴ Yıldırım-Ediz 2007, 212-216.

toplumun önde gelen bireylerinin, pithos mezarların içine yapılan çoklu gömülere ise ailelerin gömülmüş olabileceği belirtilmiştir²⁵⁵.

Resuloğlu Mezarlığı'nda pithos ve sandık mezarların yanlarında ölü yemeği olduğu düşünülen sığır kemikleri bulunmuştur²⁵⁶. Ölü yemeği uygulaması yakın coğrafyadaki Alaca Höyük prens ve prenses mezarlarında da karşımıza çıkmaktadır²⁵⁷. Bu geleneğin halk mezarlarında da yaygın bir şekilde uygulandığını Resuloğlu Mezarlığı göstermektedir. Kurban töreni ve ölü yemeğini belgelendiren bu uygulamada, sığırların baş ve ayakları kesildikten sonra sığırlar pişirilmeden ölüye sunulmuş, hayvanın geri kalan kısımları ise ölü yemeğinde kullanılmış olmalıdır. Böylece, hem ölü hem de geride kalanlar ölü yemeğine iştirak ettirilmiştir. Bazı mezarlardaki sığır kemiklerinin diziliş şekilleri, Alaca Höyük'tekilerin paralelidir²⁵⁸.

Göltepe-Kestel mezarlarında bulunan pithos mezarlardaki gömüler çoğunlukla çocuk yaşlardaki bireylerden oluşmaktadır. Pithos mezarlara gömülen çocuk ve ergen yaştaki bireylere bırakılan hediyeler çanak ve çömleklerden oluşmaktadır²⁵⁹.

Gavur Evi Tepesi Mezarlığı'nda ölü hediyeleri pithos mezarlarda tespit edilmiştir. Hediyeler pişmiş toprak çanak ve çömleklerden oluşmaktadır. Hediyelerin kimler için bırakıldığı belirtilmemiştir²⁶⁰.

Harmanören-Göndürle Mezarlığı'nda hediyeler pithos mezarların içinde ele geçmiştir. Mezar içi ölü hediyeleri çoğunlukla çanak-çömlek ve madeni süs eşyalarından oluşmaktadır. Bir bireyin baş ve kalçası arasına çanak çömlek ve tunç halka bırakılmıştır²⁶¹. Çömlek mezar içinde bulunan bir çocuğun el kemikleri üzerinde tunç bilezik, kulaklarının yakınında halka küpe, çenesinin altında iğne, başının yakınında ise çanak ve çömlek ele geçmiştir²⁶². Birden fazla bireyin bulunduğu mezarlardan birinde kucak kucağa gömülmüş iki bireyin yanına çanak-çömlek ve

²⁵⁵ Yıldırım-İpek 2010, 28.

²⁵⁶ Yıldırım-Ediz 2008, 445.

²⁵⁷ Koşay 1951, 85.

²⁵⁸ Yıldırım 2012, 244.

²⁵⁹ Yener 1994, 201.

²⁶⁰ Vandam et al.2013, 247-248.

²⁶¹ Özsait 1997, 459.

²⁶² Özsait 1998, 610.

madeni takılar hediye olarak bırakılmıştır²⁶³. Bir başka mezarda ise iki yetişkin ve bir çocuktan oluşan gömüye zengin çanak çömlek ve madeni süs eşyaları bırakılmıştır. Birden fazla bireyin olduğu özellikle yetişkin ve çocukların birarada bulunduğu mezarlar aile mezarları olarak yorumlanmıştır²⁶⁴. Mezarlıktaki bazı boş bırakılmış mezarların içerisine çanak çömlek ve madeni süs eşyaları konulmuştur. Bu uygulama M.Özsait tarafından “birilerinin anısına yapılmış mezarlar” ya da “bebek mezarları” şeklinde yorumlanmıştır²⁶⁵. Mezarlıkta hayvan kurbanı ve gömü sonrası yemek töreniyle ilişkilendirilecek hayvan kemikleri bulunmuştur²⁶⁶.

Karataş-Semayük Mezarlığı Batı Anadolu'nun önemli mezarlıklarından biridir. Mezarlıkta dikkati çeken pithosların yerlerinin belli olması için çevrelerine taşlar dizilmiş olmasıdır. Bu uygulamanın mezarın tekrar kullanımı için işaret koyma amaçlı yapıldığı düşünülmektedir. Bir başka uygulama gömü için yapılmış pithosların ağız ya da gövdelerinde bulunan mühür baskılarıdır²⁶⁷. Bu mühürlerin ne amaçla basıldığı hakkında kesin bilgilere sahip değiliz. Pithosların büyük olmaları bunlara birden fazla kişinin gömüldüğünü, bu kişilerin de olasılıkla ailelerden oluştuğu tahmin edilmektedir. Karataş-Semayük Mezarlığı'nda bulunan ve M.Mellink'in soylu bir kişiye ait olduğunu düşündüğü mezarda ustura, hançer, bıçak ve topuz başları ele geçmiştir²⁶⁸. Karataş-Semayük Mezarlığı'nda erkek mezarlarının kadın mezarlarından daha büyük olduğu gözlenmiştir. Kadın gömülerine ağırşak, iğne, bilezik, saç halkası çocuklara ise altın ve gümüş takılar bırakılmıştır²⁶⁹. Kız çocuklarının hemen hepsinin parmaklarında ya da başlarının yakınında yüzük bulunmuştur. Karataş-Semayük'te dikkat çeken bir başka uygulama çocuk mezarlarında tespit edilmiş mermer idollerdir. Bu idoller mezarların içlerine kafaları kopartılıp bırakılmıştır. Mellink, idollerin başlarının kırık olmasını, ölümle ilgili bir büyü'nün ritüeli olarak yorumlamıştır²⁷⁰. Mellink'e göre kırılan idoller gündelik hayattaki anlamının dışına çıkarak farklı bir anlama sahiptirler²⁷¹. Karataş-Semayük Mezarlığı'ndaki iskeletler üzerinde antropologlar da incelemelerde

²⁶³ Özsait 2003, 308.

²⁶⁴ Özsait 2004, 441.

²⁶⁵ Özsait 1998, 612.

²⁶⁶ Özsait 1999, 469-70.

²⁶⁷ Mellink 1964, 275.

²⁶⁸ Mellink 1969, 324.

²⁶⁹ Angel 1976, 386.

²⁷⁰ Mellink 1964, 271-277.

²⁷¹ Mellink 1967, 254.

bulunmuştur. İncelemeler sonucunda bazı bireylerin kafataslarında ölümcül yaralanmalar tespit edilmiştir. Antropologlar yaralanmaların bir savaşın sonucunda gerçekleşmiş olacağını belirtmişlerdir²⁷². Sadece Karataş-Semayük'te değil çağdaşı olan diğer Erken Tunç Çağı topluluklarında da insanlara şiddetin uygulanmış olduğunu gösteren kanıtların olduğu vakalar ile karşılaşmıştır²⁷³. Bu yerleşmelerden biri İkiztepe'dir²⁷⁴.

Arslantepede ele geçmiş mezar, anlaşılması zor bir ritüele ve zengin ölü hediyelerine sahip olması bakımından önemlidir. Sosyal farklılığa sahip kişilerin gömüldüğü düşünülen yerleşim içi sandık mezar, şimdilik Doğu Anadolu'da bulunmuş tek kraliyet mezarıdır²⁷⁵. Tek bir erkek mezarında 75'ten fazla ölü hediyesi ele geçmiştir. Bu hediyeler madeni silahlar, hançerler, baltalar, mızrak uçları, keskiner, bıçaklar, spiraller, yüzükler, boncuklar ve kemer gibi zengin madeni hediyelerden oluşmaktadır²⁷⁶. Bireyin omuzlarında iğneler, başının yanında kolyeler, başının etrafında yüzlerce boncuk, göğsünün üstünde ise kumaş parçaları ele geçmiştir. Bilezikler, spiraller ve yüzükler mezarın köşesinde ele geçmiş, çok fazla sayıda testi de bireyin ayak dibine bırakılmıştır. Sandık mezarın köşelerine bırakılmış kaseler ve küçük testilerin ölümden sonraki yaşam için sunu amaçlı konulmuş oldukları düşünülmektedir²⁷⁷. Sandık mezardaki birey gömüldükten sonra mezar büyük bir taş ile kapatılmıştır. Bu mezarın kapak taşının üzerinde gelişigüzel bırakılmış, olasılıkla birbirleriyle akrabalık bağı olan bir kız ve bir erkek çocuğu bulunmuştur. Her iki çocuk ile beraber bakır/gümüş saç spiralleri, gümüş/bakır diademler, kumaş parçaları ve iğneler bulunmuştur. Yapılan incelemelere göre bu iki çocuğun ölmeden birkaç gün önce şiddete maruz kaldığı tespit edilmiştir²⁷⁸. Çocukların mezara konuldukları pozisyonun normal olmadığı, çocukların sandık mezarın üzerine fırlatıldığı belirtilmiştir. Bu iki çocuğun dışında aynı mezarlıkta iki genç kadın iskeleti daha ele geçmiştir. Her iki genç kadına hediye olarak diadem bırakılmış bunların dışında başka ölü hediyesi bulunmamıştır. Yapılan incelemeler sonucu iki yetişkin kadının da

²⁷² Erdal 2011,173.

²⁷³ Erdal 2011, 173.

²⁷⁴ Erdal 2011, 168-172.

²⁷⁵ Frangipane 2001, 105-106.

²⁷⁶ Frangipane 2001, 105-106.

²⁷⁷ Frangipane 2001, 105-106.

²⁷⁸ Frangipane 2001, 105-139.

ölmeden önce şiddete maruz kaldığı belirlenmiştir²⁷⁹. Mezarlıkta neler yapıldığını anlamak zor olsa da iki genç kadının olasılıkla bu mezarlıkta öldürülmüş olduğu düşünülmektedir²⁸⁰.

Gedikli Karahöyük Mezarlığı'nda farklı bir ölü gömme geleneği ile karşılaşırız. Bu dönem Gedikli'de yakma gömü görülür²⁸¹. Gedikli'de hem yerleşim içi hem de yerleşim dışı mezarlar tespit edilmiştir. Yerleşim içi mezarlarda yetişkinler basit toprak mezara, çocuklar ise çömlek ya da pithos mezarların içine konularak gömülmüştür. Bazı mezarlara hediye bırakılmamıştır. Tespit edilen bazı iskeletlerin kafataslarında yanma izlerinin görülmesi gömme töreni sırasında ateşin kullanıldığı bir uygulama olarak yorumlanmıştır. Basit toprak mezar kadın ve çocuk gömülerine bilezik, kolye, iğne ve çanak çömlekler bırakılmıştır²⁸².

Gedikli Karahöyük yerleşim dışı mezarlığındaki basit toprak mezarlara ölü hediyesi bırakılmamıştır. Tespit edilen çömlek mezarlardan birinde yetişkin bir kadın hediye bırakılmadan gömülmüştür. Oda ve sandık mezarlara kadınlar, erkekler ve çocuklar gömülerek çoklu gömü yapılmıştır. En sık rastlanılan ölü hediyeleri çanak-çömlekler, iğneler, balta ve halkalardır.

Gedikli Karahöyük Anadolu'da bu dönem yakma gömü uygulamasının görüldüğü az sayıdaki mezarlıklardan biridir. Yanmış insan kemiği parçacıkları çömleklerin içerisinde bulunmuştur²⁸³. Yakılan ölülerden geriye kalan kül ve kemik parçalarının bir kısmı sembolik olarak çömleklere konmuş, geri kalanlar ise etrafa dağıtılmıştır. Yakma sonrası kemiklerin kumaşa sarılarak çömleklere konduğu iğneler üzerindeki tekstil kalıntılarından anlaşılmıştır²⁸⁴. Yakma gömü yapılan alanlarda yoğun olarak ele geçmiş ölü hediyeleri çanak çömlekler ve iğnelerdir. Bulunan çanak ve çömleğin depas, tankart, alabastron, halka dipli şişe gibi kaplar olması nedeniyle komşu

²⁷⁹ Frangipane 2001, 105-139.

²⁸⁰ Frangipane 2001, 105-139.

²⁸¹ Yakar 2000, 321.

²⁸² Duru 2006, 17.

²⁸³ Duru 2006, 35.

²⁸⁴ Duru 2006, 57-58.

bölgelerden ithal olarak getirilmiş olduğu düşünülmektedir. Bu dönem Kuzey Suriye ile yoğun bir ticari ilişkinin olduğu bilinmektedir²⁸⁵.

Oda ve sandık mezarların arasındaki boş alanlarda ve yakma gömü yapılmış alanda dini törenler yapıldığına dair buluntular ele geçmiştir. Bu alanlarda küçükbaş hayvanlar kurban edildikten sonra toprağın üstüne bırakılmıştır. Toprağın üzeri kil ile sıvanmış ve ölü hediyeleri bu kil sıvalı alana bırakılmıştır²⁸⁶. Çukurların yeri ve şekilleri bunların dinsel anlamlarının olduğunu, kült amaçlı kullanılarak burada bir tören yapıldığını işaret etmektedir. Hayvanlar ayakları birleştirilerek bağlanmış ve kurban edilmiş, büyük olasılıkla derileri yüzülmeden çukura yerleştirilmişlerdir. Hayvanların kesik başları vücutlarının ortasına bırakılmıştır. Kurban edilmiş hayvanların yakıldığına dair bir kanıt bulunamamıştır. Sıvalı zemine dik olarak konulan pişmiş toprak fincanların etrafına idoller, hayvan figürinleri, sivri eşyalar, küçük tabaklar ve kil yumrularının bulunduğu düşünülmektedir²⁸⁷. Bu törenin neden yapıldığının kesin yanıtını bulmak zor olsa da Duru, törenin yapıldığı yerin bir mezarlık alanı olduğunu belirtmiş ve bu alanın “öteki dünya” “tanrılar dünyası” ile ilişkilendirmiştir. Özellikle yakma gömü uygulamasının kutsallaştırılması için kullanılmış bir alan olabileceğini vurgulanmıştır²⁸⁸.

Kutsal olarak tanımlanmış alanlarda bulunan hediyelerin anlamları olduğu düşünülmektedir. Fincanların sembolik anlamdan çok pratik amaçları olduğu, bu kaplara sıvı bir madde/ hayvan kanının konmuş olabileceği düşünülmektedir. İdollerin tanrılar aleminin baş kadın üyesini tasvir eden şematik semboller, hayvan figürinlerinin ise tanrılar aleminin erkek üyelerinin kutsal hayvanları olduğu belirtilmektedir²⁸⁹. Hediyelerden sivri, uzun ve kalın olanların fallik semboller, ince olanların ise boynuz olabileceğini belirtilmiştir²⁹⁰. Sivri, uzun ve bazen uçları bir yana eğik eşyaların tanrılarının simgeleri olduğu, yassı ve yuvarlak kil topaklarının ise bir cins ekmeğin sembolü olduğu varsayılmaktadır. Bütün bu eserlerin tören sırasında tanrılara sunulan eşyalar ya da gömü törenlerinden sonra yapılan “ölü yemeği” tasviri olduğu

²⁸⁵ Duru 2006, 66.

²⁸⁶ Duru 2006, 17.

²⁸⁷ Duru 1986, 169-176.

²⁸⁸ Duru 1986, 169-176.

²⁸⁹ Duru 1986, 169-176.

²⁹⁰ Duru 1986, 169-176.

belirtilmiştir²⁹¹. Törenlerin tanrılara adandığı, idol ve diğer sembollerin birden çok olmasının çok sayıda tanrı ve tanrıçaya yakarıldığının göstergesi olduğunu varsayan Duru, bu uygulamanın şimdilik bir benzerinin bulunmadığını ifade etmiştir²⁹².

Oylum Höyük mezarlarında ölümlere bırakılan hediyeler pithos mezarların içinde ve dışında bulunmuştur. İğnelerin genellikle omuza yakın bir yerde ele geçmesi giysileri tutturmak için kullanıldığı şeklinde yorumlanmıştır²⁹³. Bulunan bir çocuk mezarında çok fazla sayıda çanak ve çömlek ele geçmiştir²⁹⁴.

Birecik Mezarlığı'nda mezar içi ölü hediyelerinin büyük çoğunluğunu çanak ve çömlekler oluşturur. Boncuklar başların yanında, takılar bilek, boyun ve kulak yakınlarında ele geçmiştir. Sayıca yoğun olan iğneler hemen her mezarda tespit edilmiştir. Bazı mezarlarda 100'den fazla çanak ve çömlek gömünün çevresine dizilmiş olarak bulunmuştur. Bir gömüde baş hizasına yakın, bireyin iki elinin içinde iğneler bulunmuştur. Mezarların dışına, sandık ve pithos mezarların arasına bırakılmış diğer hediyeler mızrak uçları ve çanak ve çömleklerdir²⁹⁵.

Gre Virike Mezarlığı'nda mezar içi ölü hediyeleri oda mezarın ana odasında bulunmuştur. Bu mezarlara birden fazla kişi gömülmüştür. Hediyeler pişmiş toprak çanak-çömlek, madeni süs eşyaları, kargı ve ok uçlarından oluşmaktadır. Kerpiç sandık mezarda altın varak süsleme ele geçmiştir. Bir çömlek mezardaki bebeğin yanında tunç iğne, mezarın dışına ise şişeler konulmuştur²⁹⁶. Gre Virike'de bulunan çukurların içine serpilmiş tahılın ince çakılla kapatılmış olması farklı bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır²⁹⁷. Gre Virike'de bir oda mezar üzerine bırakılmış mezar küpünün omuzu üzerinde mühür baskısı bulunmuştur. İÖ 3. bin başlarına tarihlenen Cemdet Nasr stilinde yapılmış geometrik desenli, stilize insan ve hayvan figürleri ile bezenmiş mühürlere ait bu baskılar, tarımcı kırsal toplulukların kullandığı mühürler olarak nitelendirilmiştir²⁹⁸. T.Ökse'nin belirttiği üzere Collon, "İÖ 3. bin yıl boyunca Kuzey Mezopotamya, Suriye

²⁹¹ Duru 1986, 169-176.

²⁹² Duru 1986, 169-176.

²⁹³ Özgen 1990, 203.

²⁹⁴ Özgen 1990, 203.

²⁹⁵ Sertok-Ergeç 1999, 90.

²⁹⁶ Ökse 2002b, 245-249.

²⁹⁷ Abay 2006, 28.

²⁹⁸ Ökse 2006, 554-555.

ve Filistin’de yaygın olan bu uygulamanın dekoratif amaçlar yanında, kabın kime ait olduğunu ve kabın ustasını gösteren işaretler olduğunu, mühürlerin Suriye’de hüküm süren yerel sülaleler tarafından kullandığını” belirtmektedir²⁹⁹. Mezarlar’dan birinde, bulunan kuzu veya oğlak olduğu tahmin edilmiş hayvana ait kemikler üzerinde herhangi bir ateş ya da pişirme izi bulunmamıştır. Kemiklerin hayvan çığken parçalara ayrıldığı izlemine vermesi dolayısıyla ölü gömme gelenekleri açısından farklı bir uygulama olduğu belirtilmektedir³⁰⁰.

Hacınebi Tepe Mezarlığı’nda mezarların içlerine konan hediyelerin büyük çoğunluğunu çanak çömlekler ve iğneler oluşturmaktadır. Basit toprak mezarlardan birinde eşek çenesi bulunmuştur. Çömlek mezarlarda bulunan çocuk gömülerinde boncuklar ele geçmiştir³⁰¹.

Hassek Höyük Mezarlığı’nda hediyeler mezarların içlerinde tespit edilmiştir. Mezarlarda iskeletlere rastlanmamıştır. Ölü hediyelerinin çoğunluğunu çanak çömlekler ve madeni eşyalar oluşturmaktadır³⁰².

Titriş Höyük Mezarlığı’nda gömü hediyeleri mezarların içine bırakılmıştır. Çocukların ve yetişkinlerin aynı mezarda bulunmuş olması bu mezarların aile mezarları olduğu tahmin edilmektedir³⁰³. Bireylerin başlarının yakınında pişmiş toprak çanak ve çömlekler, bileklerinin yanında madeni eserler bulunmuştur³⁰⁴. Titriş Höyük iskeletlerini inceleyen antropologlar kadınların % 33,3 erkeklerin ise % 91.7’sinde ölümcül yaralanmalar saptamıştır. Antropologlar bir soykırımın yaşanmış olabileceğinin üzerinde durmaktadırlar³⁰⁵. Mezarlarda tespit edilen Ege Bölgesi kökenli keman biçimli mermer idoller, depas türü kaplar, Kenan tipi bıçaklar ve Suriye Şişeleri bu dönemde uzak mesafe ticaretini göstermesi açısından önemlidir³⁰⁶.

²⁹⁹ Ökse 2006, 554-555.

³⁰⁰ Uysal 2006, 760.

³⁰¹ Stein 1998, 179-209.

³⁰² Behm-Blancke 1981, 103-108.

³⁰³ Matney-Algaze 1995, 46.

³⁰⁴ Laneri 2002, 15.

³⁰⁵ Erdal 2011, 167.

³⁰⁶ Abay 2006, 28.

Lidar Höyük Mezarlığı'nda bireylerin yanlarında çok sayıda çanak ve çömlek ele geçmiştir. Ölü hediyesi kireçtaşından yapılmış pandatiflerin az rastlanılan örnekler olduğu belirtilmiştir³⁰⁷. Mezarlıkta bazı sandık mezarların diğerlerine göre daha büyük olarak yapıldığı anlaşılmıştır³⁰⁸.

Aşağı Salat Mezarlığı'nda ele geçen ölü hediyeleri mezarların hem dışında hem de içinde bulunmuştur. Bazı mezarlara ölü hediyesi bırakılmamıştır. Çanak çömlek, iğne ve boncuklar en yoğun bırakılan hediyelerdir. Erkek ve kadın gömülerinde yoğunlukla çanak ve çömlekler bulunmuştur. Kadınların baş ve boyun kısmında boncuk, çanak ve çömlek ve iğneler, çocuk mezarlarında ise ağırşak, çanak çömlek ve boncuklar bulunmuştur³⁰⁹. Bir mezar içinde ölüye hediye ya da sunu amaçlı bırakıldığı düşünülen kap içerisinde hayvan kemikleri ele geçmiştir³¹⁰. Bir sandık mezarda ise bireyin başının yanında küpe ve çanak, boyun ve göğüsünün üstünde boncuklar bulunmuştur³¹¹.

Girnavaz Mezarlığı'nda ölü hediyeleri mezarların içlerinde ele geçmiştir. Sunulan hediyelerin çoğunluğu çanak çömlek ve iğnelere oluşmaktadır. Çok fazla madeni eşya, özellikle silah ve balta ölü hediyesi olarak bırakılmış hediyelerdir³¹². Girnavaz'da kerpiç sandık mezarda tespit edilen yanmış kemikler ceset yakma uygulamasını akıllara getirirse de bu konuda kesin bir sonuca ulaşılamamıştır³¹³. Bulunan basit toprak mezarlardan birinde hasıra sarılarak yatırılmış bir birey tespit edilmiştir. Hasır'ın kefen olarak kullanılmış olabileceği belirtilmiştir. Mezar hediyelerinden olan kemikten yapılmış kadın heykelciği, kemiği işlemede çok yüksek bir ustalıkta olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Ele geçen mühür üzerindeki tasvirler Mezopotamya'da kullanılanlar ile benzerlikler göstermesi bakımından önemlidir³¹⁴.

Başur Höyük'teki mezarlarda bulunan hediyeler mezarların içlerine bırakılmıştır. Başur Höyük'te yakma gömü uygulamasının görüldüğü tespit

³⁰⁷ Hauptmann 1982, 9-22.

³⁰⁸ Hauptmann 1983, 231-264.

³⁰⁹ Günay-Şarbak-Ersoy 2011, 230-239.

³¹⁰ Günay-Şarbak-Ersoy 2011, 230-239.

³¹¹ Şenyurt 2004, 641-657.

³¹² Mellink 1990, 133.

³¹³ Erkanal 1991, 282.

³¹⁴ Erkanal 1990, 264-268

edilmiştir³¹⁵. Mezarlardan birinde bir kadın ve çocuğun birlikte gömüldüğü saptanmıştır. Ölü hediyeleri çoğunlukla çanak ve çömleklerden oluşmaktadır. Mezarlarda silindir mühürler ele geçmiştir. Uzak mesafeden ithal edildiği düşünülen lapis lazuli taşından yapılmış boncuklar, yönetici sınıfın örgütlenme becerisini ve ulaşılan örgütlülük seviyesini göstermesi açısından önemlidir. Bu nedenle mezarların yönetici bir sınıfa ait olduğu düşünülmektedir³¹⁶.

³¹⁵ Sağlamtımur-Ozan 2013, 261-265.

³¹⁶ Sağlamtımur-Ozan 2014, 514-530.

SONUÇ

Anadolu'da Erken Tunç Çağı'na ait mezarlıklarda ele geçen ölü hediyeleri, dönemin toplumsal yapısını anlamamızda önemli katkıları olan buluntulardır. Erken Tunç Çağı ekonomik potansiyelini simgeleyen maden endüstrisinin süreç içindeki üretimsel gelişimi ve diğer üretim alanlarına etkisi mezarlara bırakılan ölü hediyelerinden tespit edilebilmektedir. Tunçun yanı sıra altın, gümüş, kurşun gibi ve bunların birbirleriyle alaşımlandırılmasıyla üretilen eserler bu çağ boyunca statü, prestij ve zenginlik göstergesi de olmuştur. Statü eşyalarını değerli madenlerden yapılmış kaplar, süs eşyaları/takılar, dini/sembolik eşyalar, silahlar, mühürler olarak belirleyebiliriz. Coğrafya dışından ithal edilmiş lapis lazuli gibi yarı kıymetli taşlardan yapılmış eserler de statü-zenginlik göstergesi olarak değerlendirilebilir. Mezarlarda ele geçen eserler üretimde kullanılan hammadde ve form çeşitliliği gibi yaşamsal bilgiler sunarken aynı zamanda sembolik eserlerle öteki dünya anlayışına da ışık tutmaktadır.

Tezimizde Erken Tunç Çağı'na tarihlenen 49 Anadolu yerleşimindeki mezarlar ve mezarlık alanları bugünkü coğrafi bölge sınırlamaları dahilinde incelenmiştir. İnceleme sürecinde bölgelerarası bütünlüklerin ve geçişlerin olduğu belirlenmiştir. Ülke geneline bakıldığında Erken Tunç Çağı'nda hem yerleşim içi hem yerleşim dışı gömülerin olduğu tespit edilmiştir. Erken Tunç Çağı'nın son çeyreğinde yerleşim dışı mezarların sayılarının bariz şekilde arttığı gözlenmiştir. İki tipte konumlandırılan mezarlarda belli başlı beş başlık altında topladığımız basit toprak, pithos/küp ve çömlek, sandık, oda, kaya mezar olarak adlandırdığımız mezar çeşitleri görülmektedir. Bunlardaki uygulama büyük çoğunlukla ceset gömü olup inançsal ya da toplumsal farklılığı yaratan yakma uygulaması da belirlenmiştir. Mezarların süreçsel kullanımı incelendiğinde bazı mezarlarda aynı zamanda ölmüş insanların iskeletlerine, bazılarındaysa belli bir süreç içerisinde sürekli kullanıldığını ortaya koyan iskeletlere rastlanmıştır. Benzerlik ve farklılığı daha belirgin biçimde ortaya koyan durum ölü hediyeleri ve gömü ritüelleridir.

Tüm bu çalışma gerçekleştirildikten sonra Erken Tunç Çağı gömülerini geçiş alanları hariç Batı, Orta, Doğu ve Güneydoğu olarak belli başlı dört kültürel alan içinde değerlendirmekteyiz.

Batı Anadolu, komşusu olduğu Ege Adaları ile kültürel, geleneksel ve toplumsal olarak karşılıklı olarak birbirlerini etkiledikleri, bu iki bölge arasında aktif ilişkinin Neolitik Çağ'a kadar gittiği bilinmektedir. Ege Bölgesi ve Ege Adaları ölü gömme adetleri bakımından birbirlerini etkilemişlerdir. Pithos/küp ve sandık mezar geleneği bölgede yaygındır. Kıyı Ege Bölgesi'nin güneyinde bulunan Iasos yerleşmesindeki sandık mezarlar Kiklad Adaları'ndaki Erken Kiklad mezarlarına benzemesi ile iki bölge arasındaki etkileşimi göstermesi bakımından önemlidir. Bu benzerliklerin yanı sıra iki bölge arasındaki mezarlarda farklılıklar da bulunmaktadır.

Batı Anadolu Bölgesi'nde madensel materyallerden imal edilmiş eşyaların mezar hediyeleri arasında fazla rol oynamaması toplum ekonomisinde madenciliğin ön planda olmadığına işaret etmektedir. Bu bölgede Anadolu'nun önemli mezarlıklarından biri olan Yortan bulunmaktadır. Batı Anadolu'nun kuzeyinde benzer idollerin, benzer ölü gömme uygulamalarının ve bazı çanak çömlek formlarının bölgede yaygın olması, bize benzer kültürün ve dinin bölgede var olduğunu göstermesi bakımından önemlidir³¹⁷.

Yortan, Ovabayındır ve Babaköy mezarlıkları, toplumun ekonomik ve sosyal yapısına dair bilgi edinebileceğimiz ölü hediyeleri sunmuştur. Bu üç mezarlıktaki gömü yapılan pithoslar ve ölü hediyeleri, nitelikli ve belli bir kaliteye ulaşmış zengin örnekler olması bakımından önemlidir. Özellikle Yortan çanak çömleği ismini bölgenin kültürüne verecek kadar büyük bir öneme sahiptir ve birçok Batı Anadolu merkezinde, Yortan kültürüne ait çanak çömleğin benzerleri mezarlarda ele geçmiştir. Sadece Batı Anadolu'da değil Ege Adaları ve Kıbrıs'ta da Yortan çanak çömleğinin benzerlerinin bulunması dönemin uzak mesafe ticaretini göstermesi açısından önemlidir. Diğer yandan bu buluntular, insanların ortak beğeni eşyalarına sahip olduklarını da göstermektedir. Yortan'ın gelişkin çanak çömleği madencilikte ilerlemiş olduklarını düşündürse de mezarlara çok az sayıda madeni hediye bırakılmış olması şaşırtıcıdır. Yortan'da ele geçen idoller, Ahlatlı Tepecik'te bulunan pandantif, Bakla Tepe'de ele geçen amulet ve Boyalık'ta tespit edilmiş figürin dini nitelikteki hediyeleri oluşturan örneklerdir. Ayrıca sosyal farklılıklara dair izleri Bakla Tepe'deki trepanasyon uygulamasında gözlemlemekteyiz. Bakla Tepe'de diğerlerinden farklı olarak mezarına mühür bırakılmış ve trepanasyon uygulaması yapılmış kişi, toplumda önemli ya da

³¹⁷ Kamil 1982, 20.

farklı konumda kişilerin olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir. Gavurtepe’de altından yapılmış zengin süs eşyalarının ölü hediyesi olarak sunulması, şimdilik bölgede tektir.

Konum olarak Marmara Bölgesi’nde yer almasına karşın gömü uygulamaları açısından Batı Anadolu özelliklerini içerisinde barındıran Küçük Höyük Mezarlığı Batı Anadolu gömü anlayışı içerisinde değerlendirilmelidir.

Ege Bölgesi’nden güneyde Akdeniz Bölgesi’ne kuzeyde Orta Anadolu Bölgesi’ne geçiş alanları bulunmaktadır. Güneydekini temsil eden mezarlık Harmanören-Göndürle Mezarlığı’dır. Karataş-Semayük, Batı Anadolu gömü adetleri ile Akdeniz ölü gömme adetlerini aynı küme içinde değerlendirebileceğimizi ortaya koymuştur.

Karataş-Semayük’te soylu bir bireye ait olduğu düşünülen mezar sosyal farklılıkların olduğuna dair uygulamaları akıllara getirmektedir. Bu mezarlıkta çocuk mezarlarında bulunmuş, başları özellikle kopartılmış idoller, tahminen ‘öbür dünya inancı ile ilgili bir uygulama’ olarak dönemin diğer mezarlıklarında görülmeyen bir geleneğin Karataş-Semayük’te farklı bir rol oynadığını bizlere göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca Karataş bireylerinde görülen kafa yaralanmaları, olasılıkla bölgede başka bir etnik topluluk ile çatışmaya girilmiş olabileceğini akla getirmektedir.

Konum olarak Orta Anadolu Bölgesi’nde yer alan Demircihöyük-Sarıket Mezarlığı gömü adetleri açısından incelendiğinde Batı Anadolu kültür bölgesi ile Orta Anadolu kültür bölgesi arasında geçiş noktasındadır. Demircihöyük yerleşmesinin kültür tabakalarında madenden yapılmış eserler az olmasına rağmen, mezar hediyelerinde çok sayıda madeni esere rastlanması, cinsiyet ve yaş farkı gözetmeksizin ölülerin altın alınlıkla gömülmesi gömü kıyafetinin/takı eşyalarının bir parçası ya da tamamlayıcısı olarak veya gömülenlere ait kişisel eşya olarak düşünülebilir. Demircihöyük-Sarıket ve Küçük Höyük mezarlıklarında bulunmuş altın, gümüş ve tunç eserler, Batı Anadolu’daki diğer mezarlıklara göre sayıca daha fazladır. Her iki mezarlıkta da sosyal sınıf farkını gösterecek altın, gümüş ve tunçtan yapılmış diadem, alınlık gibi hediyeler dikkat çekicidir.

Erken Tunç Çağı boyunca Orta Anadolu Bölgesi'nde tespit edilmiş mezar tipleri basit toprak mezar, pithos/küp veya çömlek mezar ve taş sandık mezarlardır. Bu standart mezar çeşitlerine ilaveten İÖ 3. binin ortalarına tarihlenen ölü evi kavramı ile ilgili oda mezarlar ele geçmiştir. Bu mezarlar ile birlikte Anadolu'ya sadece yeni bir mezar tipi değil zengin hediyeli mezarlıklar, ölü için hayvan kurban etme ve kütle ilgili ölü yemeği adeti de gelmiştir. Mezopotamya, Suriye ve Kızılırmak Kavsi mezarlarında hemen hemen aynı çağda görülen oda mezarlar, diğer mezarlara bir üstünlük kuramamış olsa da Erken Tunç Çağı'nda kullanıldığı tespit edilmiştir. Erken Tunç Çağ'ında Kızılırmak Kavsi ile Batı Anadolu arasında ölü hediyeleri bakımından bazı farklılıklar olduğu görülmektedir. Batı Anadolu mezarlıklarında pişmiş toprak kaplar sayıca fazladır. Kızılırmak Kavsi'nde ise madenden yapılmış hediyelerin sayıca üstünlüğü söz konusudur. Burada zengin ölü hediyelerinin özel hazırlanmış mezarlarda bulunması hiyerarşik bir yapı ile diğer bir deyişle yönetici elit tabakayla ilişkilendirilebilir.

Maden kullanımında uzmanlaşmış toplumların Erken Tunç Çağı için hem sosyal hem de ekonomik yönden güçlü ve zengin sosyal yapıya işaret ettiğini düşünebiliriz. Maden kullanımı yanında öbür dünya inancıyla bağlantılı heykelcikler, idoller, güneş kursları, alemler öbür dünya inancının güçlü olduğunu göstermektedir. Öbür dünya inancıyla bağlantılı hayvan kurban etmenin, bölgede Alaca Höyük'te ayrıcalıklı sınıfa ait mezarlarda Resuloğlu'nda ise halk mezarlarında uygulanması, bu bölge toplumunun her sınıftaki bireyler tarafından benimsenen itikatın gereği olduğunu ortaya koymaktadır. Erken Tunç Çağı'nda Anadolu'nun bazı mezarlıklarında rastladığımız hayvan kemikleri adak ya da ritüel ziyafetlerinin kalıntıları olarak değerlendirilmektedir.

Günümüz coğrafyasında Karadeniz Bölgesi'nde yer alan İkiztepe, Oymaağaç, Göller, Tekeköy ve Horoztepe mezarları ve mezarlık alanları gömü uygulamaları açısından Orta Anadolu Kültür Bölgesi'ne dahil edilmelidir.

İkiztepe yerleşimindeki mezarlara yerleştirilen iskeletler üzerinde tespit edilmiş yaralanmalar, toplumun kendi içinde bir çatışmaya girmiş olduğunu ya da yerleşme dışından gelen bir düşman tarafından şiddete uğradıklarını düşündürür niteliktedir. Bu Erken Tunç Çağı'nda insanlar arasında ölümcül olabilecek şiddette çatışmaların var olduğunu göstermesi açısından önemlidir. İkiztepe'de erkek mezarlarında çok sayıda madeni savaş aletinin bulunması, bu armağanlara sahip ölümlerin çatışmalarla bağlantılı oldukları düşüncesini doğurmaktadır.

Erken Tunç Çağı'nda Doğu Anadolu Bölgesi'nin ölü gömme gelenekleri hakkında bilgimiz kısıtlı olsa da bölgede Erken Transkafkasya Kültürü'ne ait geleneğin görüldüğü bilinmektedir. Erken Transkafkasya kültüründe yerleşim dışı gömü geleneğinin hakim olduğu bilinmektedir. Ölümlerin yakılmadan ceset olarak gömüldüğü basit toprak mezarlar ve az sayıda yakma gömü uygulamasının tespit edildiği kurgan mezarlar mevcuttur. Mezarlarda ölü hediyesi bırakma geleneği de görülmektedir. Son yıllarda Ağrı'da yürütülen çalışmalar ile Doğubayazıt Ovası yüzey araştırması ve Bozkurt kazısı yapılmıştır. Burada ele geçen kurgan tipi mezarlar Doğu Anadolu mezar gelenekleri hakkında bilgi vermektedir. Mezar mimarisi olarak alçak ya da yüksek yığma tepeler altında taş sandık mezar ve oda mezarlar tespit edilmiştir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin stratejik olarak en önemli merkezlerinden birisi Arslantepe'dir. Dolayısıyla mezarlığı da bizlere önemli bilgiler sunar. Arslantepe'de "Kral Mezarları" olarak isimlendirilen mezarları, mezar tipleriyle, ölümlerin mezardaki konumlarıyla, ölü hediyelerinin nicelik ve nitelikleriyle incelediğimizde bu bölgedeki toplumun üst tabakasından elit/yönetici bireylerin ne kadar özenli ve ayrıcalıklı gömüldüğünü öğrenebilmekteyiz. Özellikle ölü hediyeleri bu dönem bölge toplumundaki sınıfsal farklılığın ayrımını yaptıran niteliktedir. Erken Tunç Çağı başına tarihlenen bu mezarla birlikte Erken Tunç Çağı'nın özellikle son çeyreğinde Orta Anadolu'da bulunan Demircihöyük-Sarıket, Alaca Höyük, Horoz Tepe, Resuloğlu

mezarlarındaki örnekler bu toplumsal zihniyetin Erken Tunç Çağ boyunca süregeldiğini ortaya koymaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde karşımıza çıkan oda mezar örnekleri, Anadolu'nun bilinen en erken örnekleri arasındadır. Genellikle toplu gömüde kullanılan oda mezarlar hem yerleşim içine hem de yerleşim dışına konumlandırılmıştır. Oda mezarlarda ölü gömme gelenekleri açısından diğer mezar tiplerindekilerden herhangi bir farkın olmadığı bilinmektedir. Oda mezarlarının, kentleşmeye bağlı olarak oluşan belli bir ekonomik düzeydeki sosyal sınıfa mensup gruplar tarafından kullanılan mezar yapıları olduğu düşünülmektedir. Mezarlarda Ege'den ithal edilmiş pişmiş toprak depas, tankard, Kiklad idollerinin yer alması ya da Mezopotamya kökenli mühür ve kolyelerin bulunması, yerleşimlere ithal edilen malların mezarlarda da kullanım tercihi olduklarına işaret etmektedir.

Orta Fırat boyunca kayaya oyulan oda mezarlar bölgenin kalkerli yapısından dolayı ortaya çıkmıştır. Coğrafyanın kültürü şekillendirmesinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan bu mezarlar toplu gömüler için Erken Tunç Çağı boyunca uzun bir süre kullanılmıştır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Gedikli Karahöyük Mezarlığı'ndaki karmaşık kült uygulamaları, toplumda dini inançların ve ritüellerin etkin bir role sahip olduğunu düşündürmektedir. Mezar alanının içerisinde özel olarak oluşturulmuş kutsal alanlara sahip olan Gedikli Karahöyük, hem hayvan kurban etme sonrası bırakılan dini özelliklere sahip ölü hediyeleriyle hem de yakarak gömme uygulamasıyla bölgede farklı bir konuma sahiptir. Yakarak gömme uygulaması birbirinden yüzlerce kilometre uzakta farklı coğrafi bölgelerde yer alan Kaklık Mevkii, Karağaç, Başur Höyük yerleşimlerinde de görülmektedir. Bu eşleştirme, bu kadar uzak mesafelerde yaşamalarına karşın, yakma uygulamasını gerçekleştirenlerin dini inançlarının gömü uygulamaları noktasında ortak vecibelere sahip olabileceklerine dair bir veri olarak değerlendirilebilir.

Gre Virike Mezarlığı'ndaki mühür baskıları üzerinde görülen sahneler, ithal çanak çömlekler ve çukurlara buğday serpmeye geleneği ise Mezopotamya ile olan ilişkileri göstermesi açısından önemlidir. Demek ki, iki coğrafyanın birbirine olan yakınlığı sadece ticari ilişkileri değil inanç ve geleneklerini de etkilemiştir.

Anadolu Erken Tunç Çağı mezarlıklarından çalışmamızda yer alan mezarlıkların bulunduğu Batı Anadolu, Orta Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi kendi yöresel kültürlerinin yanı sıra buldukları coğrafyaya komşu oldukları kültürlerin etkisinde de kalmışlardır. Bu etki mezarlarda ve beraberinde ölü hediyelerinde gözlemlenmiştir. Erken Tunç Çağı Batı Anadolu orta ve küçük ölçekli yerleşmelerindeki zengin sınıfa ait mezarlıklar Orta Anadolu'dakilerden farklılıklar gösterir. Orta Anadolu'nun karakteristik sembolik eşyaları, hayvan kurbanı sonrası gömüler, topuz başları, sistrum gibi ölü hediyeleri sadece bu yöreye özgüdür. Öte yandan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan mühür baskılarını, mülkiyet kavramının mezarlara yansması olarak düşünebiliriz.

Tüm bu veriler Erken Tunç Çağı Anadolu'sunun ölü gömme konusundaki çeşitliliğini, süreçteki devamlılığını, yeniliklerini, değişimlerini, kültürler arası ortaklıklarını, farklılıklarını, ticari ilişkilerin kültürler arasındaki etkileşimini ve sanata ruh veren yönünü ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Abay, E. (2006) “Geç Uruk Çöküşünden Sonra Güneydoğu Anadolu’da Siyasi Yapılanma ve Bölgeselleşme Eğilimleri”, *Hayat Erkanal’a Armağan Kültürlerin Yansıması*: İstanbul, ss. 25-33.
- Akok, M. (1979) “Alaca Höyük’te Son Dönem Arkeolojik Çalışmalarla Açıklığa Kavuşturulan Yapı Tekniği ve Mimari Gerçekler”, *Kongreye Sunulan Bildiriler VIII/I*: Ankara, ss. 107-113.
- Akurgal, E. (1958) “Yortankultur-Siedlung in Ovabayındır bei Balıkesir”, *Anatolia-III*: Ankara, ss. 157-164.
- Akyurt, M. et al.(1993) “1991 Gırnavaz Kazıları”, 14.*KST*, c. I: Ankara, ss. 267-280.
- Algaze, G. et al.(1994) “Titris Höyük, A Small EBA Urban Center in Southeastern Anatolia”, *Anatolica* 21, ss. 13-65.
- Algaze, G. - Mısır A. (1996) “Titriş Höyük, A Small EBA Urban Center in Southeastern Anatolia: The 1994 Season”, 17.*KST* c.I: Ankara, ss. 129-150.
- Alkım, U.B. (1980) “1979 Dönemi İkiztepe Kazıları”, 2.*KST*, c.I: Ankara, ss. 151-154.
- Alp, S. (1965) “Güneybatı Anadolu’da Bulunan Erken Bronz Çağı’na Ait Mermer İdoller”, *Belleten* 29/113: Ankara, ss. 4-14.
- Angel, J.L. (1976) “Excavations in the Elmalı Area, Lycia, 1976. Appendix: Early Bronze Karataş People and Their Cemeteries”, *AJA* 80, ss. 385-391.
- Arık, R.O. (1937) *Alaca Höyük Hafriyatı*: Ankara.
- Behm-Blancke, M. R. (1981) “Hasek Höyük 1980 Kazı Dönemi”, 3.*KST*: Ankara, ss. 103-108.
- Behm-Blancke, M. R. (1988) “1986 Yılı Hasek Höyük Kazıları”, 9.*KST*, c.I: Ankara: ss. 71-77.
- Belli, O. (2004) *Anadolu’da Kalay ve Bronz’un Tarihçesi*, Eds. K. Dörtlük: İstanbul.

- Bilgi, Ö. (1982) “1981 Dönemi İkiztepe Kazıları”, 4.*KST*, c.I: Ankara, ss. 49-55.
- Bilgi, Ö. (1984) “İkiztepe Kazılarının 1983 Dönemi Sonuçları”, 6.*KST*, c.I: Ankara, ss. 55-65.
- Bilgi, Ö. (1985) “İkiztepe Kazılarının 1984 Dönemi Sonuçları”, 7.*KST*, c.I: Ankara, ss. 111-119.
- Bilgi, Ö. (1986) “İkiztepe Kazılarının 1985 Dönemi Sonuçları”, 8.*KST* c.I: Ankara, ss. 149-157.
- Bilgi, Ö. (1987) “İkiztepe Kazılarının 1986 Dönemi Sonuçları”, 9.*KST*, c.I: Ankara, ss. 169-181.
- Bilgi, Ö. (2004a) “İkiztepe Mezarlık Kazıları ve Ölü Gömme Geleneği”, 17. *Anadolu Araştırmaları I*, Eds. Ş. Dönmez: İstanbul, ss. 25-50.
- Bilgi, Ö. (2004b) “Klasik Çağ Öncesi”, *Anadolu Dökümün Beşiği*, Eds. Ö. Bilgi: İstanbul, ss. 45-98.
- Bilgi, Ö. - Özbal, H. - Yalçın Ü. (2004) “ Bakır-Tunç Döküm Sanatı”, *Anadolu Dökümün Beşiği*, Eds. Ö. Bilgi: İstanbul, ss. 1-45.
- Bilgi, Ö. (2006) “İkiztepe’den ‘W’ Kabartma Bezekli Kap”, *Hayat Erkanal’a Armağan Kültürlerin Yansıması*, Eds. B. Avunç: İstanbul, ss. 158-162.
- Boysal, Y. (1979) “Lagina Kazıları”, VIII.*Türk Tarih Kongresi*, c.I: Ankara ss. 389-390.
- Bruhl, L.L. (1964) *İlkel İnsanda Ruh Anlayışı*, Çev.O. Adanır: Ankara.
- Burney, C.A. (1958) “Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age”, *Anatolian Studies* 8: Ankara, ss. 157-209.
- Burney, C.A - Lang, D.M. (1971) *The Peoples of the Hills*: London.
- Childe, G. (1936) *Kendini Yaratan İnsan*, Çev. F. Ofloğlu: İstanbul.

- Cierny, J. - Stöllner, T. - Weisgerber, G. (2006) “Orta Asya’da Kalay”, *Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*, Eds. Ü. Yalçın, C. Pulak, R. Slotta: İstanbul, ss. 433-453.
- Çambel, H. (1952) “Frigya’da, Midas Şehri Yanında Bulunan Prehistorik Mezar”, *IV.Türk Tarih Kongresi*: Ankara, ss. 228-229.
- Çevik, Ö.(2005) *Tarihte İlk Kentler ve Kentleşme Süreci-Kurumsal Bir Değerlendirme*: İstanbul.
- Çevik, Ö. (2007) “The Emergence of Different Social System in Early Bronze Age Anatolia: Urbanisation Versus Centralisation”, *Anatolian Studies* 57: Ankara, ss. 131-140.
- Çilingiroğlu, A. (1985) “Van-Dilkaya Höyüğü 1984 Kazıları”, *7.KST*, c.1: Ankara, ss. 151-163.
- Çilingiroğlu, A. et al. (2004) “Ulucak Höyük: Excavations Conducted Between 1995-2002”, *Ancient Near Eastern Studies Supplement* 15: Leuven, ss. 1-161.
- Deitweiler, A.H. - Hanfmann, G. - Mitten, D.G. (1967) “Excavations at Sardis-1967”, *Türk Arkeoloji Dergisi* 16/2: Ankara, ss. 77-85.
- Derin, Z. - Özkan, T. (1999) “Ulucak Höyük Mezarlığı”, *Kemalpaşa Kültür Ve Çevre Sempozyumu- Bildiriler*: İzmir, ss. 113-130.
- Derin, Z. - Caymaz, T. (2014) “İzmir’in Prehistorik Yerleşimi Yeşilova Höyüğü 2012 Yılı Çalışmaları”, *35.KST*, c. I: Muğla, ss. 419-434.
- Duru, R. (1972) “Anadolu’da Bulunmuş Altın Kulak Tıkaçları”, *Belleten* 36: Ankara, ss. 123-135.
- Duru, R. (1979) *Keban Projesi Değirmentepe Kazısı 1973*: Ankara.
- Duru, R. (1986) “Tarihöncesi Çağlarına Ait Dini Bir Tören”, *5.Anadolu Araştırmaları*: İstanbul, ss. 169-176.

- Duru, R. (2006) *Gedikli Karahöyük I - Prof Dr. U. Bahadır Alkım'ın Yönetiminde 1964-67 Yıllarında Yapılan Kazıların Sonuçları*: Ankara.
- Duru, R. (2008) *Burdur-Antalya Bölgesi'nin Altın Yılı*: Antalya.
- Duru, R. - Umurtak, G. (2009) "Bademağacı Kazıları 2007 Yılı Çalışmaları", 30.KST, c.1: Ankara, ss. 255-268.
- Duyar, İ. - Atamtürk, D. (2010) "Erken Tunç Çağında Orta Anadolu'da Ölü Gömme Âdeti, Sağlık Yapısı Ve Yaşam Biçimi: Resuloğlu Örneği", 1.Çorum Kazı Ve Araştırmalar Sempozyumu: Çorum, ss. 29-41.
- Efe, T. (2003) "Batı Anadolu", *Arkeoatlas 2*, Eds. N. Karul: İstanbul, ss. 94-130.
- Efe, T. (2007) "The Theories of the 'Great Caravan Route' between Cilicia and Troy : The Early Bronze Age III Period in Inland Western Anatolian", *Anatolian Studies 57*, ss. 47-64.
- Ekmen, H. (2012) "Yeni Veriler Işığında Başlangıcından M.Ö. II. Binin Sonuna Kadar Anadolu'da Yakarak Gömme (Kremasyon) Geleneği", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1*: Çorum, ss. 23-49.
- Eliade, M. (1976) *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, Çev. A. Berktay: İstanbul.
- Ensert, H. K. (1995) *Erken Tunç Çağı Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye Bölgesi Ölü Gömme Gelenekleri Işığında Oylum Höyük Mezarları*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi: Ankara.
- Erdal, Y. S. (2006) "Bakla Tepe Erken Tunç Çağı II Mezarlığından Bir Trepanasyon", *Hayat Erkanal'a Armağan Kültürlerin Yansıması*, Eds. B. Avunç: İstanbul, ss. 337-345.
- Erdal, Y. S. (2011) "İkiztepe'de Kafa Yaralanmaları: Anadolu'da Erken Bir Savaşın İzleri", *Karadenizden Fırat'a Bilgi Üretimleri, Önder Bilgi'ye Armağan Kitabı*, Eds. A. Öztan, Ş. Dönmez: Ankara, ss. 159-191.
- Erkanal, H. (1990) "1988 Gırnavaz Kazıları", 11. KST, c. I: Ankara, ss. 261-273.

- Erkanal, H. (1991) “1989 Gırnavaz Kazıları”, 12. *KST*, c. I: Ankara, ss. 277-292.
- Erkanal, H. (1996) “Early Bronze Age Urbanization In The Coastal Region Of Western Anatolia”, *Tarihten Günümüze Anadoluda Konut ve Yerleşme-Housing And Settlement in Anatolia; A Historical Perspective*, Eds. Y. Sey: İstanbul, ss. 70-82.
- Erkanal, H. - Özkan, T.(1997) “1995 Bakla Tepe Kazıları”, 18.*KST*, c.1: Ankara, ss. 261-279.
- Erkanal, H. - Özkan, T.(1998) “1996 Bakla Tepe Kazıları”, 19. *KST*, c. I: Ankara, ss. 399-425.
- Erkanal, H. - Özkan, T. (1999a) “1997 Bakla Tepe Kazıları”, 20. *KST*, c. I: Ankara, ss. 337-355.
- Erkanal, H. - Özkan, T. (1999b) “Bakla Tepe Kazıları” Tahtalı Barajı Kurtarma Kazısı Projesi, Eds. T. Özkan: İzmir, ss. 12-41.
- Erkanal, H. - Özkan, T. (2000a) “1998 Bakla Tepe Kazıları”, 21. *KST*, c. I: Ankara, ss. 263-278.
- Erkanal, H. (2000b) “1998 Liman Tepe Kazıları”, 21.*KST*, c. I: Ankara, ss. 251-262.
- Erkanal, H. (2011) “Early Bronze Age Settlement Models and Domestic Architecture in the Coastal Region of Western Anatolia”, *Across The Cyclades And Western Anatolia During The 3rd Millennium BC*, Eds.V. Şahoğlu, P. Sotirakopoulou: İstanbul, ss. 130-135.
- Erkanal, H. (2012) “Limantepe”, *Anadolu-Anatolia, DTCF Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları, Anı-Armağan Serisi Ek III.2*, Eds. O. Bingöl, A. Öztan, H. Taşkiran: Ankara, ss. 219-231.
- Erkanal, H. - Şahoğlu, V. (2012) “Bakla Tepe”, *Anadolu-Anatolia, DTCF Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları, Anı-Armağan Serisi Ek III.2*: Ankara, ss. 91-99.

- Fidan, E. (2012) “Küllüoba Kazıları Ve Batı Anadolu Tunç Çağları Üzerine Yapılan Çalışmalar”, *Masrop E-dergi* 7, Eds. O. Ekinci, D. Baykan: İstanbul, ss. 1-44.
- Frangipane, M. (1996) “Doğu Anadolu’da Kentleşme Modelleri, Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut Ve Yerleşme”, *Habitat II*: İstanbul, ss. 60-70.
- Frangipane, M. (1998) “Arslantepe 1996: The Finding of an E.B. I Royal Tomb”, *19.KST, C.I*: Ankara, ss. 291-309.
- Frangipane, M. et al. (2001) “New Symbols of a New Power in a Royal Tomb From 3000 BC Arslatepe”, *Paleorient* 27/2: Malatya, ss. 105-139.
- Frangipane, M. (2002) *Yakın Doğu’da Devletin Doğuşu*, Çev. Z. Z. İlgelen: İstanbul.
- Frangipane, M. et al. (2004) “The 2001 Excavation Campaign at Zeytinli Bahçe Höyük: Preliminary Results”, *Salvage Project Of The Archaeological Heritage Of Ilisu And Carchemish Dam Reservoirs*, Eds. N. Tuna, J. Greenhalg, J. Velibeyoğlu: Ankara, ss. 20-56.
- Günay, I. - Şarbak, Ü. - Ersoy, A. (2011) “Aşağı Salat Erken Tunç Çağı I İskeletlerinin Antropolojik Analizi”, *TUBAV Bilim Dergisi* 4/3: Ankara, ss. 230 -239.
- Günel, S. (2012) “Çine-Tepecik 2010 Yılı Kazıları”, *33.KST*, c. II: Ankara, ss. 19-39.
- Günel, S. (2013) “Çine-Tepecik 2011 Yılı Kazıları”, *34.KST*, c. I: Ankara, ss. 377-387.
- Günel, S. (2014) “Çine-Tepecik 2012 Yılı Kazıları”, *35.KST*, c. II: Ankara, ss. 111-124.
- Gürkan, G. - Seeher, J. (1991) “Die Frühbronzezeitliche Nekropole Von Küçükhöyük Bei Bozüyük”, *Ismitt* 41: Tübingen, ss. 39-96.
- Harmankaya, S - Erdogu, B. (2002) *Türkiye Arkeolojik Yerlesimleri-IVb, İlkTunç*: İstanbul.
- Hauptmann, H. (1972) “Norşun Tepe Kazısı; 1970”, *Keban Projesi 1970 Çalışmaları 1972*: Ankara, ss. 87-101.

- Hauptmann, H. (1982) "Recent Archaeological Research in Turkey", *Anatolian Studies* 32, ss. 9-22.
- Hauptmann, H. (1983) "Recent Archaeological Research in Turkey", *Anatolian Studies* 33, ss. 231-264.
- Hauptmann, H. (1987) "Recent Archaeological Research in Turkey", *Anatolian Studies* 37, ss. 179-223.
- Haviland, W.A. et al.(2006) *Kültürel Antropoloji*, Çev. İ. D. E. Sarioğlu: İstanbul.
- Hodder, I. (2006) *Çatalhöyük Leoparın Öyküsü*, Çev. D. Şendil: İstanbul.
- Hüryılmaz, H. (2006) "Gökçeada-Yenibademli Höyük'te Kent Organizasyonu ve Yönetim", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 5/18: Ankara, ss. 30-43.
- Işıklı, M. (2012) *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü*: İstanbul.
- İbiş, R. - Durmuş, S. (2010) "Çankırı Salur Orta Anadolu'nun Kuzeyinde Bir Eski Tunç Çağı Mezarlığı", *Anadolu/Anatolia* 36, ss. 13-43.
- Joukowsky M. S. (1986) *Prehistoric Aphrodisias, An Account of the Excavations and Artifact Studies II*, Louvain-la-Neuve.
- Kamil, T. (1982) *Yortan Cemetery In The Early Bronze Age Of Western Anatolia*: Oxford.
- Korfmann, M. (2001a) "M.Ö. 2. ve 3. Binyılda Ticaretin Kesişme Noktası: Yüksek Troia Kültürü ve Kıyusal Troia Kültürü ile İlgili Bilgiler", *Troia. Düş ve Gerçek*: İstanbul, ss. 355-368.
- Korfmann, M. (2001b) "Tarih Öncesi Yerleşim Yeri, Hisarlık Tepesi", *Troia. Düş ve Gerçek*: İstanbul, ss. 347-354.
- Korfmann, M. (2003) "Demircihöyük", *Arkeoatlas 2*: İstanbul, ss. 111-113.
- Koşay, H.Z. (1951) *Alaca Höyük Kazısı*: Ankara.

- Koşay, H.Z - Turfan, K. (1959) “Erzurum-Karaz Kazısı Raporu”, *Belleten* 23/91: Ankara, ss. 349-413.
- Koşay, H.Z - Vary, H. (1964) *Pulur Kazısı; 1960 Mevsimi Çalışmaları Rapor*: Ankara.
- Koşay, H.Z - Vary, H. (1967) “Güzelova (Tufanç) Erzurum Kazısı,1961”, *Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırmaları* 46: Ankara.
- Koşay, H.Z. (1971) “Pulur (Sakyol) Kazısı, 1969”, *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*: Ankara, ss. 99-103.
- Kökten, K. (1949) “Tarihöncesi Araştırmaları Hakkında Kısa Rapor”, *Belleten* 13-52: Ankara, ss. 811-831.
- Lamb, W.L. (1937) “Excavations at Kusura Near Afyon Karahisar”, *Archaeologia* 86: London, ss. 1-64.
- Laneri, N. (2002) “The Discovery of a Funerary Ritual Inanna/ Ishtar And Her Descent to The Nether World in Titriş Höyük”, *East And West* 52-1/4, ss. 9-51
- Laneri, N. (2007) “Burial Practices at Titriş Höyük, Turkey: An İnterpretation”, *Journal Of Near Eastern Studies* 66, ss. 241-266.
- Langaney, A. et al. (2012) *İnsanın En Güzel Tarihi*, Çev. N. Devrim: İstanbul.
- Latacz, J. - Starke, F. (2006) “MÖ 2. Binyılın İkinci Yarısında Doğu Akdeniz Bölgesi'nin Politik Coğrafyası”, *UluburunGemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*, Eds.Ü.Yalçın, C. Pulak, R.Slotta: İstanbul, ss.189-194.
- Levi, D. (1986) *Iasos Kazıları*, Çev. N. Adabağ: Ankara.
- Levinas, E. (1991) *Ölüm Ve Zaman*, Çev. N. Başer: İstanbul.
- Lewin, R. (1993) *Modern İnsanın Kökeni*, Çev. N. Özüaydın: Ankara.
- Lloyd, S - Mellaart, J. (1962) *Beycesultan 1*: Londra.

- Massa, M. (2014) "Early Bronze Age Burial Customs on The Central Anatolian Plateau: A View From Demircihöyük-Sarıket", *Anatolian Studies* 64, ss. 73-93.
- Matney, T - Algaze, G. (1995) "Urban Development at Mid-Late Early Bronze Age Titriş Höyük in Southeastern Anatolia", *The Archaeology Of Empire in Ancient Anatolia*, ss. 33-52.
- Matney, T - Algaze, G - Pittman, H. (1996) "Excavations at Titriş Höyük in Southeastern Turkey A Preliminary Report of the 1996 Season", *Anatolica* 23: Leiden, ss. 61-84.
- Matney, T. et al. (2010) "Understanding Early Bronze Age Social Structure Through Mortuary Remains: a Pilot a DNA Study From Titris Höyük, Southeastern Turkey", *International Journal of Osteoarchaeology* 22, ss. 338-351.
- Mellink, M. J. (1964) "Excavations at Karataş-Semayük in Lycia", *AJA* 68, ss. 269-284.
- Mellink, M. J. (1965) "Excavations at Karataş-Semayük in Lycia", *AJA* 69, ss. 241-259.
- Mellink, M. J. (1966) "Excavations at Karataş-Semayük in Lycia", *AJA* 70, ss. 245-257.
- Mellink, M. J. (1967) "Excavations at Karataş-Semayük in Lycia", *AJA* 71, ss. 251-267.
- Mellink, M. J. (1968) "Excavations at Karataş-Semayük in Lycia", *AJA* 72, ss. 243-263.
- Mellink, M. J. (1969a) "Archaeology in Asia Minor", *AJA* 73, ss. 203-227.
- Mellink, M. J. (1969b) "Excavations at Karataş-Semayük in Lycia", *AJA* 73, ss. 319-331.
- Mellink, M. J. (1970) "Excavations at Karataş-Semayük in Lycia", *AJA* 74, ss. 245-259.
- Mellink, M. J. (1972) "Excavations at Karataş-Semayük in Lycia", *AJA* 76, ss. 257-269.
- Mellink, M. J. (1974) "Excavations at Karataş-Semayük and Elmalı, Lycia", *AJA* 78, ss. 351-359.
- Mellink, M. J. (1990) "Archaeology In Anatolia", *AJA* 94/1, ss. 25-151.

- Mellink, M. J. (1994) "The E.B. II-III Transition at Karataş-Semayük: Village, Center and Cemetery", 15.*KST*, c .1: Ankara, ss. 457-460.
- Meriç, R. (1982) *Metropolis in Ionien, Ergebnisse einer Survey-Unternehmung in den Jahren 1972-1975*, Verlag Anton Hain- Königstein/Ts, Germany.
- Meriç, R. (1988) "1987 yılı Alaşehir Kazısı", 10.*KST*, c. I: Ankara, ss. 157-170.
- Meriç, R. (1993) "1991 yılı Alaşehir Kazısı", 14.*KST*, c. II: Ankara, ss. 356-365.
- Mitten, D.G - Yüğrüm, G. (1969) "Excavations at Ahlatlı Tepecik The Gygean Lake 1968", *Türkiye Arkeoloji Dergisi* 17/1: Ankara, ss. 125-131.
- Mitten, D.G -Yüğrüm, G. (1971) "The Gygean Lake 1969; Eski Balıkhan; Preliminary Report", *Harvard Studies In Classical Philology* 75, Cambridge-Massachusetts, ss. 191-195.
- Mitten, D.G - Yüğrüm, G. (1974) "Ahlatlı Tepecik, Beside The Gygean Lake", *Archaeology*-27, ss. 22-29.
- Mumford, L. (1961) *Tarih Boyunca Kent*, Çev. G. Koca, T.Tosun: İstanbul.
- Ökse, T. (2002a) "Gre Virike: Fırat Kenarında Bir 3.Bin Kutsal Alanı", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 19/2: Ankara, ss. 53-76.
- Ökse, T. (2002b) "Gre Virike 2000 Kazısı", *Ilisu Ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları*, Eds. N. Tuna, J. Velibeyoğlu: Ankara, ss. 241- 270.
- Ökse, T. (2005) "Early Bronze Age Chamber Tomb Complexes At Gre Virike On The Middle Euphrates", *Bulletion Of A American Schools Of Oriental Research* 339, ss. 21-46.
- Ökse, T. (2006) "Early Bronze Age Graves At Gre Virike: An Extraordinary Cemetery on The Middle Euphtates", *Journal Of Near Eastern Studies* 65/1, ss. 1-38.
- Özbek, M. (1992) "Aşıklı Höyük Neolitik İnsanları", VII.*Arkeometri Sonuçları Toplantısı*: Ankara, ss. 145-160.

- Özbek, M. (2007) *Düinden Bugüne İnsan*: Ankara.
- Özbek, M. (2011) “Köşk Höyük’te Kil Sıvalı İnsan Başları: Son Buluntular Işığında Yeni Bir Değerlendirme”, *Karadenizden Fırata Bilgi Üretimleri, Önder Bilgiye Armağan Yazılar*, Eds. A. Öztan, Ş. Dönmez: İstanbul, ss. 300-311.
- Özdoğan, A. (1999) “Çayönü”, *Neolithic in Turkey*, Eds. M. Özdoğan: İstanbul, ss.35-65.
- Özdoğan, M. (1999) “Anadolu'dan Avrupa'ya Açılan Kapı: Trakya”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 90, Eds. N.Başgelen: İstanbul, ss. 2-28.
- Özdoğan, M. (2006) “Yakın Doğu Kentleri ve Batı Anadolu’da Kentleşme Süreci”, *Hayat Erkanal’a Armağan Kültürlerin Yansıması*, Eds. A. E. Ötkü: İstanbul, ss. 571-578.
- Özgen, E. (1989) “Oylum Höyük 1987”, 10.*KST*, c. I: Ankara, ss. 95-102.
- Özgen, E. (1990) “Oylum Höyük 1988”, 11.*KST*, c. I: Ankara, ss. 203-210.
- Özgen, E - Carter, E. (1991) “Oylum Höyük 1989”, 12. *KST*, c. I: Ankara, ss. 259-268.
- Özgen, E. (1993) “An Early Bronze Burial at Oylum Höyük Near Kilis”, *Nimet Özgüç'e Armağan*, Eds. M. J. Mellink, E. Porada, T. Özgüç: Ankara, ss. 467-472.
- Özgüç, N. (2009) *Samsat*: Ankara.
- Özgüç, T. (1944) “Yortan Mezarlık Kültürüne Ait Yeni Buluntular”, *Bellekten* 8-29: Ankara, ss. 53-70.
- Özgüç, T. (1948) *Öntarihte Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri*: Ankara.
- Özgüç, T - Akok, M. (1958) *Horoztepe Eski Tunç Devri Mezarlığı Ve İskan Yeri*: Ankara.
- Özgüç, T. (1978) *Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar*: Ankara.
- Özgüç, T. (2005) *Kültepe*: İstanbul.

- Özkaya, V - Coşkun, A. (2011) “Körtiktepe 2009 Kazısı”, 32.KST, c. I: Ankara, ss. 81-100.
- Özsait, M. (1995) “1993 Yılı Harmanören Mezarlık Kazısı”, 16.KST, c. II: Ankara, ss. 153-174.
- Özsait, M. (1997) “1995 Yılı Harmanören Mezarlık Kazısı”, 18.KST, c. I: Ankara, ss. 457-474.
- Özsait, M. (1998) “1996 Yılı Harmanören Mezarlık Kazısı”, 19.KST, c. I: Ankara, ss. 607-626.
- Özsait, M. (1999) “1997 Yılı Harmanören (Göndürle) Mezarlık Kazısı”, 20.KST, c. I: Ankara, ss. 467-483.
- Özsait, M. (2000) “1998 Yılı Harmanören (Göndürle Höyük) Mezarlık Kazısı”, 21.KST, c. I: Ankara, ss. 371-380.
- Özsait, M. (2002) “1999-2000 Yılları (Göndürle Höyük) Harmanören Mezarlık Kazısı”, 23. KST, c. I: Ankara, ss. 327-340.
- Özsait, M. (2003) “2001 Yılı Harmanören (Göndürle Höyük) Mezarlık Kazısı”, 24. KST, c. I: Ankara, ss. 307-319.
- Özsait, M. (2004) “2002 Yılı Harmanören Mezarlık Kazısı”, 25.KST, c. II: Ankara, ss. 441-450.
- Özsait, M. (2005) “2003 Yılı Harmanören-Göndürle Höyük Mezarlık Kazısı”, 26. KST, c. II: Ankara, ss. 319-330.
- Özsait, M. (2006) “2004 Yılı Harmanören-Göndürle Höyük-Mezarlık Kazısı”, 27.KST, c. II: Ankara, ss. 311-320.
- Özsait M. (2007) “2005 Yılı Harmanören (Göndürle Höyük) Mezarlık Kazısı”, 28.KST, c. II: Ankara, ss. 613-624.
- Pecorella, P. E. (1984) *La Cultura Preistorica di Iasos in Caria*: Roma.

- Roodenberg, J. J. (2003) "Ilıpınar, An Early Farming Village in the İznik Lake Basin", *Neolithic in Turkey*, Eds. M. Özdoğan: İstanbul, ss. 193-203.
- Roodenberg, J. J. (2003) "Note on the Early Bronze Age Pithos Burials from Ilıpınar-Hacılar-tepe", *Ufuk Esin'e Armağan, Köyden Kente Yakındoğu'da İlk Yerleşimler*, Eds. M. Özdoğan, H. Hauptmann, N. Başgelen: İstanbul, ss. 297-306.
- Roodenberg, J. J. - Roodenberg, S. A. (2008) "Soundings At Early Bronze Age Hacılar-tepe, Life And Death İn A Prehistoric Settlement İn Northwest Anatolia The Ilıpınar Excavations", *Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten*, Volume III, Eds. J. Roodenberg, S. A. Roodenberg: Leiden, ss. 261-417.
- Sagona, A.- Sagona, C. - Özkorucuklu, H. (1995) "Excavations at Sos Höyük-1994: First Preliminary Report", *Anatolian Studies* 45: London, ss. 193-218.
- Sağlamtimur, H. - Ozan, A. (2013) "Siirt-Başur Höyük 2011 Yılı Çalışmaları", 34.KST, c. I: Çorum, ss. 261-275.
- Sağlamtimur, H. - Ozan, A. (2014) "Başur Höyük 2012 Yılı Kazı Çalışmaları", 35. KST, c. III: Muğla, ss. 514-530.
- Sarı, D. (2012) "İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'nun Kültürel ve Siyasal Gelişimi", *Masrop E-dergi* 7, Eds. O. Ekinci, D. Baykan: İstanbul, ss. 112-249.
- Schmidt, K. (2006) *Göbekli Tepe*, Çev.R. Aslan: İstanbul.
- Seeher, J. (1992) "Demircihöyük Nekropol Kazısı 1990 Yılı Sonuçları", 13.KST, c. I: Ankara, ss. 163-175.
- Seeher, J. (1993) "Demircihöyük Nekropol Kazısı: 1991 Yılı Sonuçları", 14.KST, c. I: Ankara, ss. 365-379.
- Seeher, J. (2000) *Die Bronzezeitliche Nekropole Von Demircihöyük-Sarıket*: Tübingen.

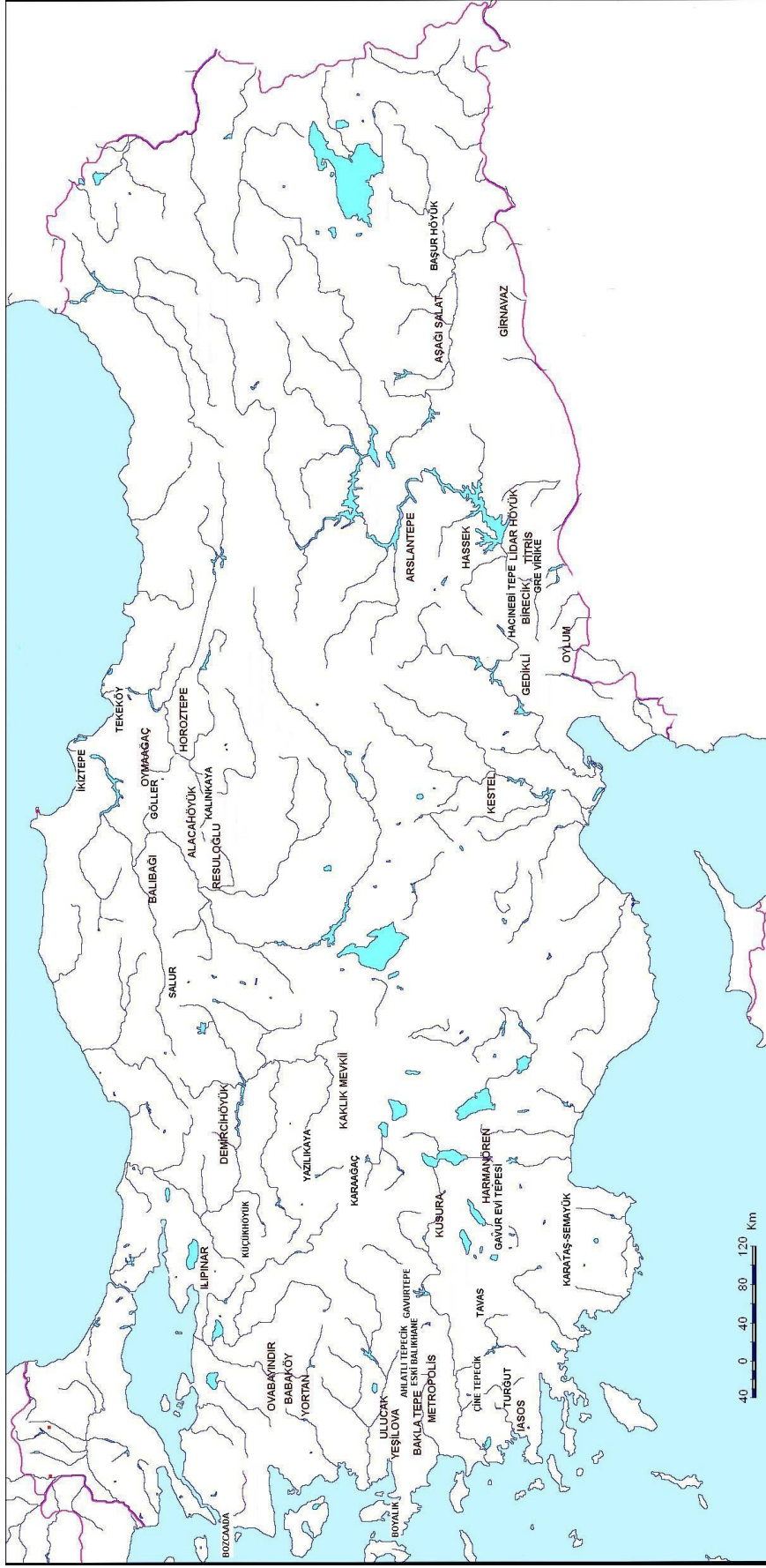
- Sertok, K - Ergeç, R (1999) “A New Bronze Age Cemetery: Excavations Near The Birecik Dam, Southeastern Turkey, Preliminary Report 1997-1998”, *Anatolica* 25, ss. 87-107.
- Sevin, V. (2003) *Eski Anadolu ve Trakya*: İstanbul.
- Sevinç, N. (1994) “Bozcaada (Tenedos) Nekropolü 1992 Yılı Kurtarma Kazısı”, IV. *Müze Kurtarma Kazıları Semineri*: Ankara, ss. 311-320.
- Sevinç, N. (1995) “Tenedos Kurtarma Kazısı”, V. *Müze Kurtarma Kazıları Semineri*: Ankara, ss. 113-127.
- Solecki R. S. (1975) “Shanidar IV, A Neanderthal Flower Burial in Northern Iraq”, *Science* 190, ss. 880-881.
- Stein, G. J.(1998) “1996 Excavations at Hacinebi Tepe” , 19.KST, C.I: Ankara, ss. 179-207.
- Steward J. R. (1936) “The Cemetery”, *Archaeology* 86, Eds. W. Lamb, London, ss. 1-64.
- Stöllner, T. (2006) “Tunç Çağı’nda Hammadde Olarak Kullanılan Minerallere Genel Bir Bakış”, *Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*, Eds. Ü. Yalçın, C. Pulak-R. Slotta: İstanbul, ss. 453-477.
- Stronach, D. B. (1957) “The Development and Diffusion of Metal Types in Early Bronze Age Anatolia”, *Anatolian Studies* 7, ss. 89-125.
- Süel, M. (1989) “Balıbağı/ 1988 Kurtarma Kazısı”, *Türkiye Arkeoloji Dergisi* 28: Ankara, ss. 145-163.
- Süel, M. (1991) “Balıbağı/1989 Kurtarma Kazısı”, I. *Müze Kurtarma Kazıları Semineri*: Ankara, ss. 205-215.
- Süel, M. (1992) “Balıbağı/1990 Kurtarma Kazısı”, II.*Müze Kurtarma Kazıları Semineri*: Ankara, ss. 129-147.

- Şahoğlu, V. (2005) “The Anatolian Trade Network And The Izmir Region During The Early Bronze Age”, *Oxford Journal Of Archaeology* 24: Oxford, ss. 339-361.
- Şahoğlu, V. (2008) “Limantepe And Bakla Tepe: New Evidence For The Relations Between The İzmir Region, The Cyclades And The Greek Mainland During The Late Fourth and Third Millennia BC”, *The Aegean In The Neolithic, Chalcolithic And The Early Bronze Age*, Eds. Erkanal et al.: Ankara, ss. 483-503.
- Şahoğlu, V. - Vural, H. - Karaturgut, E. (2009) “Çeşme-Boyalık Erken Tunç Çağı Mezarlığı”, *XXVI.Araştırma Sonuçları Toplantısı I*: Ankara, ss. 235-253.
- Şenyurt, S.Y. (2002a) “Aşağı Salat 2000 Yılı Kazısı”, *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları*, Eds. N. Tuna, J. Velibeyoğlu: Ankara, ss. 671-687.
- Şenyurt, S.Y. (2002b) “Ilisu Barajı-Aşağı Salat 2000 Yılı Kazısı”, *23.KST*, c. II: Ankara, ss. 445-452.
- Şenyurt, S.Y. (2004) “Aşağı Salat 2001 Yılı Kazısı”, *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları*, Eds. N. Tuna, J. Greenhalgh, J. Velibeyoğlu: Ankara, ss. 641-657.
- Topbaş, A. - Efe, T. - İlaslı, A. (1998) “Salvage Excavations Of The Afyon Archaeological Museum, Part 2: The Settlement Of Karaoğlan Mevkii And The Early Bronze Age Cemetery Of Kaklık Mevkii”, *Anatolia Antiqua Eski Anadolu VI*: İstanbul, ss. 21-96.
- Türkteki, M. (2012) “Batı ve Orta Anadolu’da Çark Yapımı Çanak Çömleğin Ortaya Çıkışı ve Yayılımı”, *Masrop E-Dergi* 7, Eds. O. Ekinci, D. Baykan: İstanbul, ss. 45-111.
- Ucko, P.J. (1969) “Ethnography and Archaeological Interpretation of Funerary Remains”, *World Archaeology* 1/ 2, ss. 262-280.

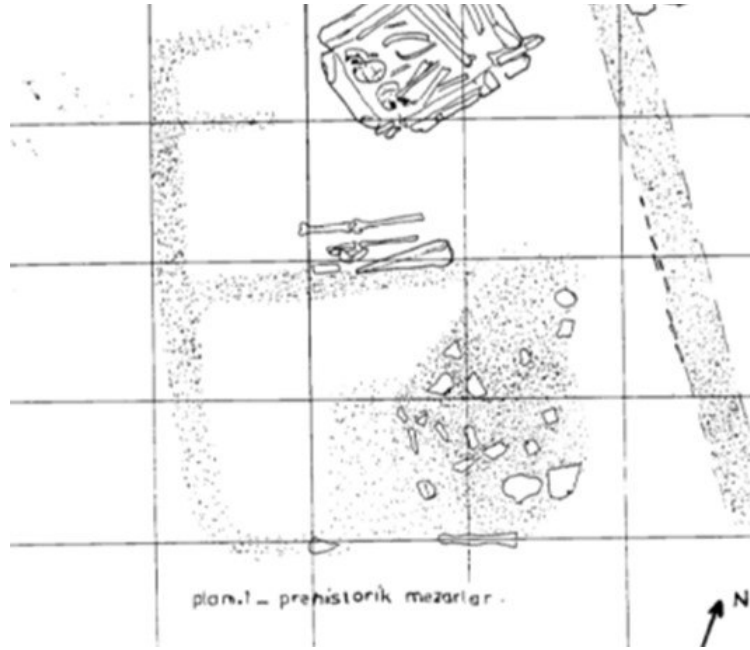
- Uhri, A. (2006) *Batı Anadolu Erken Tunç Çağı Ölü Gömme Gelenekleri*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.
- Uhri, A. (2009) “Anadolu Erken Tunç Çağın’da Ekstramural Ve Intramural Ölü Gömme Uygulamaları Üzerine Düşünceler”, *Altan Çilingiroğlu'na Armağan Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığı'na Adanmış Bir Hayat*: İstanbul, ss. 729-745.
- Umurtak, G. (1999) “Neolitik Çağda Burdur Bölgesi ile Ege Adaları ve Yunan Karası Arasında Çanak Çömlek Biçimlerine Dayalı Benzerlikler Konusunda Bazı Gözlemler”, *15. Anadolu Araştırmaları*, Eds. R. Duru et al.: İstanbul, ss. 27-72
- Uysal, G. (2006) “Gre Virike İskelet Kalıntılarının Paleantropolojik Analizi”, *Hayat Erkanal'a Armağan Kültürlerin Yansıması*, Eds. B. Avunç: İstanbul, ss. 759-763.
- Vandam, R. et al.(2013) “The Bronze Age Cemetery Of Gavur Evi Tepesi Southwestern Turkey”, *Anatolica* 34, ss. 241-259.
- Van Loon, M.N. (1978) “The Other Early Bronze Age Finds”, *Korucutepe Final Report on the Excavations of the Universities of Chicago 2*: Amsterdam, ss. 97-115.
- Wattenmaker, P. (1997) “Kazane Höyük, 1995: Excavations at An Early City”, *18.KST*, c .I: Ankara, ss. 81-93.
- Wheeler, T.S. (1974) “Early Bronze Age Burial Customs in Western Anatolia”, *AJA* 78, ss. 415-425.
- Wilkinson, T.J. (1990) *Town and Country in Southeastern Anatolia* : Chicago.
- Yakar, J. (1979) “Troy and Anatolian Early Bronze Age Chronology”, *Anatolian Studies* 34: Ankara, ss. 51-67.
- Yakar, J. (1984) “Regional and Local Schools of Metalwork in Early Bronze Age Anatolia”, *Anatolian Studies* 34: Ankara, ss. 59-86.

- Yakar, J. (2000) *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi*, Çev. S. H. Riegel: İstanbul.
- Yaylalı, S. - Akdeniz, E. (2002) "Aphrodisias Müzesi'ndeki Karahisar Buluntuları", *Olba VI*, Eds. S. Durugönül, M. Durukan, G. Brands: Mersin, ss. 1-41.
- Yaylalı, S. (2006) "Muğla Prehistoryası: Paleolitik Dönemden Erken Tunç Çağı Sonuna Kadar", *Anadolu Arkeolojisine Katkılar 65. Yaşında Abdullah Yaylalı'ya Sunulan Yazılar*: İstanbul, ss. 1-20.
- Yaylalı, S. (2007) "Doğu Anadolu Erken Tunç Çağ Kültürü", *Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları*, Eds. B. Can, M. Işıklı: İstanbul, ss. 165-189.
- Yener K. A. (1994) "Göl Tepe/Kestel 1992", 15.KST, c. I: Ankara, ss. 201-209.
- Yener, K. A. (2000) *The Domestication Of Metals*: Netherlands.
- Yıldırım, T - Ediz, İ. (2005) "2003 Yılı Resuloğlu Mezarlık Kazısı", 26.KST, c. II: Ankara, ss. 193-202.
- Yıldırım, T - Ediz, İ. (2006) "2004 Yılı Resuloğlu Mezarlık Kazısı", 27.KST, c. II: Ankara, ss. 57-64.
- Yıldırım, T - Ediz, İ. (2007) "2005 Yılı Resuloğlu Eski Tunç Çağı Mezarlık Kazısı", 28.KST, c. II: Ankara, ss. 211-222.
- Yıldırım, T - Ediz, İ. (2008) "2006 Yılı Resuloğlu Eski Tunç Çağı Mezarlık Kazısı", 29.KST, c. II: Ankara, ss. 443-454.
- Yıldırım, T - İpek Ö.(2010) "2008 Yılı Resuloğlu Eski Tunç Çağı Mezarlık Kazısı", 31.KST, C.III: Ankara, ss. 21-35.
- Yıldırım, T - İpek, Ö. (2011) "2009 Yılı Resuloğlu Eski Tunç Çağı Mezarlık Kazısı", 32.KST, c. III: Ankara, ss. 348-357.
- Yıldırım, T. (2012) "Resuloğlu", *DTCF Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları, Anı-Armağan Serisi Ek III.2*: Ankara, ss. 241-249.

Zimmermann, T. (2007) “Anatolia and The Balkans, Once Again-Ring-Shaped Idols From Western Asia and A Critical Reassessment Of Some ‘Early Bronze Age’ Items From İkiztepe, Turkey”, *Oxford Journal of Archaeology* 26, ss. 25-33.

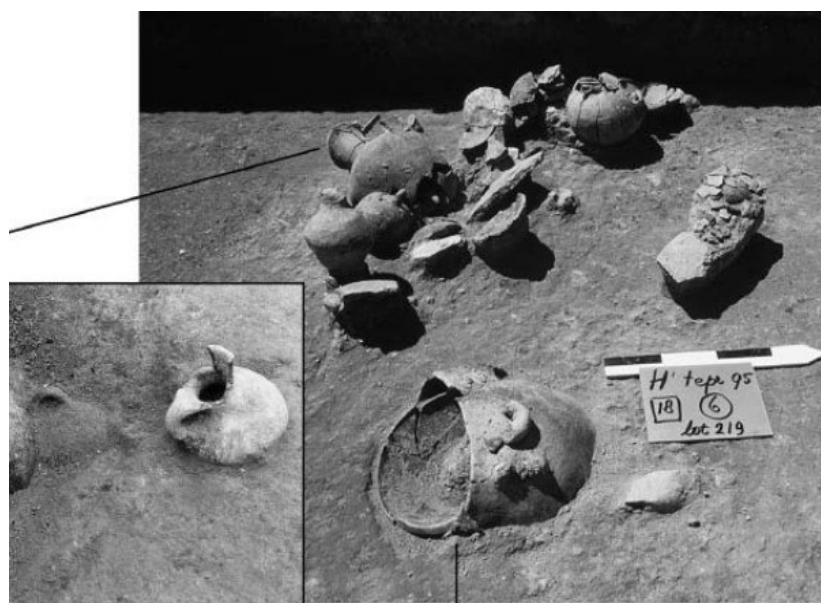
Harita 1

a

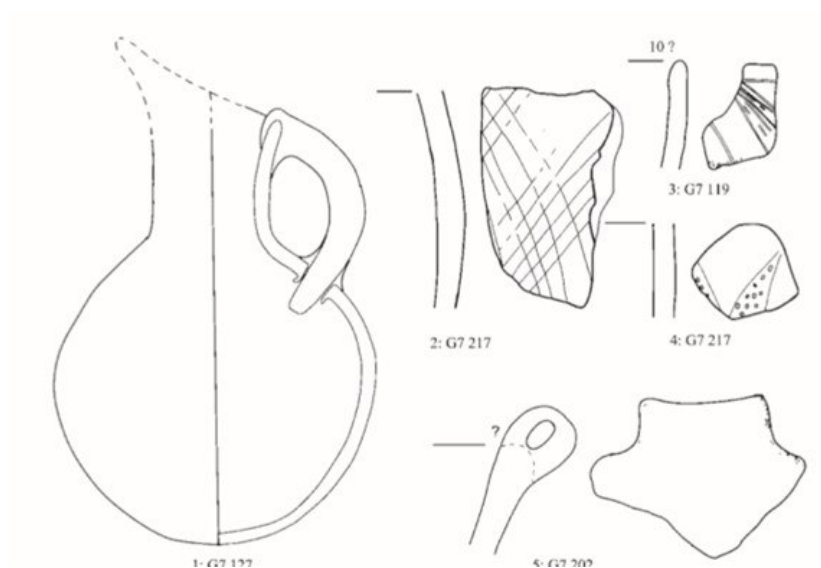

b

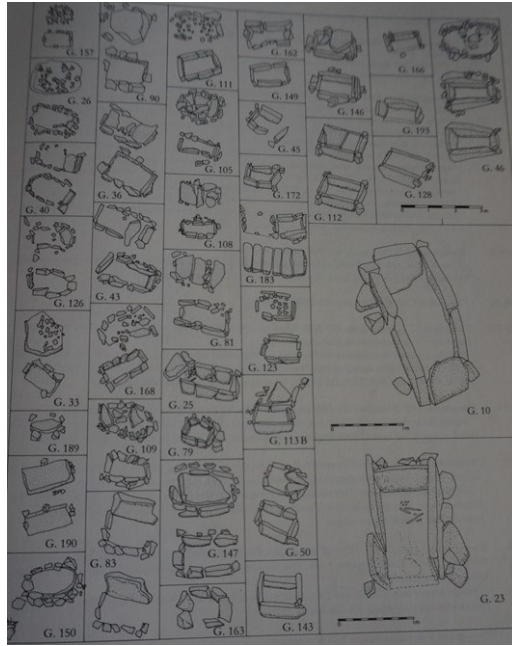
Burial jar

a

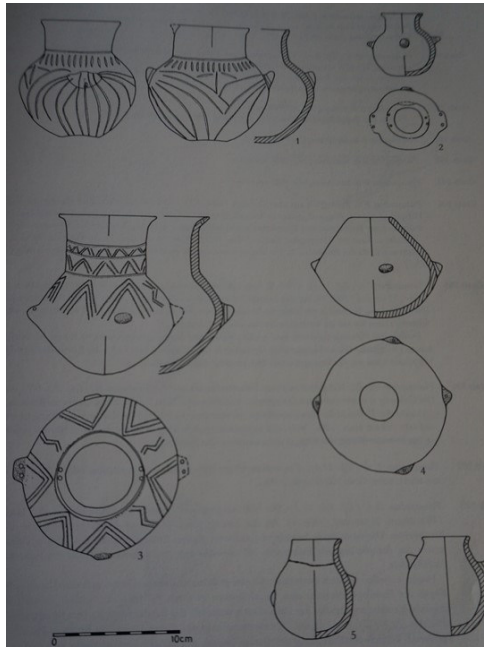

b

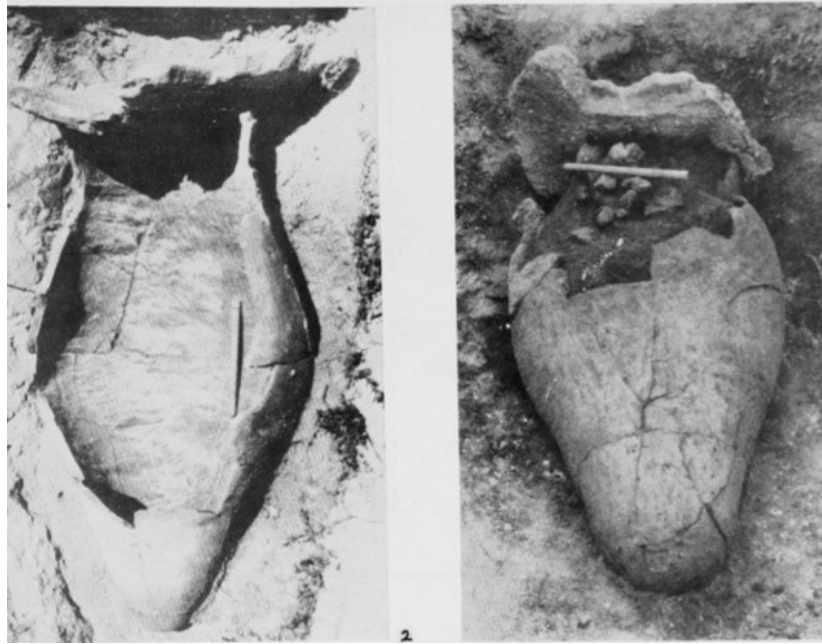
LEVHA 3

a

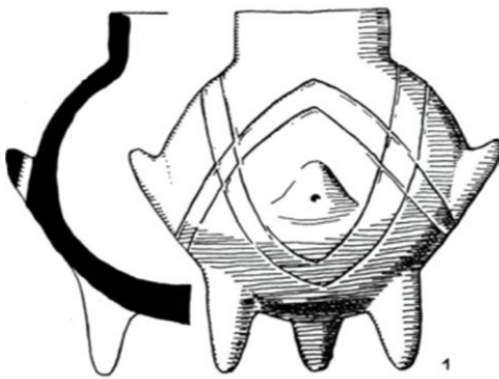

b

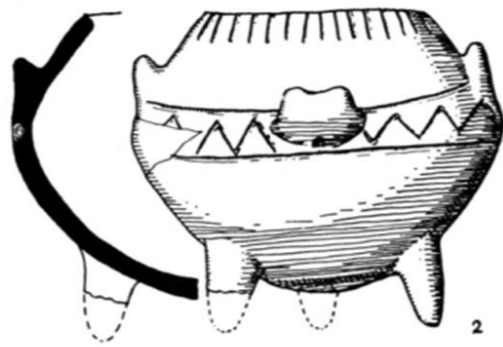

a

b

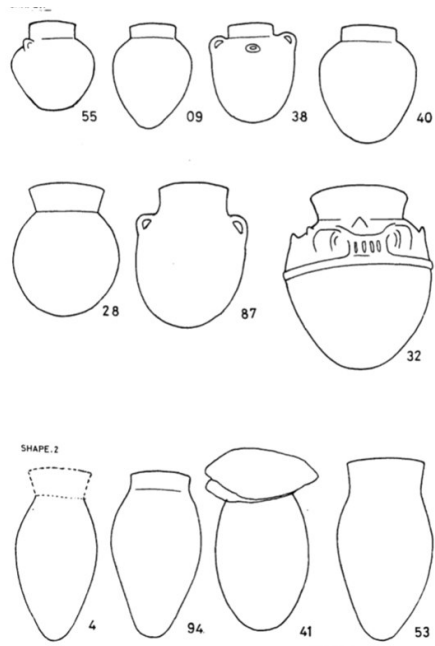

c

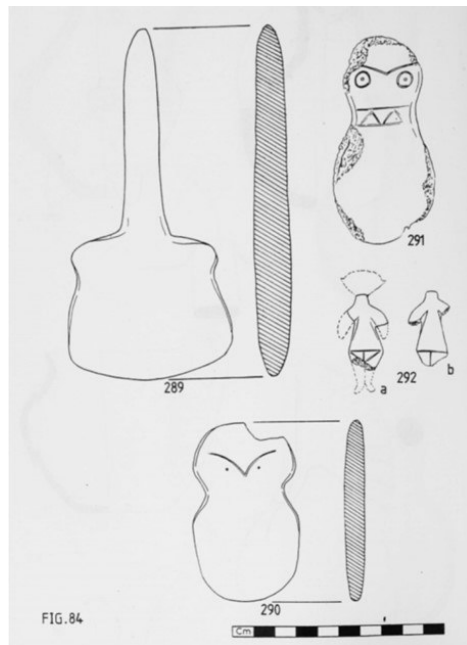

d

LEVHA 5

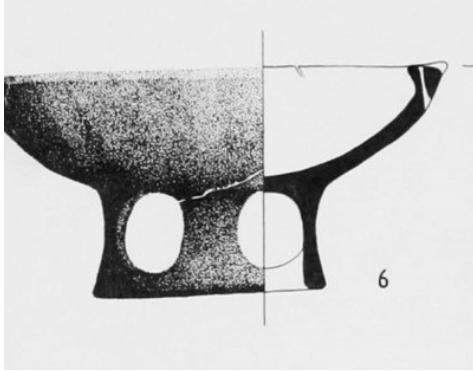

a

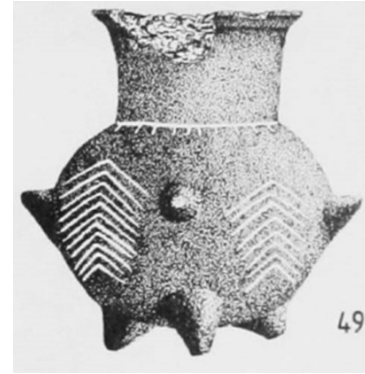

b

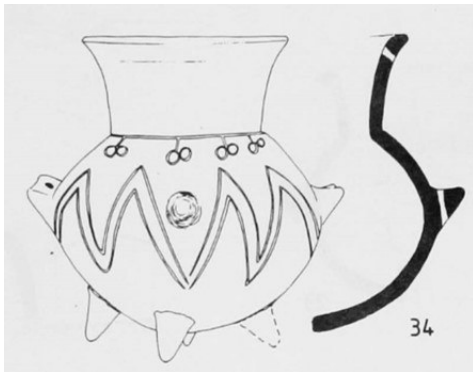
LEVHA 6

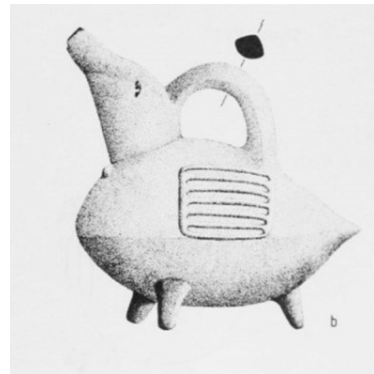
a

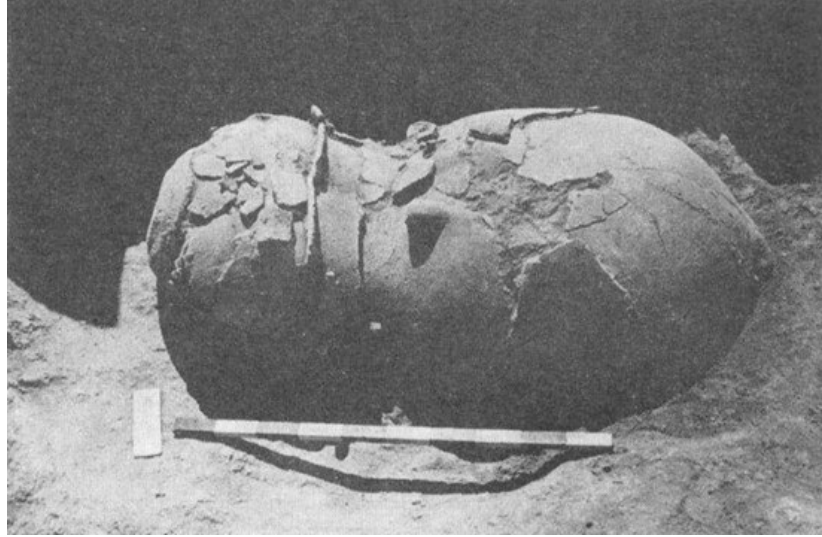
b

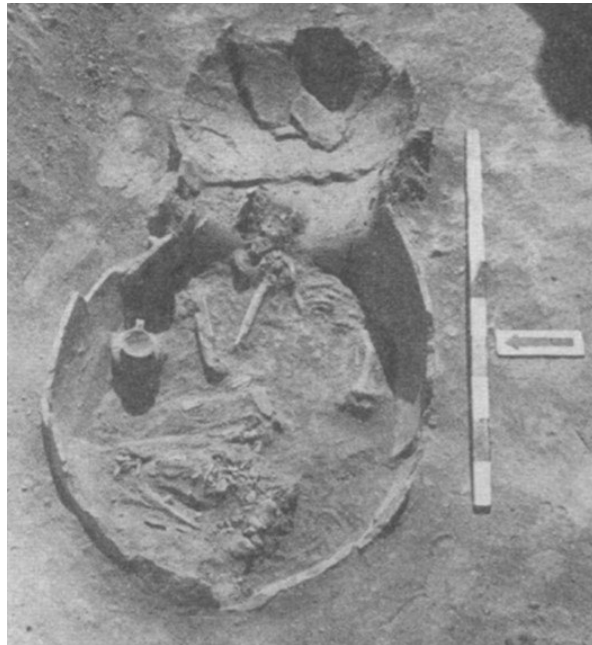
c

d

a

b

a

b

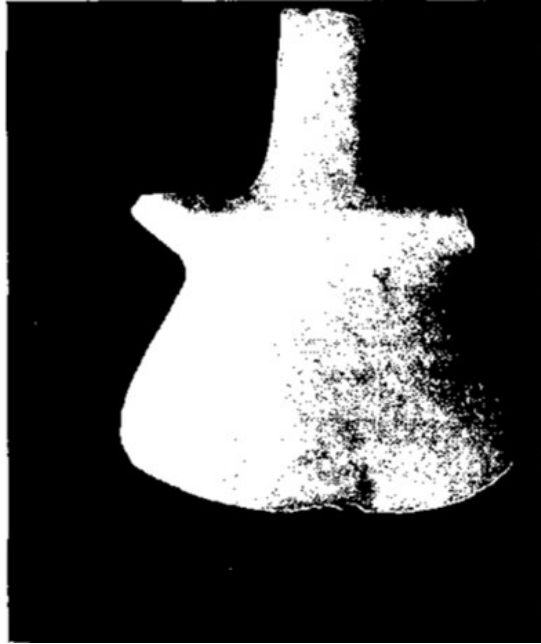
a

b

c

a

b

a

b

a

b

a

b

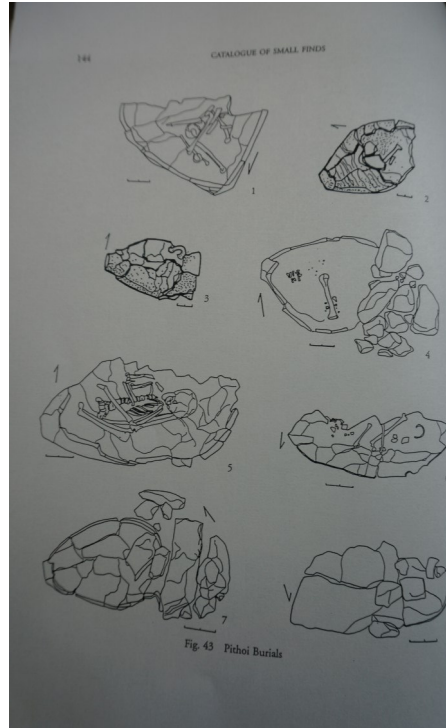
c

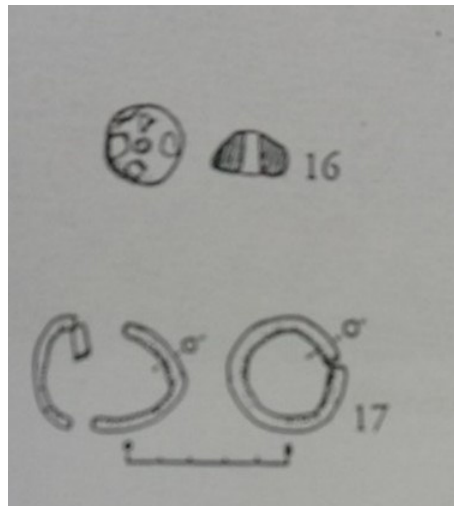
a

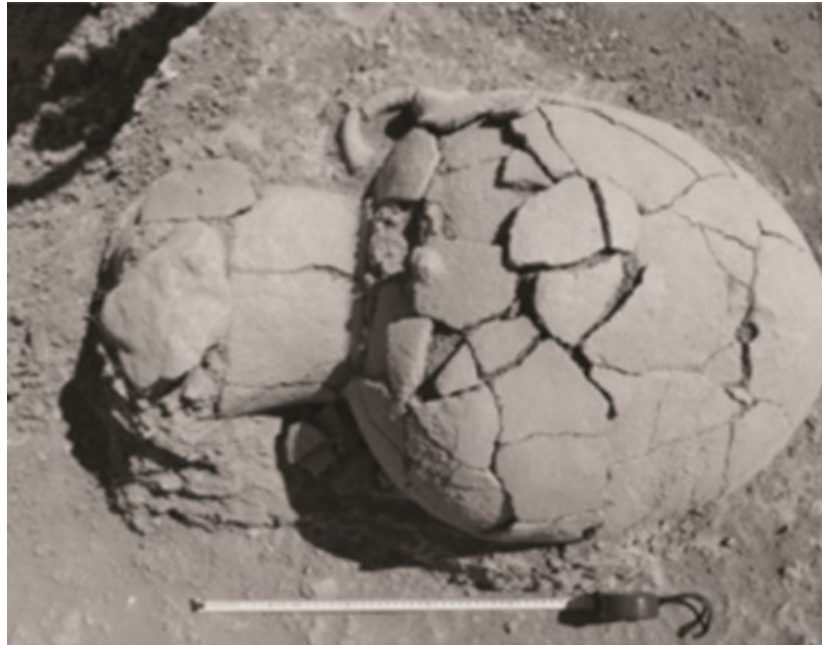
b

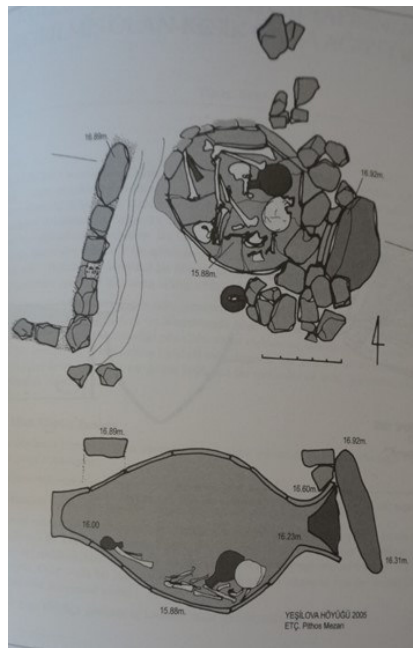
a

b

a

b

a

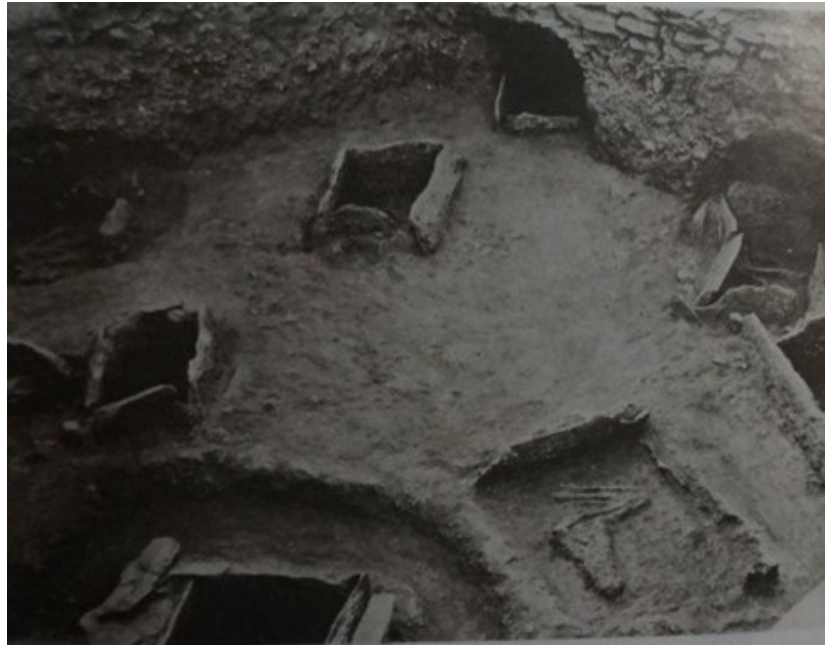
b

a

b

a

b

c

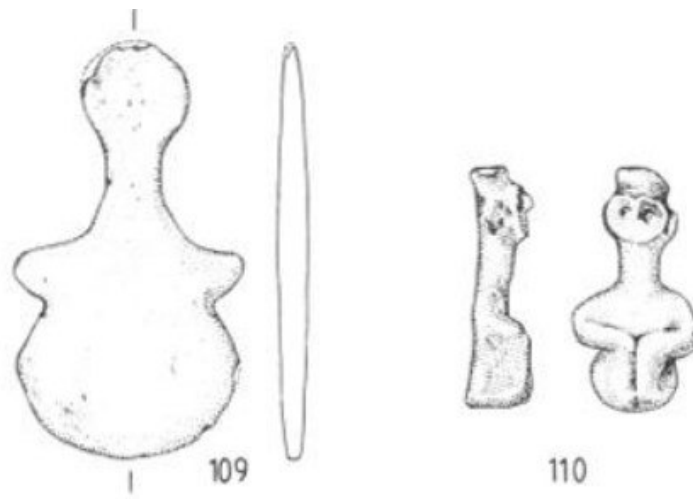
a

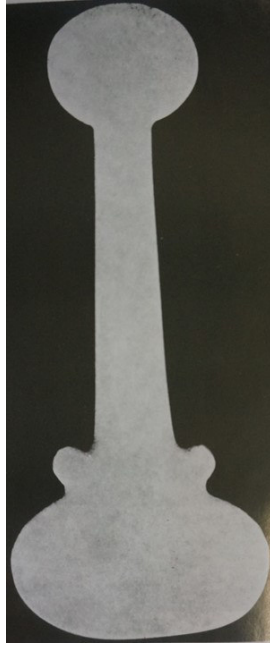
b

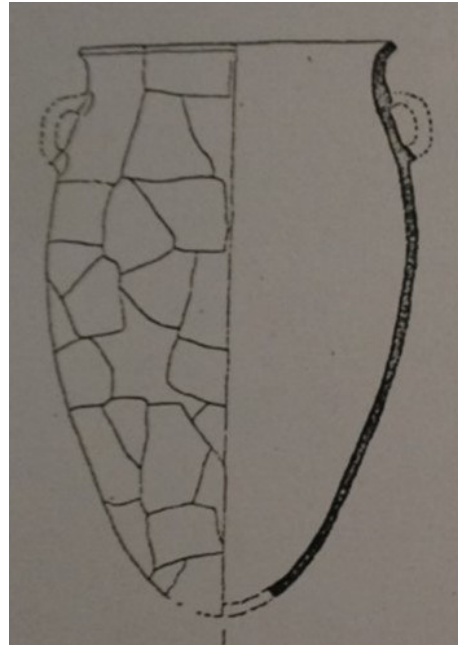
a

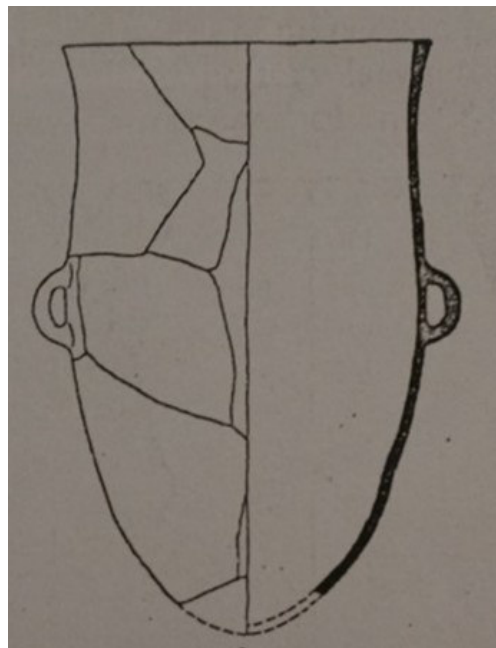
b

a

a

b

a

b

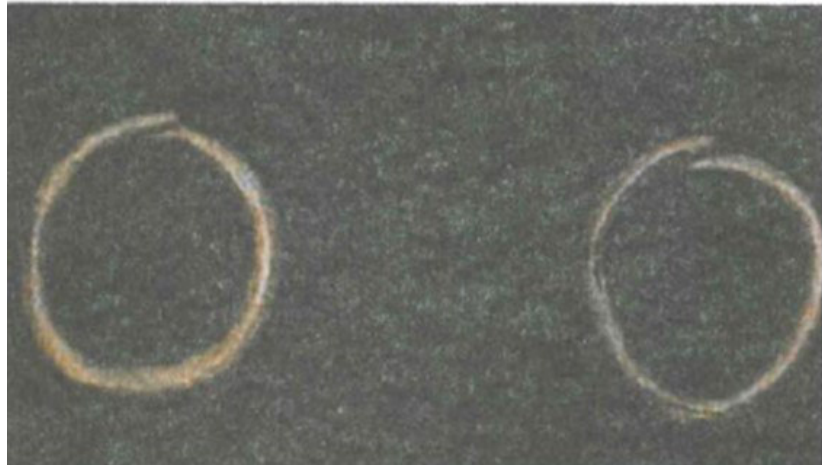
a

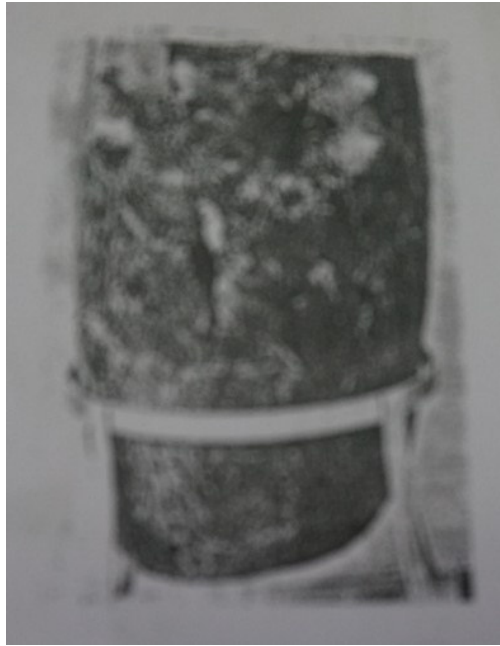
b

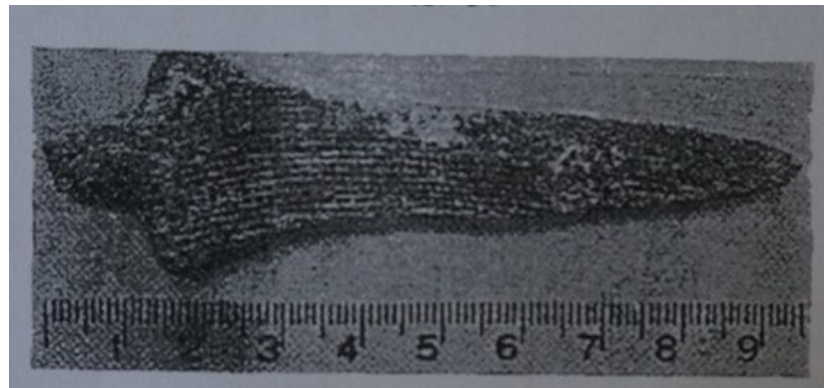
a

b

a

b

a

a

b

a

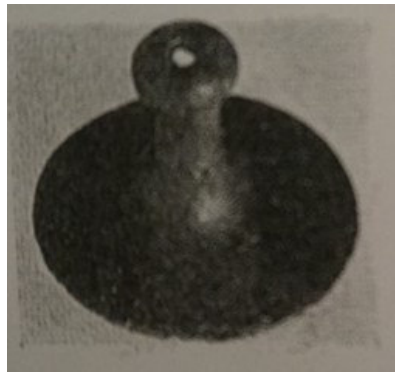
b

a

b

c

d

a

b

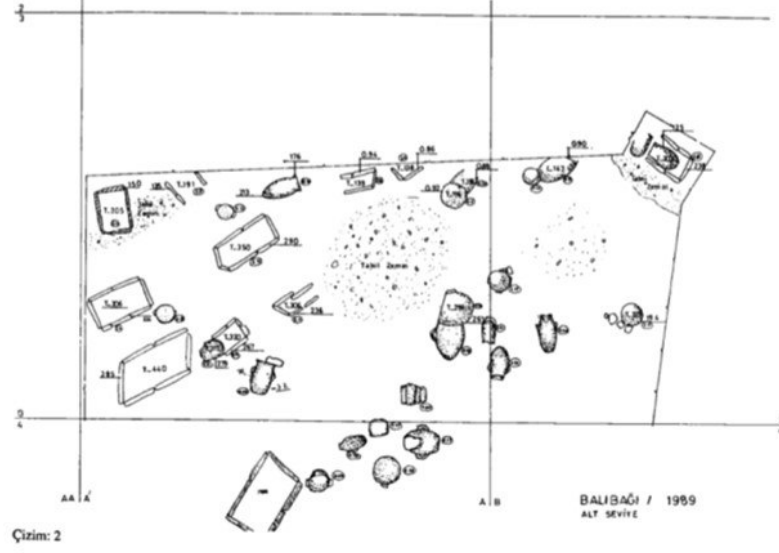

a

b

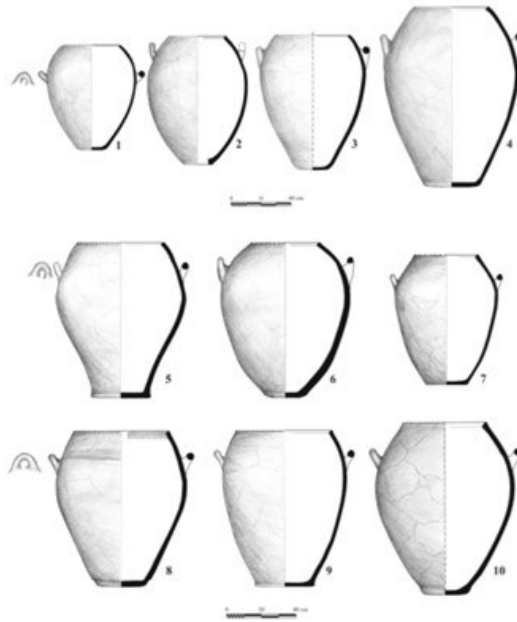
a

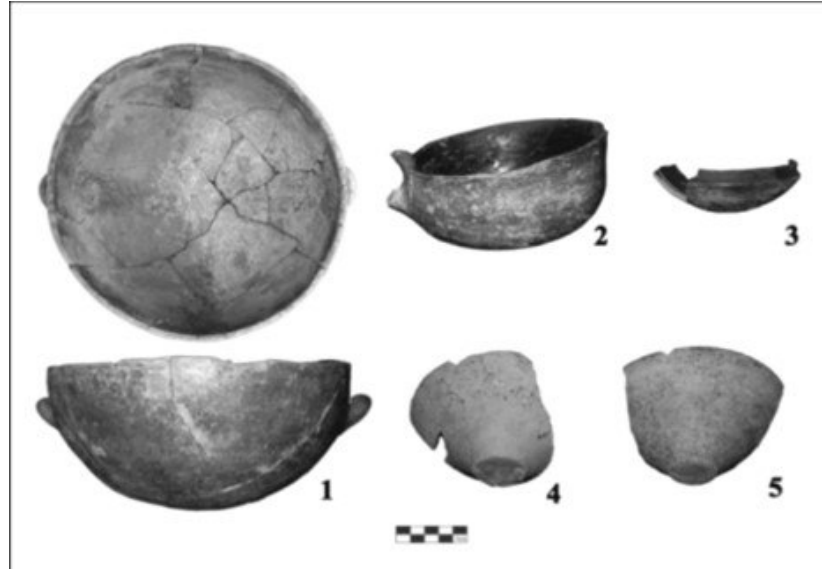
b

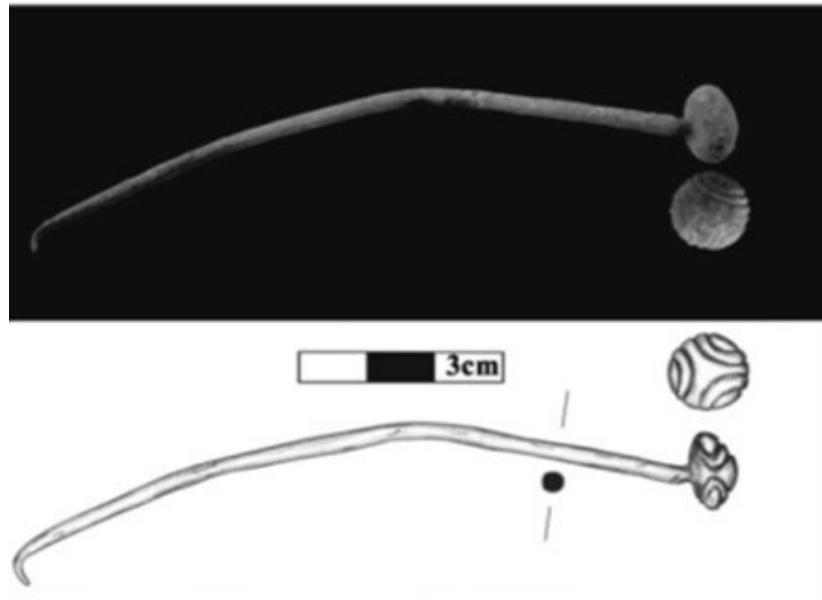
a

b

a

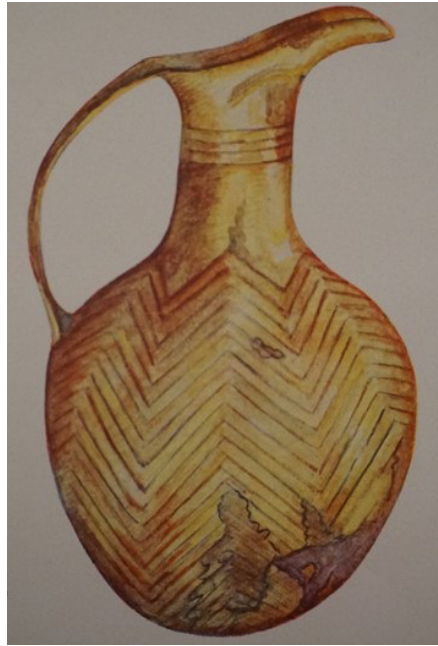
b

a

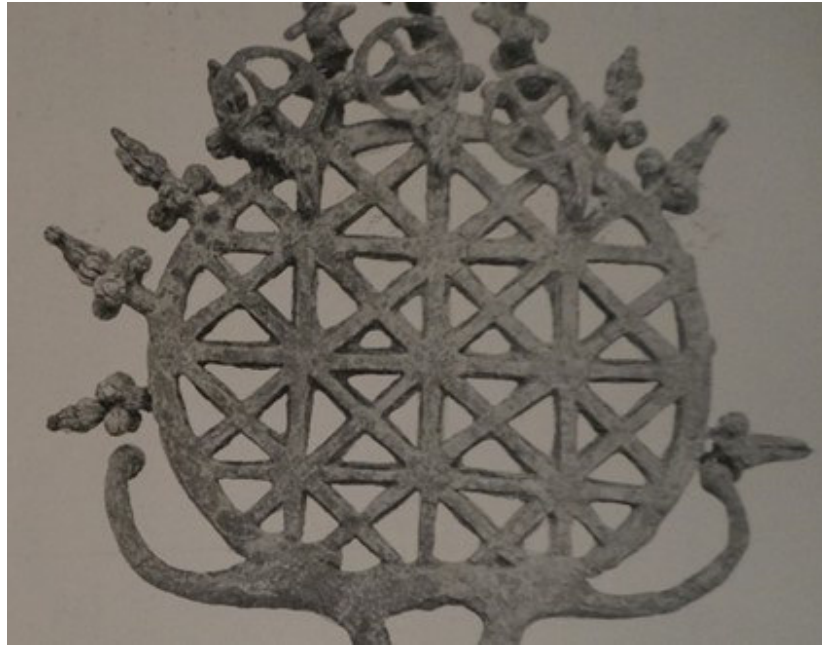
b

a

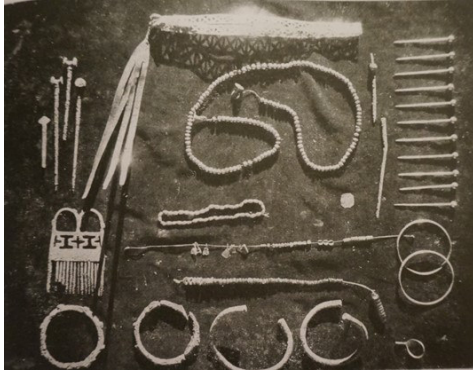
b

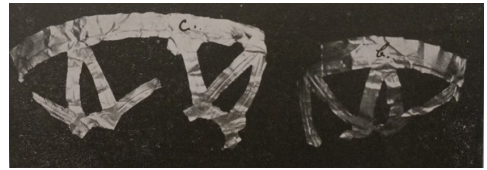
a

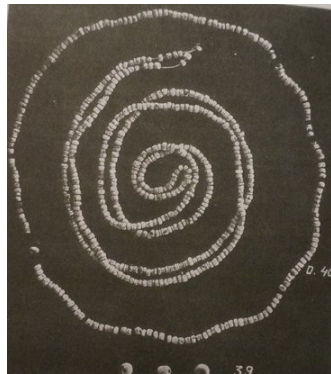
b

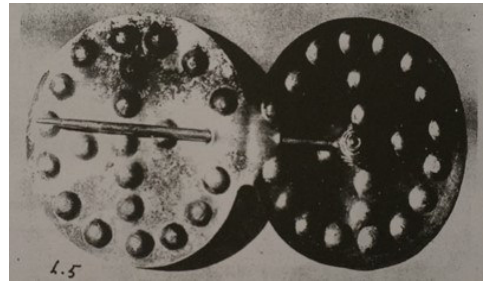
a

b

c

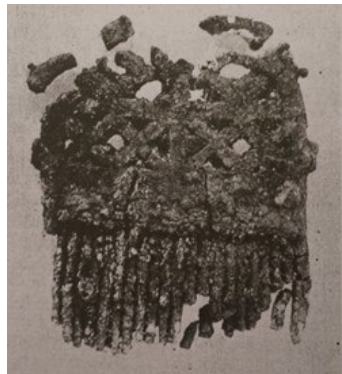
d

a

b

c

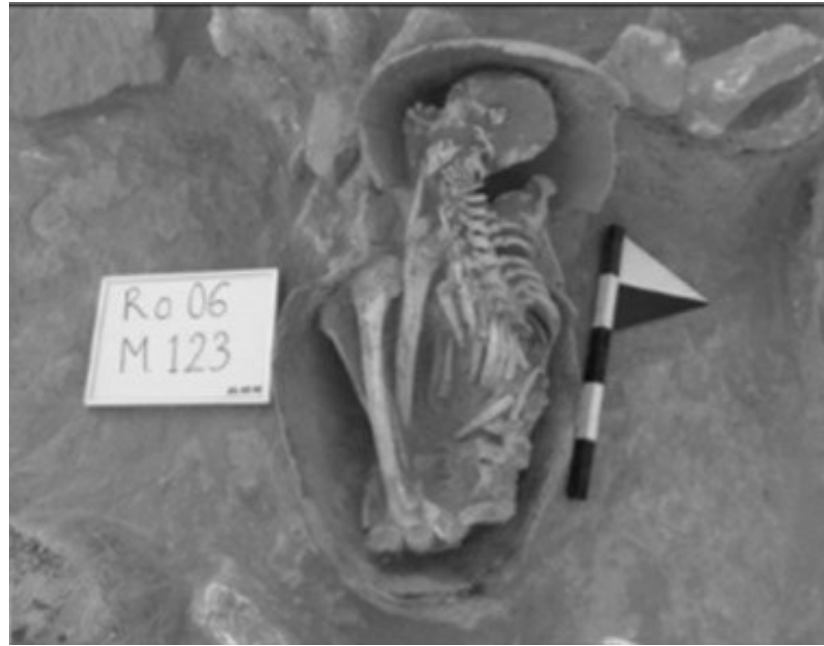
d

a

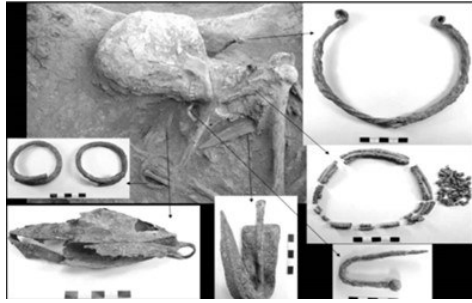
b

a

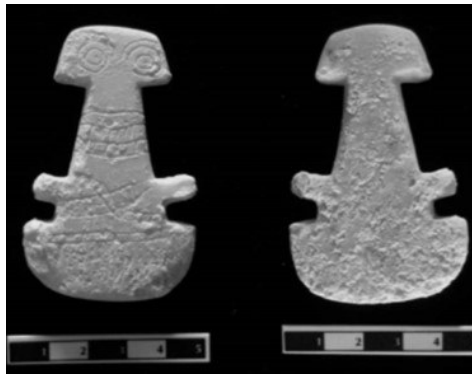
b

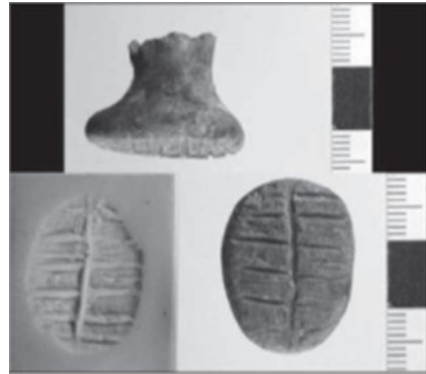
a

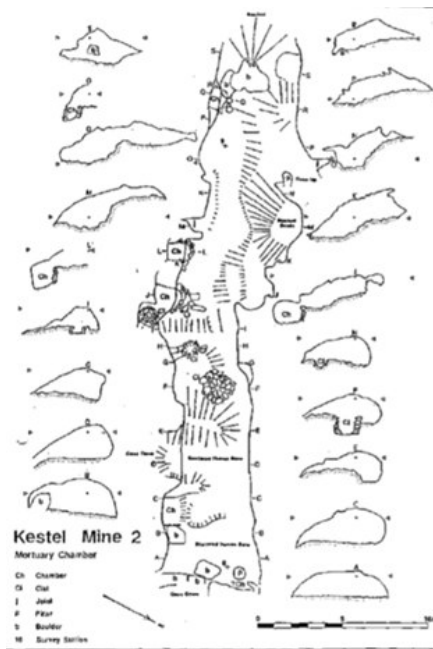
b

c

d

a

b

a

b

a

b

a

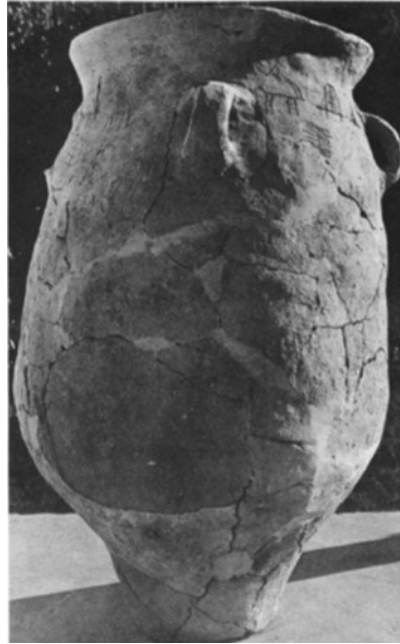
b

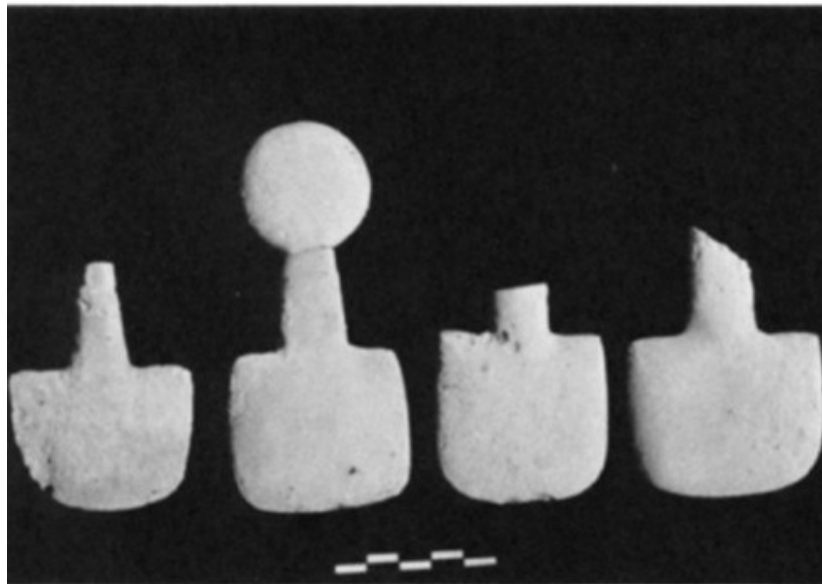
a

b

a

b

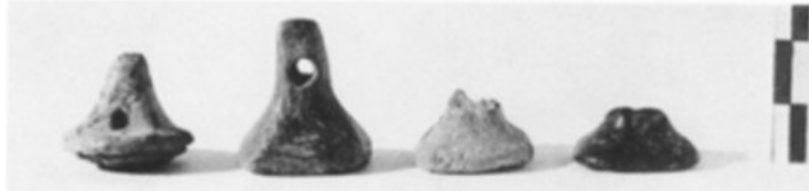

FIG. 33a. Stamp seals, from left to right: KA 117, KA 131, KA 128, KA 129. Terracotta and stone (KA 129). Scale = 5 cm.

a

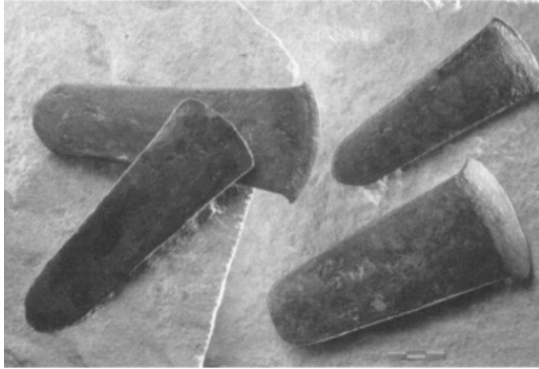
b

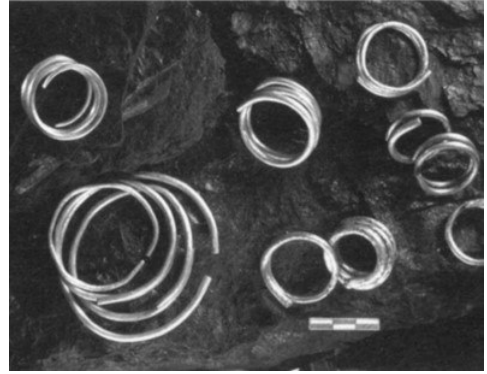
a

b

a

b

a

b

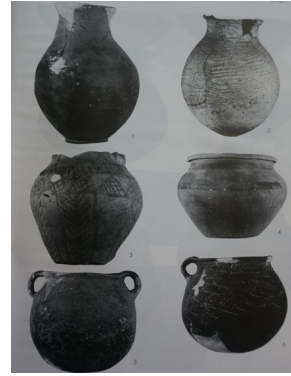
a

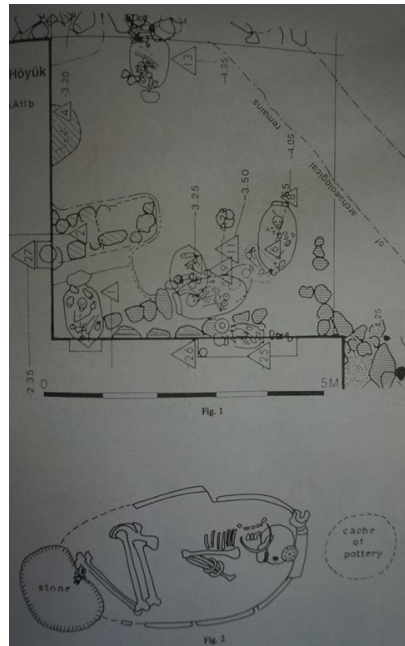
b

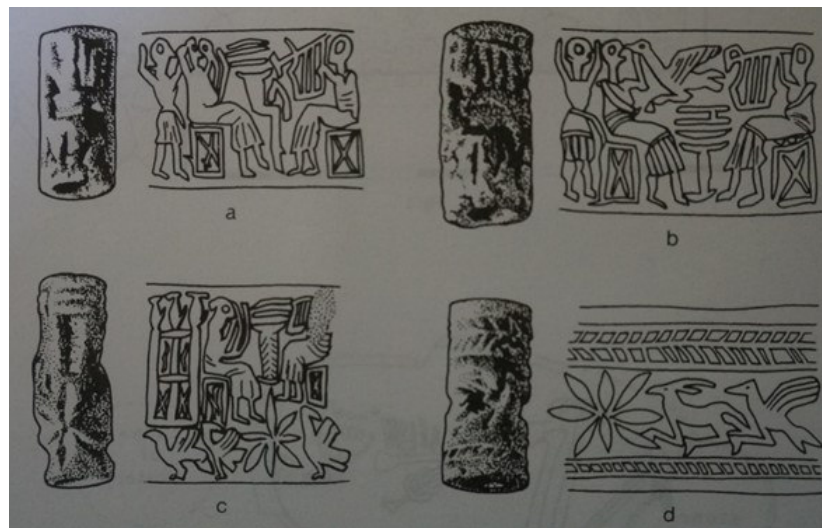
a

b

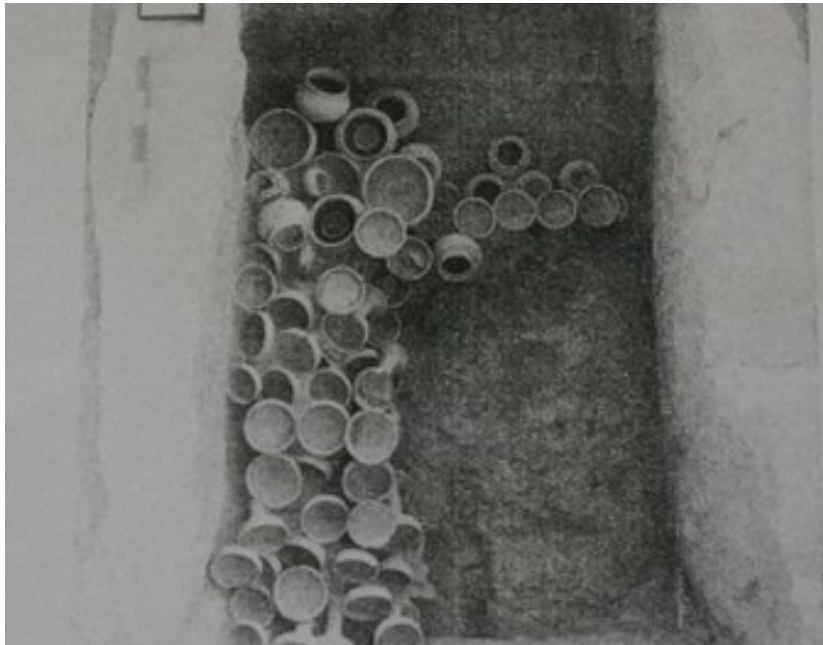
a

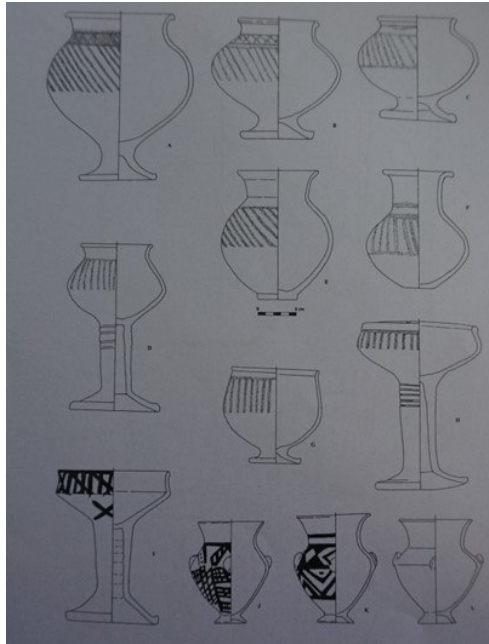
b

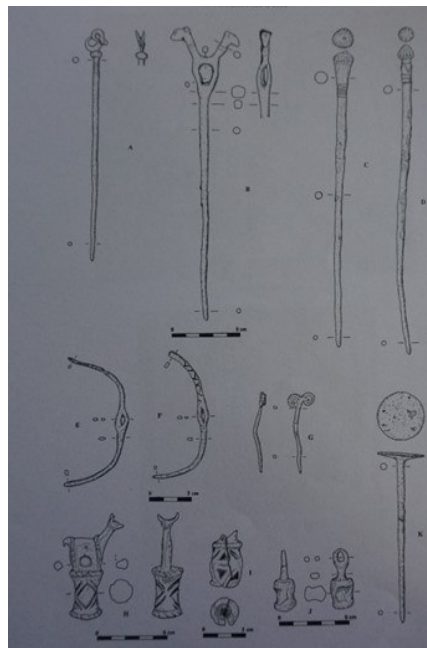
a

b

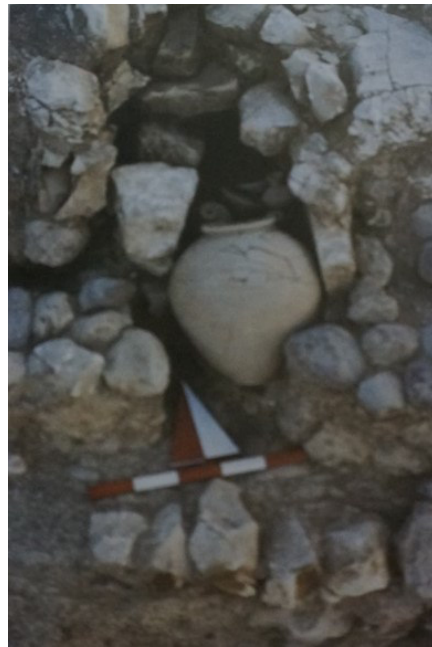
a

b

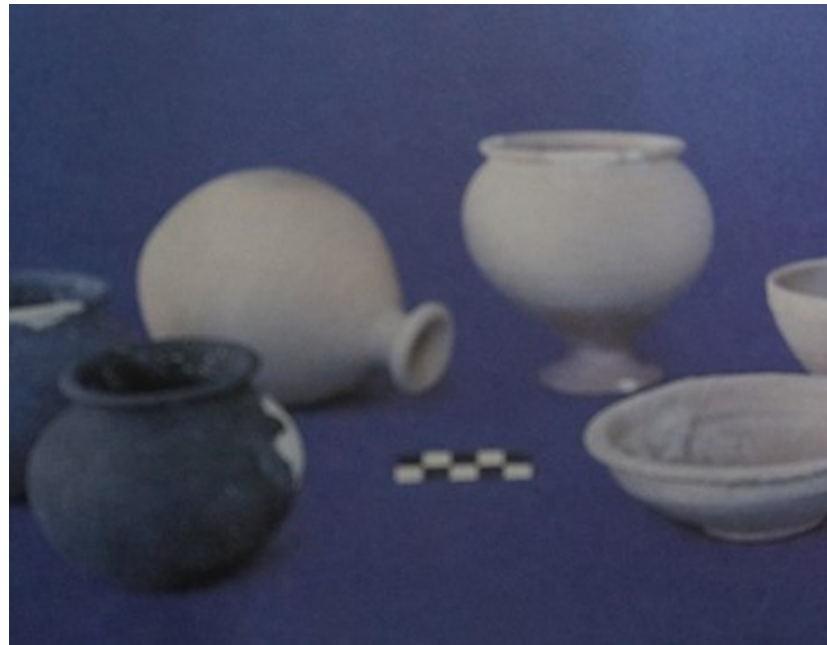
a

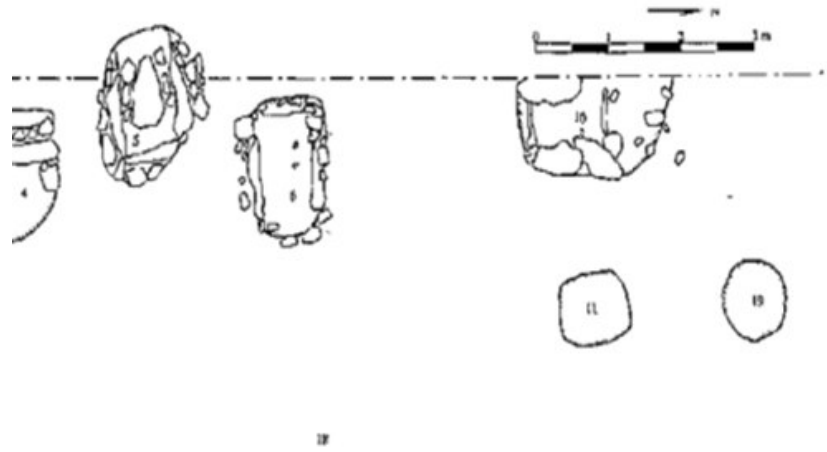
b

a

b

a

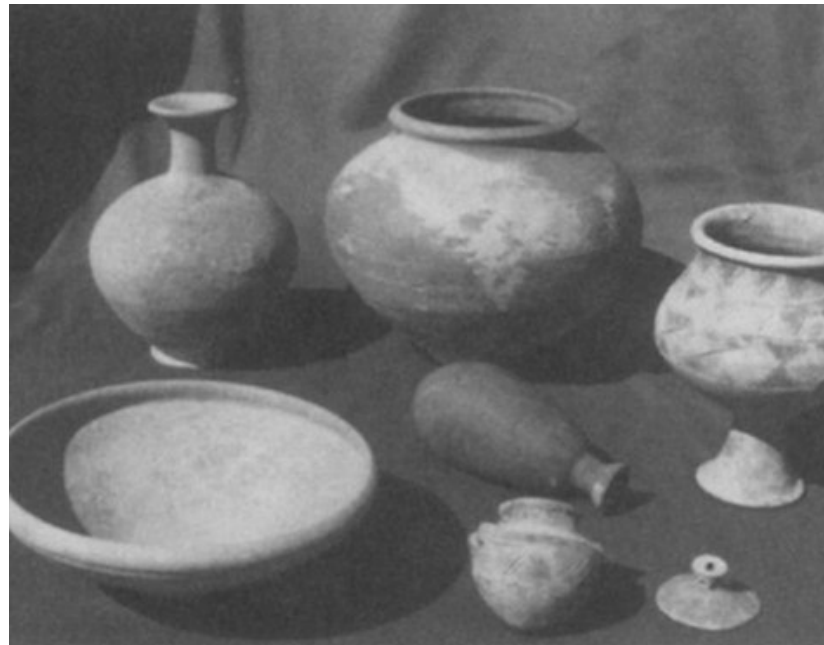
b

a

a

b

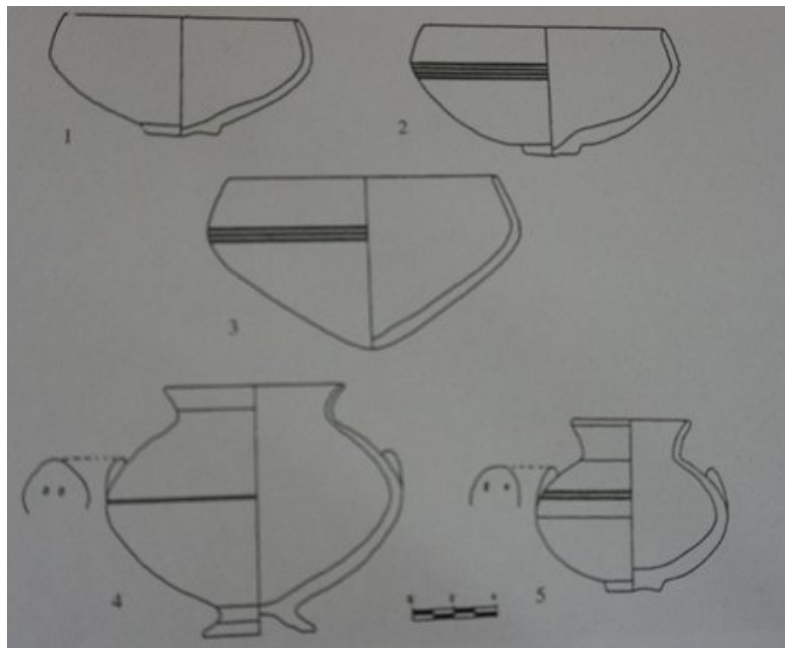
a

b

a

b

a

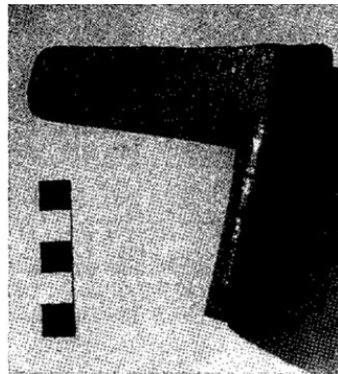
b

a

b

c

a

b

ÖZGEÇMİŞ

Nihal Akıllı, 1981 yılında İstanbul'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 2002-2006 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nde lisans öğrenimini gerçekleştirdi. Lisans öğrenimi sırasında ve mezun olduktan sonra çeşitli kazılarda görev aldı. Görev aldığı kazı çalışmaları: 2003 yılında Antalya- Bademağacı höyük; 2004-2005 yılları arasında Van-Yoncatepe Kalesi ve Nekropolü; 2005-2006 yılları arasında Gaziantep-Tilmen Höyük; 2007 yılı süresince İstanbul Marmaray-Metro projesi kazısı; 2013 yılında Gaziantep-Karkamış kazısı; 2014 yılında ise Aydın-Küçüktepe höyük kazısıdır.